

Imre László

Beszélgetés dr. Fekete Károly református püspökkel

Dr. Fekete Károly, a Tiszántúli Református Egyházkerület új püspöke azok közé a protestáns egyházi vezetők közé tartozik, akiknek az imázsát sokféle stúdium és hajlam, tehát sokoldalúság jellemzi. Orgonaszakot is végzett, tehát profi muzsikus, de elsősorban teológus, a hittudomány professzora. Hosszabb ideig tanszékvezető és rektor, de korábban szolgált gyülekezetben is. Publikációi nem kizárólag hittudományiak, érintik az irodalom (Németh László), a filozófia (Böhm Károly), a zene (Kodály Zoltán), a pedagógia (Karácsony Sándor) témaköreit is. Mintha egy kicsit „hőse”-hez, Makkai Sándorhoz hasonlítana ebben, aki szintén (püspökség és teológiai tanársága mellett) foglalkozott irodalommal, történelemmel, de regényeket is írt, s talán még zenét is szerzett. Fekete Károly sok más egyéb mellett tudománypolitikus is, hosszú éveken át volt a Debreceni Akadémiai Bizottság (DAB) főtitkára. Minthogy erre a beszélgetésre a Debreceni Szemle kért fel bennünket, talán először hadd kérdezzem Püspök Urat ilyen irányú tapasztalatairól és elképzeléseiről.

A Debreceni Református Hittudományi Egyetemen (DRHE) két „felvonásban” (1997–2005; 2011–2014) összesen tizenegy éven át töltöttem be a rektori tisztet. Erre az időszakra esett a hazai felsőoktatás összes nagy átalakítása: akkreditáció, integráció, PhD-rendszer kialakítása, kreditrendszer bevezetése és a Bologna-folyamat elindítása. Segítettem az egységes Debreceni Egyetem létrejöttét, mint az Egyetemi Szövetség szenátusának alelnöke (1998–1999). Vezetői ciklusaim alatt a Hittudományi Egyetemen végbement a teológiai oktatás reformja és struktúraváltása. Bővültek a nemzetközi és hazai intézményi kapcsolatok. A DRHE bekapcsolódott az Erasmus-programba és új szakokat indítottunk. A szorosabb szakmai kapcsolatok érdekében társulási szerződést kötöttünk a Debreceni Egyetemmel. Rektorként elnöke voltam a Református Kollégium Igazgatótanácsának is. 2000 pünkösdjén megrendeztük a Református Kollégiumi Diákok Első Világtalálkozóját, 2013-ban pedig a Kollégium 475. éves jubileumát. Többször voltam a Magyar Akkreditációs Bizottság akkreditációs látogató bizottságának tagja, 2006/2007-ben hét egyházi intézmény látogatóbizottságának voltam az elnöke. Vezetői tapasztalataimat gazdagította a Doktorok Kollégiumában betöltött alelnöki tisztség (2005–2015) és az MTA DAB tudományos főtitkári feladatköre

(2005-2014). Főtitkárként számos konferencia, tudományos rendezvény és tanácskozás lebonyolításában vettem részt a DAB elnökének munkáját segítve. Tevékenységgel igyekeztem hozzájárulni a különböző tudományterületeken zajló munka harmonikus egyensúlyához. Utolsó rektori ciklusomban, 2011-től vezettem a Debreceni Református Hittudományi Egyetem és a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola integrációját. Debrecen földrajzi helyzete, történelmileg kialakult vonzáskörzete, regionális jelentősége egyházi téren is meghatározó. Az integrált Debreceni Református Hittudományi Egyetemet – a Debreceni Református Kollégium kötelékében – tudatosan és következetesen a Tiszántúli Református Egyházkerület lelki-szellemi, kulturális- és tudásközpontjává kell tennünk, hogy oktató, nevelő és tudományművelő tevékenységével a magyar reformátusság egésze és az egyetemes keresztyén anyaszentegyház legyen gazdagabb.

A püspöki hivatás és szerepkör nagy kihívás. Az volna bármely tudományos, közéleti stb. közösség élére kerülni is, ez azonban sajátos plusz problémával is együtt jár. Székfoglalójában erről azt mondta: „Az egyházban vannak ugyan különböző tisztségek, de ezek nem uralkodásra adottak, hanem szolgálatra... A barmeni hittétel nem a vezetés elvét magát veti el, hanem a különleges uralmi jogkörrel felruházott vezetők élre kerülésétől óv.” Ez a kikezdhethetetlen alapelv mit jelent a gyakorlatban?

Ez az alapelv az egyházvezetés és minden egyházi tisztség mellérendelt viszonyának bibliai értelmezéséről szól. Uralkodás helyett szolgálat, hierarchikus lépcsőzetesség helyett a másokért és az egymásért való lét a feladatunk. Ezek végrehajtásában felértékelődnek a testületi döntések, a személyes keresztyén felelősségvállalás és a gyülekezeti autonómia tiszteletben tartása. Törvényszerűen léket kap az egyház hajója, ha torzul az egyházban a belső hatalomgyakorlás. Az egyetemes papság tanítását valló protestáns egyházakban is produkálhat kiábrándító jelenségeket a klerikalizálódás és a hierarchizálódás. Meggyőződésem, hogy a gyülekezeti „team”-munkáé a jövő útja, ahol a közös munkamegosztáson alapuló kollegiális gyülekezetvezetést gyakorolják. Krisztus mindenre kiterjedő, totális igénye kizár minden emberi totalitarizmust. A jövő útját a gyülekezeti munkamegosztáson alapuló, kollegiális gyülekezetvezetésben látom. Az egy-személyes, minden-es-lelkész vezette gyülekezettől a több szolgálattevős, és a szolgálatot többféle módon végzők közössége felé kell elmozdulnia gyülekezeteinknek.

Publikációi során végigtekintve szembetűnő, hogy visszatérően foglalkoztatja az igehirdetés és a kor kapcsolata. Székfoglalójában idézi Albrecht Grözingert: „A posztmodernben az emberek a lelkészen nem a nagy kommunikátort keresik, hanem a bibliai keresztyén tradíció interpretálóját a min-

denkori élethelyzet kontextusában.” Mit jelent ez a ma református lelkipásztora számára?

Magam is sokszor bosszankodok, amikor az igehirdetés kitapinthatatlan struktúrájú, formátlan masszaként szétfolyó szózuhatag, amelyben hol archaizálásba, hol modernkedő lezserségbe csap át az igehirdető. Ráadásul az életidegen mondanivaló elszáll a gyülekezeti tagok feje fölött. Az igehirdetőnek részévé kell válnia a hallgatóság élethelyzetének, bele kell helyezkednie problémáikba, gondjaikba, együtt kell rezdülnie korával. Hallgatóinak kísértései, kétségei, lázadásai, közönyössége és félreértései őt magát is meg kell, hogy terheljék. Minél kevésbé érzékeny az igehirdető arra a közegre, amiben a prédikációja elhangzik, annál pontatlanabb, célja-vesztettebb és érthetlenebb a bizonyágtétele. A Biblia eredeti mondandója és üzenete mindig emberközeli, valóság-hú és életközeli volt. A rest igehirdető azonban el tudja távolítani, el tudja homályosítani és életidegenné tudja tenni az üzenetet. Sokat kell még tennünk annak érdekében, hogy felfrissüljön meglankadt igehirdetésünk, és kapjon szárnyat a Lélektől ihletett és vezetett, fantáziadús mai igehirdetés, amely életes, Biblia-hú, nyelvileg közérthető és felemelően szép.

Miben más püspöknek lenni Debrecenben, mint Budapesten vagy Miskolcon?

Óriási megtiszteltetés, de nagy a vele járó felelősség is. A Tiszántúli Református Egyházkerület az egész Kárpát-medence reformátusainak életében meghatározó szerepet játszik, és nem csupán területi nagyságát illetően, vagy a történelmi örökségét tekintve. A tiszántúli reformátusság lelki-szellemi, anyagi-fizikai kondíciója meghatározó a magyar reformátusság egésze szempontjából. A Tiszántúl egészének őrállói felelőssége van a zsinati és országos ügyekben éppúgy, mint Kárpát-medencei szinten és a reformátusok világközösségében. Az egységes magyar reformátusság 2009. május 22-én Debrecenben kinyilvánított szándékától közös élményünk, hogy egyházunk erőszakkal szétszakított szervezeti egysége fokozatosan, türelmes odafigyeléssel, a testvérfelekezeteket nem bántva, az etnikai feszültségeket figyelembe véve formálódik. A kölcsönös teherhordozás áldásai, az egység bizonyosságai is táplálják önazonosságunk forrásait. Egységünk nem uniformizálás, hanem értékmegosztás és tanulás egymástól. Debrecen és a Tiszántúl reformátussága motorja ennek a folyamatnak.

Püspök Úr a Zsinat alelnöke is. Milyen főbb lehetőségeket és feladatokat lát a magyar kálvinizmus előtt a 21. század elején, amikor egy pápát is visszavonulásra készített a „reménytelenség”? Oly nehéznek látják a keresztyénség helyzetét?

A sokféle feladatból csak néhányat említenék. Gyülekezeteink lelki-szellemi, munkatársi és anyagi megerősítése igen összetett feladatot jelent majd. A törté-

nelmi egyházak tagjai között fenyeget a gyülekezeti tagok identitás krízise. Elodázhatatlan feladatunk a gyülekezeti felnőttképzés szisztematikus megszervezése, hogy a keresztyén hit alapelemei sokak tudatába és életfolytatásába tudatosabban beépüljenek. Kevés már csupán megállapítani, hogy református öntudatunk meggyengült. A hitvallásos megújulás nem felekezeti kérdés, hanem a keresztyénség fennmaradásáért szükséges életkérdés. Szervezetten kell odafigyelnünk az egyházi intézmények alkalmazottaira, valamint a lelkipásztorokra és családtagjainkra, egy egészségfejlesztő és pasztorációs program beindításával, mégpedig prevenció hangsúllyal. Folyamatos feladatot adnak műemlék templomaink, amelyeknek a megújítása, restaurálása minden esetben meghaladja gyülekezeti közösségeink anyagi erejét. Ugyancsak az épületeinkkel kapcsolatosan azok a kérdések, hogy a hatalmas méretű templomok mellett hogyan lehet otthonos, csoportfoglalkozásokra alkalmas, gyülekezetépítést lehetővé tevő infrastruktúrát kialakítani, majd fenntartani.

Megint csak egyik cikkének a címéből indulok ki: „Református istentiszteleteink hiányosságai és azok pótlása.” Mit érez legsürgetőbbnek ezen a téren?

A rendszerváltás óta eltelt 25 évben „kifutott” egy olyan generáció, amely még rendelkezett istentiszteleti hagyományélménnyel, az új nemzedék megjelenésével azonban ezek elhalványodtak. A magától értetődő ismereteket, tevékenységeket, amiket az egyház elvárna a híveitől, már nem tudják magukkal hozni, ezért újra kell tanítanunk, hogy mi a református istentisztelet, logikája, összefüggésrendszere és mi a szép, az átélhető benne. A liturgiai megújulásnak tehát kettős iránya van. Elindult egy teológiai-tudományos alapú átdolgozás és előtünk áll egy gyülekezetnevelési folyamat beindítása. Mindkettő ugyanazt a célt szolgálja, hogy újítsuk meg istentiszteleti életünket. Célkitűzésünk az, hogy a liturgikus megújulás ne megkötő, kizáró, hanem felszabadító istentiszteleti miliőt formáljon. Nem kényszeríteni ott, ahol a szerteágazóbb liturgia szellemi, tárgyi, adottságbeli feltételei hiányosak, de nem gúzsba kötni ott, ahol a gyülekezetben sokféle feltétel adott a sokrétűbb, gazdagabb elemeket tartalmazó istentisztelet ünnepléséhez. A mérce ne a minimalizálás legyen, hanem a sokszínű, tartalmas istentiszteleti életre ösztönzés. Elodázhatatlanul meg kell találnunk a kötött és a szabad liturgiai elemek közötti egyensúlyt. A jelenlegi református istentisztelet ki van szolgáltatva a lelkipásztor diszponáltságának, illetve indiszponáltságának. Csak ennek a tényezőnek nem szabad kitenni a gyülekezetet. Isten és ember találkozásának kerete az istentisztelet. A mennyei istentiszteletbe való bekapcsolódás földi módja, rendje és helyszíne nem lehet akármilyen! Isten igényességéről semmilyen körülmények között nem feledkezhetünk el!

Az ún. szocialista korszakban azért volt nagy tekintélye a legtöbb falusi református lelkésznek a nagy közösség, sőt a plébános, de a tanácselnök szemében is, mert általában több gyermeket nevelő, sokat dolgozó, segítőkész,

önzetlen embernek ismerték. Mi lett, mi lesz ebből az „elnyomott” egyház iránti szimpátiából ma és holnap?

Van, ahol újratermelődik a lelkész-elődök tisztességéből a szimpátia, és van, ahol újra ki kell vívni a szimpátiát. Változatos helyzetek vannak. Van, ahol a gyülekezet pályázik, közéleti tényező, intézmény-fenntartó, mert óvodát, iskolát, öregotthont, támogató szolgálatot, karitatív munkát végez és munkahelyteremtő. Ezzel színvonalasan és keresztyén elkötelezettséggel sokakon segít, ugyanakkor ezzel a tevékenységével – helyben vagy szűkebb régiójában – mások érdekeit és érdekeltségeit sértheti meg, olyanokét, akik már nem nézik ezt jó szemmel. Olyan helyzet is akad, amikor a szerepvállalástól tartózkodás, a passzivitás miatt éri kritika a lelképásztort vagy a helyi gyülekezetet. Nem tudom, mennyi időnek kell még eltelnie, hogy az elmúlt évtizedek „elnyomott”, beszorítottságra ítélt egyházképe, megtúrtsága, szerepfosztottsága után kialakuljon az az állapot, és hozzáállás, amely szerint a világ legtermészetesebb jelensége, hogy az egyház él, templomon kívül is tud használni szélesebb körökben és egyház mivoltának magától értetődő következménye, hogy mindenben érdekelt, ami az embert és az emberiséget érinti. Nem kíván az egyház előjogokat, de nem is hagyja szó nélkül a negatív diszkriminációt és megbélyegzést.

Ha majd püspökként lelkésszé szentelendő teológusoknak mond útra bocsátó szavakat, mitől óvja őket leginkább?

Ápolják folyamatosan lelki-spirituális egészségüket a Szentírás folyamatos tanulmányozásával. Tartsák szinten teológiai gondolkodásuk frissességét. Ne igazodjanak kritikátlanul a világhoz, de éljenek az Isten-teremtette világ minden ajándékával és tudjanak benne gyönyörködni. Ne dőljenek be az átpolitizált közéletnek, hogy hasznára tudjanak lenni minél több embertársuknak. Keressék és találják meg életre szólóan házastársukat, és referencia-embereiket a barátaikban, hogy idejekorán ki ne égjenek vagy koravénként meg ne szomorodjanak.

Közismert és mindenki által méltányolt a keresztyén felekezetek közötti közélet. Milyen tervei vannak ebben a vonatkozásban?

Alapvetően ökumenikus szemléletű vagyok, ebben Édesapám szép példát adott számomra. A Lentiben eltöltött másfél éves sorkatonai szolgálat tovább erősítette ezt. Egymás meggyőződésének kölcsönös tiszteletben tartásával minden jó ügyben partnere vagyok és maradok más felekezetű testvéreimnek. Elítélek minden „szatyorból halászást”, azaz azt, amikor már keresztyénné lett híveinket egymástól csábítgatjuk. Szekularizált világunk hit nélkül élő tagjai és névleges-formális reformátusaink sokasága között éppen elég feladatunk van, hogy Krisztus-közelbe hívjuk őket. Ördögi csapda beleesni az erőnket leszívó és megbecsültségünket aláásó felekezeti háborúskodásokba is. Ezek keresztyén küldeté-

sünk betöltésétől vonnak el bennünket. A keresztyénséget ezer veszély fenyegeti, ezek közül az egyik jelentősebb a muszlimok beáramlása. A keresztyénség elcsesettsége vagy gyengesége azonban nem ezzel a folyamattal indult, hanem a szekularizációval, a hitvesztéssel, ami már korábban bekövetkezett. Számunkra ennek felrázó hatásúnak kell lennie, hogy azt az öntudatot, ami még megvan, úgy erősítsük meg, hogy a hitünket nem adjuk föl. Meg kellene becsülnünk azt a hittartalmat, amit a keresztyénség adott Európának, ez az egyetlen esély, hogy meg tudjunk itt maradni. Bízom abban, hogy a gyökerek, amelyek eddig bennünket magyar keresztyéneket megtartottak, azok olyan mélyen vannak, hogy nem morzsolnak fel bennünket. Nekünk a keresztyén hittudatot kell megerősíteni keresztyénségünk megőrzéséért.

A magas pozíciót – bizonyára – sokan irigylük, pedig nem mindig irigylésre méltó. Látszólag sokan segítik, tisztelik, szeretik, a valóságban olyan döntésekre kényszerülhet, amelyek sokakat szembefordítanak vele. Püspök urat elég régóta ismerem, tapasztaltam és tapasztalom: sokan szeretik, sokan méltányolják tehetségét és tisztességét, de akadhatnak majd nehéz konfliktusok is. Minden bizonnyal ezekkel is számot vetett, hiszen humánus, tapintatos és következetes konfliktuskezelőként ismerik.

A nehéz döntések előtt, az elő-előforduló „nem”-ek kimondásakor az ad erőt, hogy tudom: az Isten ügye elé nem tolakodhat semmi. Mivel vannak magasabb szempontok, ezért vannak dolgok, amiket nem tehetek meg és vannak dolgok, amiket feltétlenül meg kell tennem.

A kecsgetető helyzetek nagy részénél kiderül, hogy azok inkább kísértések a számomra. Magamnak kell felidézniem a leckét: az „én már ezt is *megtehetem*” *elgondolásból fakadt megoldásnál kiderült már, hogy az fennhéjázó és bomlasztó volt, a korrumpálódás melegágya lett, belső válság előidézője. Ezért következetesen ragaszkodnom kell a „mi nem tehetjük meg” magatartásformájához.* Nem szabad, hogy legyűrjön az a gondolat, hogy én már annyira bennfentes és egyházas vagyok, hogy engem már az Isten sem kérhet számon. Igenis romlás történik ott az egyházban, ahol elhisszük, hogy el lehet követni úgy valakit, hogy arra sohasem derül fény, el lehet venni valakit, amit soha senki nem tud meg, s elárulhatom úgy az Isten ügyét, hogy azért senki nem von kérdőre soha. Ez az a hallatlan csapda, ami újra és újra megkörnyékezi a történelmi egyház tagjait. A bennfenteség egyik véglete az, amikor az egyházon belül a hitvallás helyzete a politika-csinálás eszközüvé válik, a másik, amikor a világban tör fel az az indulat, hogy a politika-csinálás közepette elsöpörje a hitet. Ez a két hamiság sokakat tett már áldozattá mindkét oldalon.

Duffek Mihály

Beszélgetés Vásáry Tamás zongoraművésszel

Vásáry Tamás zongoraművész-karmesterrel beszélgetünk. Szándékosan nem sorolom fel a sok-sok kitüntetést, amellyel az a világ illette őt, amely elismerte tehetségét, tudását és erőfeszítéseit, tevékenységét. Ebben a pillanatban éppen a tizenötödik alkalommal megrendezett Ifjú Zeneművészek Nemzetközi Nyári Akadémiájának munkájában vesz részt, a Kodály Zoltán Ifjúsági Világzenekar mesterkurzusának irányításával. Néhány órán belül megszólal ennek a zenekarnak a produkciója, amelynek próbái még július 13-án kezdődtek. Kezdjük egy intim kérdéssel: hogy érzi magát a koncert előtt, és hogyan zajlott a felkészülés?

Kiválóan, és mondhatom, hogy azóta is, amióta elindítottam ezt az ötletet. Nem mondhatom, hogy zenekar, hiszen ez nem egy egységes, állandó zenekar. Minden évben új tagok vannak, néhányan olyanok is, akik a régiek közül is jönnek. Alapjában véve a debreceni Nyári Akadémiának a szervezése olyan, hogy a Kodály Zoltán Ifjúsági Világzenekar kurzusára szóló felhívás minden évben megjelenik az interneten. A világ minden tájáról jöhetnek akadémiákról, konzervatóriumokból a növendékek, és részt vehetnek az itt folyó munkában. Ez a hetedik alkalom, hogy itt folytatom ezt a tevékenységemet.

Nem itt kezdtem el, hanem Kecskeméten, Kodály szülővárosában 2006-ban. Éppen ott jártam valamilyen ügyben, és akkor jött a gondolat, hogy Kodály Zoltán emlékére, aki a mi nagy mesterünk és az egész világ tanítómesternek ismeri el, Japántól New Yorkig és Kínától Dél-Amerikáig, illene, és jó volna, ha lehetne szervezni egy fiatalokból álló zenekart, a Kodály Zoltán Ifjúsági Világzenekart. Persze tudtam, hogy ez az egyike azoknak az ötleteknek, hogy ha megpendíteném valahol, amire a válasz az lenne, hogy igen, ez egy gyönyörű ötlet, de hát a pénz... Egy ebédre voltam hivatalos Kecskeméten, ahol Farkas Gábor, az Európa Jövőjéért Egyesület vezetője is jelen volt. Mellettem ült az asztalnál, elmondtam neki az ötletet, és már majdnem el is fordultam tőle, mert tudtam, hogy mit fog mondani, és meglepetésemre nem azt mondta, hanem csak annyit, hogy jó, megcsináljuk. Létre is hoztuk az együttest Kecskeméten. Bogyay Katalin volt, aki köszöntő beszédet tartott az első hangverseny előtt. Nagyon sikeresen indult a munka, kiutaztunk Brüsszelbe, más belga városban is voltunk. A következő évben szintén megtörtént ugyanez a vállalkozás Kecskeméten. 2008-ban már sajnos nem történhetett meg, tudniillik nagyon egyszerűen „megfűrták” a kecskemétiéket, gondolván, hogy majd az ottaniak fogják megkapni azt a támogatási összeget, amit mi kaptunk korábban, ami meglehetősen naiv elképzelés

volt. Kellemetlen módon és méltánytalanul támadták meg elsősorban Farkas Gábort. Ő akkor azt mondta, hogy ezt nem folytatja, én pedig Farkas Gábor nélkül, és amellet ellenszéllel egy ilyen dolgot csinálni akkor, amikor még szélllel is nehéz, szintén nem vállaltam, azt mondtam, hogy erről szó sem lehet.

A feleségem akkor azt tanácsolta nekem, hogy az igaz, hogy Kodály Zoltán Kecskeméten született, de én meg Debrecenben születtem, miért nem próbálom meg Debrecenben folytatni az egészet, mert maga a vállalkozás nagyon szép volt. Tényleg azt érezte az ember, hogy ezek a külföldi gyerekek, akik ide jönnek, viszik a hírét a magyar kultúrának, és ehhez nagymértékben hozzájárul az, hogy a Kodály Zenekarban vesznek részt. Természetesen mindig van egy Kodály mű a műsorunkon, és különben is megismerik az országot, megismerik a magyar zenészeket és a magyar zenét. Én akkor ismertem már a Debreceni Akadémiát, elsősorban Duffek Mihályt, aki dékánja az akadémiának és maga is zongoraművész. Dolgoztunk együtt olyan minőségben is, hogy kézzongorás darabokat adtunk elő az egyik Nyári Akadémia nyitóhangversenyén. Amikor megemlítettem neki, nem egészen úgy hittem, mint ahogy Farkas Gábornál, hogy rögtön visszautasítást fogok nyerni, mert hát már volt akkor bizonyos kapcsolat az akadémiával. Korábban meghívtak mesterkurzusra, mint zongoristát. Egyébként véletlenül, pont, amikor a 16 éves emigráció után hazajöttem Magyarországra, akkor rögtön nem, de két évvel később meghívtak Pestre is hangversenyre, és a Debreceni Zeneművészeti Karra. Ez volt az első alkalom, hogy Debrecenben játszottam 16 év után. Amikor megemlítettem Duffek Mihálynak az ötletet, ő úgy látszott, hogy kapva-kapott az alkalmon, mert pontosan egy ilyen jellegű dologra volt az akadémiának szüksége. A Nyári Akadémia nemzetközi megmozdulás, nemzetközi projekt, és azt mondta, hogy akkor igen, elkezdjük, és el is kezdtük.

Ahogy ezt mondtam is, minden évben az anyag más, mert más és más fiatalok jönnek, a kivételeket nem számítva, akik visszajönnek még egyszer, kétszer. Az első próbán láttam, de nem itt, hanem még Kecskeméten is, hogy ez az ifjúsági zenekar meglehetősen nagy vállalkozás. Miért nehéz dolog ez? Azért mert ezek a gyerekek először játszanak együtt, és tulajdonképpen legtöbbjük nem is azért jön el, hogy beüljön a zenekarba, hanem azért, hogy a mesterektől tanuljon, mert állandó hangszeres kurzusok vannak a Nyári Akadémián. A fiatalok hozzák a saját hangszeres darabjaikat, ugyanakkor a zenekari munkában egyszeriben egészen más feladat vár rájuk. Ott olyan zenét kell nekik játszaniuk, amelynek csak egy-egy szólamát játsszák. Ahogy egy zongorista eljátszik egy darabot, az az egész művet játssza, míg a zenekarban a hegedűs és az oboás is a saját szólamát, mint szólista, de az, hogy egy sort játszom és utána 26 taktus szünet következik, ehhez nincsenek hozzászokva. Ahhoz még kevésbé vannak hozzászokva, hogy hallgassák a másikat, hogy mit játszik, mert még, hogy ha kamarazenét játszanak is, ott két-három ember muzsikál együtt, nem száz ember.

Amihez legkevésbé vannak hozzászokva az az, hogy van ott egy karmester, annak van egy pálcája általában, és azt is kell nézni, nem elég csupán a kottát olvasni. A kottaolvasásnál még az a probléma is felmerül, ahogyan mondtam, hogy nem azért jönnek ők ide, hogy részleteket, taktusokat játszanak egy-egy műből, amikor rájuk kerül a sor, hanem azért, hogy az ő szóló darabjaikat vigyék a tanáraiknak. Tehát elsősorban azokat gyakorolják, és hát gondolják, ránézve a zenekari kottára, hogy ez ahhoz képest nem olyan veszélyes. Persze veszélyes, mert, hogyha valaki valamit nem tud, azt meg kell tanulni. A zenekari műsort tíz nap alatt kell megtanulni, és hát az első nap kvázi nem tudják az anyagot. Elmondtam, hogy mik a nehézségek, amelyek tulajdonképpen lehetetlenné teszik, hogy tíz nap alatt egy zenekari koncert műsorát megtanulják, megtanulják az anyagot és felkészüljenek egy olyan koncertre, ahol aztán már senki nem kérdezi azt, hogy hogyan készültek fel, előtte milyen tapasztalatok, gyakorlatok vannak. A nézőtérén ülők megvették a jegyüket, eljöttek a koncertre, és egy profi produkciót akarnak hallani. Általában eddig mindig megtörtént a csoda, mert ez a profi produkció megszületett.

Volt olyan pillanat is tavaly, hogy az első próba után bementem Duffek Mihály dékáni szobájába és azt mondtam, hát én akkor ezennel hazamegyek, mert ez képtelenség. Sem számban, sem minőségben a zenekar nem volt kész arra, hogy első próba legyen, és gondoltam, arra meg még kevésbé, hogy utolsó próba és hangverseny. Emlékszem Beethoven V. szimfóniájával kezdtük, amiről azt gondoltam, hogy mégiscsak ismerik a darabot. Kiderült, hogy egyáltalán nem ismerik. Ezután jött a Kodálytól a *Galántai táncok*, amely még a rutinos zenekaroknak és magyar zenekaroknak is – például a Rádiózenekarnak is, amellyel többször előadtuk a darabot – mindig nehéz, különösen nehéz feladat. Kvázi nem is voltam rá kíváncsi, hogy most milyen lesz ez a próba, mert azt már el sem tudtam képzelni. A legnagyobb meglepetésemre a *Galántai táncokat* jobban játszották, mint Beethoven V. szimfóniáját. Hogy miért, ma sem tudom. Valahogy összeállt a darab, és mentünk Milánóba, felállt a közönség, tapsolt. Mondhatom, mindez véres verítékkal történt mind a rendezőség, mind az én részemről. Jött az idei hangversenyünk, ami ennek pont az ellenkezője. Az volt a legrosszabb a hét alkalomból is, a mostani a legjobb, a legjobb társaság. Már maga a koncertmester, aki annyira avanzsált a saját pályáján, hogy már a drezdai Staatskapelle Zenekarban játszik, ami egyike a világ legnagyobb zenekarainak. Nem is jött volna el, ha nem tudja, hogy hova, kikhez jön és kivel fog együtt dolgozni. Nekem is nőtt a gyakorlatom például abban, hogy hát ugye próbál az ember, próbál kétfajta módon, a déli szünet, ebédszünet előtt én az egész zenekarral. Ez tiztől egyig szokott lenni tartani. Délután pedig az asszisztens karmester próbálja a szólamokat. Tehát egyidejűleg egy külön teremben van a vonósoknak, külön teremben a fúvósoknak a próba. Ezt megosztva csinálják a szólamvezetőkkel és az asszisztens karmesterrel, aki eddig Hámori Máté volt, de ő most

már nem ér rá, mert megvan az ő saját zenekara Budapesten. Idén Bolyky Zoltán kiváló fiatal karmester látja el a feladatot, aki nagyon sokat segít nekem a munkában. Én most fogom őt először hallani dirigálni. Tudniillik az a szokásom, hogy amikor valamilyen új terembe megyünk, ahol az akusztikai relációk teljesen másak, felmérem az aktuális hangzási lehetőségeket. Ha például tíz napig készülünk egy bizonyos teremben, a Liszt teremben és utána megyünk a Kölcsey Központ termébe, teljesen mást lehet hallani. Olyan hangszerek, amelyek el tudtak bújni, most egyszeriben kiemelkednek, mert az egy nagyon analitikus terem, azonnal hallatszik minden hiba, amit valaki játszik. Ahol én állok, a karmester helyén, onnan nem lehet kontrollálni, hogy hogyan hangzik tulajdonképpen a terem, hanem bentről a teremből, a nézőtérről, a színpadtól távolabb. Hogy mit hall a közönség most, az sem egyforma. Néha jobb oldalon mást hall az ember elől, mást hall hátul. Különböző helyekről kell meghallgatni, hogy hogyan szól a zenekar. Amit például általában észrevettem, hogy a basszus nem szól annyira. Mit lehet csinálni? A csellistákat és a bőgőket kifordítani a hangszerükkel a közönség felé. Ilyen kulisszatitkok vannak, amiket csak úgy lehet megcsinálni, hogy én letről hallgatom. A zenekar már ilyenkor azért úgy tudja a darabot, hogy nagyjából el tudják játszani akár karmester nélkül is, de azért például a Kodály *Galántai táncok*-ban annyi tempóváltozás van és annyi gyorsítás, lassítás, hogy ha nincs ott egy ember, aki irányítja a folyamatot, akkor szerteszét megy a dolog. A mai alkalommal, amikor öt órakor kezdődik a próba, akkor meg fogom kérni fiatal barátomat, Bolyky Zoltánt, hogy most ő dirigálja le az egész műsort, és én letről hallgatom, és ez minden koncert helyszínen így lesz, ahol meg kell nézni az akusztikai viszonyokat. Nagyon-nagyon meg voltam most elégedve, mert az, amit az előbb kezdtem el, hogy ez újdonság, amit még eddig nem csináltam, hogy az utolsó két nap, az első hangtól az utolsóig megállás nélkül lejátszunk az egész műsort, de még a szünet helyén is szünetet tartunk, mert az egész más dolog, hogy ugyanazt a zenét, hogyan és mikor játszom. Leülök, és vagy ott kezdem el, ahol a nehézség van, vagy eljátszottam az egész darabot és az utolsó taktusokra figyelek különösen.

A világversenyeken is ugye, a sanszoknál óriásit nyom a latban, hogy ki, mikor játszik. Mert ugyanaz a versenyző, tegyük fel, azért nem kerül be a döntőbe, mert pont a legkiválóbb játszik előtte, és akkor rögtön azzal hasonlítják össze, és az egészen más, mintha a legrosszabb játszott volna előtte. Itt ugyanígy van. Ha például én szólóra készülök, mint zongorista, akkor eljátszom egészben a darabot, de nem tudom, hogy az idegstamina hogy fogja azt bírni, hogy én most végigjátszom egy tételt, még egy tételt, még egy tételt, és hogy az utolsó darabnál milyen állapotban leszek. Ezért történik meg az, hogy aki ezt nem csinálja, azt a legnagyobb és a legkellemetlenebb meglepetések érik a pódiumon, mert ki fog derülni, hogy mind az, ami nagyon nehéz volt és jól kigyakorolt, az könnyedén fog menni. Azokon a helyeken, amelyekre rá sem gondolt, hogy ebben valami

nehézség lenne, egyszeriben ott hasra esik. Ez is történt itt, amikor először egyben eljátszottuk a műsort. Az egész műsort, az utolsó négy napon egyben eljátszottuk. Nagyon nézett a zenekar, hogy pontosan ez történt, hogy olyan váratlan helyen egyszerűen pánik keletkezett, mert egy valaki nem jól lépett be, mondjuk egy harsonás és akkor az összes többi ment utána, a zenekar másik része meg megy tovább. És ott keletkezett egy óriási nagy luk. Tulajdonképpen ilyenkor van az a kellemes helyzet, amikor a karmester leállítja a zenekart és újakezdi a darabot vagy tételt. Ez elég ritkán fordul elő, de ebben az esetben abszolút meg volna rá a lehetőség, mert egyszerűen annyira gyakorlatlanok a gyerekek, hogy még egy olyan hirtelen változás, hogy például más akusztika, plusz a koncerttől való ijedség előidézhet egy ilyen állapotot, amikor nagy baj van, de ezt minimalizálja az, hogy ha hozzászokunk, hogy így egyben eljátsszuk az egész műsort.

Az előző gondolatokból az derült ki, hogy ha karmesterségre adja valaki a feljét, akkor nem lehet tudni, hogy szakmai felkészültsége vagy a pszichológus mi-volta-e az, amelyik az erősebb, és hogy melyik, melyik helyzetben szükséges. Nyilvánvaló hogy a karmester hangszere emberekből áll, és amiért különlegesen bonyolult, hogy mindazt a kifejezést, amit a műben szeretne ábrázolni a közönségnek, át kell vinnie a zenekari tagokhoz, és a zenekari tagoknak erre reagálniuk kell. És való igaz, hogy az, a fiatalokból évente újjászülető embercsoport, együttes, amely ezt a produkciót nyújtja, nagyon gyakorlatlan még, hiszen a zenekari kurzusnak pontosan az a célja, hogy a zenekari gyakorlat megszerzéséhez adjon segítséget, akár ilyen, éles helyzetben is.

Ez nagyon igaz, hogy a pszichológia milyen fontos. Egy esetet mesélek el. Az *English Chamber Orchestra* a világ egyik leghíresebb kamarazenekara, Londonban működik és állandóan turnézik. Volt egy óriási, hosszú, amerikai, fásasztó turnéjuk, ahol Mozart „Nagy” G-moll szimfóniáját eljátszották ötvenszer vagy hatvanszor, és akármilyen csodálatos szép darab, azért már kicsit a könyökükön jött ki, és az is, hogy most még egyszer kell eljátszani, és pláne elkezdni próbálni. Londonban volt egy koncertünk, és ez is szerepelt a műsoron. Érdekes módon a kiváló zenekar, ezt a művet, amit már annyira tudott, mikor elkezdtem velük próbálni, valami gyalázatosan játszották. Unták, meg fáradtak voltak a turné után. Ezt megéreztem az első taktusnál, és inkább azt mondtam nekik, hogy este találkozunk. Fogalmuk nem volt, hogy én, hogyan képzelem a darabot. Minden karmesternek a saját ízlése szerint megvannak a maga kérelmei. Azért mégis jó lenne tudni, hogy hol lassít, hol gyorsít, mennyit lassít, mennyit gyorsít, mennyi ideig vár ki stb. Az lett az eredmény, hogy úgy játszottak a koncertemen, mint ha életükben először játszanák a darabot, vagyis nagy érdeklődéssel, figyelemmel, nagy lelkesedéssel, és akkor hirtelen friss volt a darab, ami különben poros lett volna vagy hát unott. Ilyeneket is tudni kell, hogy mikor kell abba-hagyni a próbát. De néha van olyan, hogy az utolsó másodpercig próbálunk, mert ott van a figyelem, de néha azt érzem, hogy ezért vagy azért fáradtak, és

most már egyszerűen képtelenek befogadni az új instrukciókat, amivel csak rosszabbat érek el. Nem elég, hogy nem fejlődik a darab, de rosszabb lesz tőle. Fáradtan valamit gyakorolni, valamint csinálni, az inkább árt a végső előadásnak.

Duffek Mihály: Szerényen nem esett szó arról, hogy ahhoz, hogy ez a csoda megtörténjen ezzel az együttessel a 10 napos munkafolyamat végén, kivételes empátia kell, ami nem minden karmesternek van meg. Ami miatt különösen szoros lelki kötődést érzünk mindannyian Vásáry Tamás iránt, az pontosan ez a fajta tudás, képesség, ez a fajta ismeret, hogy életkortól függetlenül, éppen fáradtságtól vagy kipihentségtől függetlenül minden pillanatban azt az impulzust nyújtja a zenekarnak és a mögötte ülő közönségnek, amiből csak friss, üde és nagyon aktív, lelkes produkció születhet. Ez olyan érték, amit mi nagyon kevés emberben látunk és többek között ez is az oka annak a szoros kötődésnek, ami nem csak hivatalos értelemben, hanem emberi értelemben is jelen van.

Vásáry Tamás: Köszönöm. Nagyon kedves, jól esnek ezek a szép szavak, amiket elmondta. Azt is mondhatom, hogy ehhez hozzájárul az, hogy ezt a frissességet alapjában véve csak egy olyan fiatalember tudja produkálni, mint amilyen én vagyok, 82 évesen.

Ez így van. Ha már a 82 év szóba került, a hosszú életpályán az ember munkáját bizonyára különböző módon elismerik. Ha valaki kiemelkedően magas színvonalú életpályára képes, meg tehetsége, szorgalma, munkája, mentalitása ezt lehetővé teszi, akkor bizonyára sok-sok kitüntetés is előfordul az életében. Legutóbb, ha jól tudom a Nemzet Művésze megtisztelő cím érkezett a kitüntetések sorába. Furcsa lesz a kérdés, mert sokkal több azon emberek létszáma, akik az élet során nem jutnak kitüntetéshez, hiszen nem is azért születünk és nem is azért dolgozunk, de csodálni szoktuk azokat a honfitársainkat, akik ilyen módon kiemelkednek közülünk. Azt soha nem szokta senki megkérdezni – régen volt egy Csákányi László által énekelt dal, „Doktor úr a maga szíve sose fáj” kezdettel –, hogy ha valaki a kitüntetést megkapja, egyrészt általában az átvételkor, mik a meghatározó érzései, illetve utána hogy viseli ezeket a címeket. Hiszen ennek azért felelőssége van nyilvánvalóan és megfelelő súlya is – gondolom – az öröme mellett.

Vásáry Tamás: Eddig még ezt a kérdést nem is tették fel nekem. Szokatlan kérdés. Magam sem gondoltam ilyen módon rá ebből a szögből nézve, de valóban érdekes megfigyelni, hogy tulajdonképpen mindig úgy megyek egy ilyen díjátadásra, hogy ez egy játék. Ez olyan, mint amikor a gyermek kap egy játékot. Ha mégis eljön az a pillanat, akkor realizálom, hogy ez azért egy szép dolog, mert innen megtudom, hogy kaptak valamit. Az, hogy tapsolnak egy koncert után, abban egy udvariassági gesztus is van, de sosem tudja az ember, hogy most tulajdonképpen mennyi ebből a rutin a tapsolásban és mennyi nem. Egy példát mondok, azt, amikor én Amerikából egy amerikai turné után először játszottam

Hollandiában. Amerikában a turné folyamán megtanultam azt, hogy az igazi-igazi nagy siker a standing ovation, vagyis magyarul, amikor feláll a közönség, és úgy tapsol. Megérkeztem időben Hollandiába és ott már szünetben felállt a közönség. Aztán már a tizedik alkalommal, amikor ez történt, meg is tudtam a helybéliektől, helybéli magyaroktól, hogy ez a szokás. Egyszerűen akármennyire tetszik vagy nem tetszik az a koncert, a közönség felállva tapsol. Vagy ennek az ellenkezője, hogy az Edinburghi Fesztiválon vagy általában Londonban, illetve Angliában, nincs ütemes taps. Nem létezik az ütemes taps. Legyen az Karajan, Fischer Dieskau, a legnagyobb művészek, mint Rubinstein. Nem ismerik ezt a formát. Itthon, ha valakinek nincs ütemes taps, az megbukott, mert a legborzalmasabb előadásokon, mondhatnám amatőr szintű előadásokon is bejön az az ütemes taps, amit Kodály nem nagyon szeretett. Ezért nem lehet azt tudni, hogy mennyi ebből rutin, mennyi szól annak az előadásnak, a sikert tulajdonképpen nem tudom lemérni. Egyetlenegyét érez az ember, hogy van a levegőben valami, most valami történt vagy nem történt.

De az igazi elismerés, hogy ha kitüntetést kap az ember. Mert ez azt jelenti, hogy itt értékeli azt, ami jó abban, amit csinálunk. Jó érzés, és utána jön a személyes, a szubjektív hozzáállás annak a részéről, aki kapja. Ki az, vagy milyen testület vagy milyen város az, amelytől kapom. Nálam a világ összes városa közül első helyen Debrecen áll. Egész egyszerűen azért is, mert életem legboldogabb éveit itt éltem meg. Később nagyon nagy boldogságok értek mind a magánéletemben, mind a pályámon, de mondhatnám, hogy legtöbbször az egyik területen nagyon boldog voltam, a másik területen nagyon boldogtalan. Most, ahogy a könyvemet írom, és felolvassák nekem, és úgy lektorálom, korrigálom, akkor látom, hogy milyen vegyesen adták mindig a legnagyobb drámát és a humort is néha. A legdrámaibb pillanatokban valami humoros dolog történik, és az ember azt sem tudja, hogy, most azt hová tegye. Tehát a szubjektív hozzáállás az én esetemben, már említettem: Debrecen az első város. Nem azért mondom, hogy bókoljak, hanem ezt most komolyan gondolom. El kell, hogy mondjam azt a történetet, amit általában el szoktam mondani, ha valamit komolyan gondolok. Sura Cserkaszkij, a nagy orosz zongorista, aki már nem él, nagyon rossz kolléga volt, mindig rosszakat mondott a kollégáira. Egy nap azt mondta a menedzsere, hogy „te magadnak csinálsz rossz propagandát, féltékeny vagy a kollégákra. Mindenkiről lehet valami jót mondani, próbáld meg te is.” Első koncert. Kérdés a koncert után: Mi a véleménye Klara Haskilról? Válasz: Bécsben a koncertje nagyon szép volt. Kérdés: És mi a véleménye Rudolf Serkinről? Válasz: New York-ban hallottam, Schubert estét adott, nagyon imponált, rögtön, ahogyan elkezdte az egész műsort. Kérdés: És Wilhelm Kempffről? Válasz: Őt Berlinben hallottam, pont, amikor a Beethoven ciklust csinálta. Kérdés: Mi a véleményed Vladimir Horowitzról? Válasz: Ő egy nagy zongorista. De ez egyszer komolyan gondolom...

Ezt is sokszor elmeséltem Debrecenben, most megint elmesélem. Én tudtam, hogy nekem mit jelent a város, pontosan, amikor elkezdtem a könyvem írását, ami most megjelent. Tavaly az első része és most remélhetőleg még ebben az évben kész lesz a korrektúrával, a második rész is megjelenik. Ez nem életrajz, hanem életregény. Nagy a különbség a kettő között. Amit éreztem, hogy nekem ki kell írni magamból ezeket a gyönyörű gyerekkori emlékeket, amelyek Debrecenhez fűződtek. Mondhatom, hogy itt élesen elválasztódott az a periódus életemben, hogy Debrecenben éltem 12 éves koromig és utána felköltöztünk Pestre, mert édesapám az első debreceni kormányban lett államtitkár, Nagy Imre helyettese. Akkor felköltözött a család Pestre. Így lett vége a debreceni csoda gyerekkornak, ami különleges élmény volt. Mondhatom 6 éves koromig nem voltam boldog, mert valahogy nem szerettem gyerek lenni. Abban a pillanatban, ahogy lett egy pályám, egy mesterségem, egy hivatásom, abban a pillanatban jól éreztem magam a bőrömben. Elkényeztetett csodagyerek is voltam, akit csodáltak a kortársai, a többi gyerek. Ez egy privilégium volt. A nővérem 10 évvel idősebb volt. Ennek alapján nagyon boldog gyermekkorom volt, különösen 6–12 éves koromig. Szívesen jöttem ide vissza, mert mindig visszahívtak hangversenyekre. Amikor emigráltam, akkor az igazi bizonyosság megszületett, hogy tényleg nekem Debrecen mit számít. Nekem egyáltalán nem volt honvágyam például Budapest után. Nagyon nehéz időket éltem át pontosan 12 éves koromtól egészen 23 éves koromig, amikor is elhagytam az országot. Debrecen a boldog időknek a városa volt. Szubjektíven mondom, de objektíven is, én ilyen várost nem láttam. Például a templomok. Megvannak a szokványos gótikus templom típusok stb., de ez, a mi Nagytemplomunk, ilyen nincs. A Péterfia utcán több helyen laktunk. Az utolsó állomás a Püspöki Palota volt. Ahogy kinyitottam a szemem reggel, a Nagytemplom tornyát láttam, és akkor még a világ legszebb hangú harangja, a Rákóczi-harang szólt, ami sajnos a bombázás alatt lezuhant és eltört. Az emigrációban jöttek az álmaim, és egy visszatérő álmom, hogy ott vagyok a Nagytemplommal szemben a Kossuth téren, és ez az álom annyira erős volt, annyira valós. Ez nem álom, most tényleg itt vagyok. Ez abszolút visszatérő álom volt, majdnem azt mondhatnám, hogy minden héten, de legalábbis minden hónapban egyszer előfordult. Mindig végtelen boldog érzésem volt, amikor ott voltam és utána a csalódás, amikor felébredtem.

Eljött a pillanat, amikor 16 év után először hazajöttem az első feleségemmel, aki életében először járt Magyarországon, holott magyar volt, de emigrációban született. Ő vezette az autót. Egy olyan utat akartunk választani, ahol még nem jártam. Direkt nem Hegyeshalomnál, hanem valahol északon jöttünk be az országba, teljesen ismeretlen helyeken jártunk. Már ahogy közeledtünk Debrecenhez behunytam a szemem, hogy kicsit olyan legyen, mintha álmodnék, álmodnám azt, hogy egyszeriben ott vagyok a Nagytemplommal szemben. Beértünk a városba és feleségem kérdezte, hogy hol van a Nagytemplom, és amikor elég

közel értünk hozzá leparkoltunk és kézen fogva vezetett, mert sajnálta ezt a fiatalembert, aki vak... Amikor odaértünk a templommal szembe, akkor mondta, hogy nyisd ki a szemed, és akkor megláttam. Ez egyike volt az álmoknak, azzal a különbséggel, hogy eddig mindig felébredtem, most pedig nem, hanem ébren álmodtam tovább. Ez nekem bebizonyította, hogy nekem mit jelent Debrecen. Bármikor, bármiféle módon alkalmam volt kapcsolatba kerülni aktuálisan a várossal, mindig nagy örömmre szolgált. Az első volt, hogy a díszpolgárságot megkaptam. Az Akadémiával is volt kapcsolatom, volt koncertem is. Ezután jött, amikor az Egyetemen díszdoktorrá avattak. Nekem addig volt már két díszdoktorátusom, mind a kettő Londonban. Méltó módon csatlakozott a Debreceni „királyi” Akadémia. Nekem ez egy királyi hely. Emlékeztem rá, hogy ez a második alkalom, amikor az aulában vagyok és doktorrá avatnak valakit. Először Vásáry Istvánnak, legidősebb unokatestvéremnek a doktorrá avatásán voltam. Ő a híres debreceni polgármesternek a fia volt, három évvel ezelőtt eltávozott közülünk. Ez volt a második alkalom és ez különleges érzés volt. Úgyhogy most röviden válaszoltam a feltett kérdésedre...

Duffek Mihály: Bizonyára nem lehetett mindennapos érzés az aulában zongorázni abban az ünnepi hangulatban. Bocsánat a szubjektív megjegyzésért, édesapám egyik életfilozófiai gondolata volt, hogy úgy kell élnünk, mint ha örökké élnénk, mert nem tudjuk, hogy meddig tart. Ezért én csak azt a jókívánságot tudom mondani, hogy úgy kell élni, hogy valóban örökké élünk, mert mi ezt hisszük és látjuk az örökifjú karmester példáján is. Nagyon reméljük, hogy nem ez volt az utolsó találkozásunk, hanem a mostanit még sok-sok követi. Szeretnék ehhez további jó testi és főleg jó lelki egészséget kívánni.

Köszönöm szépen, és én is viszont kívánom ugyanezt.

Köszönjük szépen.

Papp József

**Debrecen zsidó építésze
Adalékok a zsidóság debreceni letelepedésének történetéhez**

Debrecen 19. századi történetének meghatározó eseményei közé tartozik a zsidóság betelepítése. A 16. század közepétől a 18. század második évtizedéig szinte kizárólagosan kálvinista település lakossága nem ekkor találkozott először más vallású beköltözőkkel. Akkor már több mint egy teljes évszázaddal voltak túl a rekatolizációt lehetővé tevő 1715. évi CVIII. törvénycikk okozta sokkon, amely megnyitotta az utat a katolikus egyház és képviselőinek lakhatása előtt. Jól ismertek a város önkormányzatának erre az új helyzetre adott reakciói, és az elveket tekintve igen hosszú időn keresztül tanúsított merev ellenállása. Ezek a döntések a református évszázadok alatt kialakult túlélési gyakorlatból vezethetők le, és a hagyományos – leginkább gazdasági indíttatású – óvatosságot, illetve a meggyökeresedett viszonyrendszerben bekövetkező változásoktól való félelmet tükrözik. A katolikus visszatelepülés eleinte leginkább politikai síkon éreztette hatásait. A város gazdasági viszonyaiban, a fenntartásuk és támogatásuk kikényszerített költségein túl viszonylag kevés változást generált. A katolikusok megjelenése előtt, a török hódoltság időszakában a város és a zsidók között kapcsolat alig mutatható ki, bár a török uralom megszűnése után, az északabbra húzódtott „görög” kereskedők helyét „a nyugati orientációjú, német és szláv elemekkel együtt érkező askenáz zsidóság váltotta fel” a távolsági kereskedelemben.¹ Debrecenben a nagyvásárok kiteljesedése idején, a 17. század második felében a vándorló kereskedők még „görögök” voltak. A görög (kisebb részben török, görögkeleti román és szerb) kereskedők – akiknek a városban saját bírójuk is volt – tevékenységére, jelenlétére, anyagi erejére jellemző, hogy a főutcán templomtelket is vásároltak, ami persze nagy vihart kavart a város életében. A helyi tiltó rendszabályok ellenére közösségük megtelepedett Debrecenben, és csak a 17. sz. végén, városi adósságaik rendezése után költöztek el Tokaj kör-

---

¹ Czukás Judit: A debreceni zsidóság története a kezdetektől napjainkig. (http://dzsh.hu/?page_id=24 2014-11-27.).
V.ö. http://dzsh.hu/content/hu/debreceni_zsidóság_története

nyékére. Elhagyott lakóközrükben a Kandia köz/utca neve Kréta sziget fővárosára, Kandiára (Iraklio) utalva ma is őrzi emléküket. A szabad királyi rangot elnyerő Debrecen előljáróságának hivatalos jelentése a 17–18. század fordulóján egyetlen debreceni katolikus családot említ, a királyi harmincadosét.² Ha a görögök közül itt maradtakat, továbbá az esetleges rejtőzködő egyéb vallásúakat figyelmen kívül hagyjuk, akkor egy homogén református népességű Debrecen kapta 1693-ban I. Lipóttól a szabad királyi városi rangot, amelyet 1715-ben, a katolikus egyház visszaengedésének kötelezettségével törvényesített az országgyűlés.

A keleti országrész zsidóságának története a 17. század végén, a 18. század első évtizedeiben veszi kezdetét, de Debrecen környékén, ahol leginkább a lengyelországi galíciai zsidók igyekeztek letelepedni, a folyamat a 18. század végén indult. II. József liberalizációja gyorsította fel az eseményeket, amely – a rendeletek visszavonása ellenére – megteremtette az 1840. évi XXIX. törvénycikk alapját. Ettől kezdve a mindvégig ellenálló Debrecen sem tagadhatta meg a zsidók beköltözését. A törvény adta változás helyi horderejére jellemző, hogy addig csupán azok a zsidók lehettek a kapukon belül, akik a munkájuk miatt – pl. házalók – érkeztek, de ők is csak napkeltétől napnyugtáig. Még az 1840. január 27-én kiadott városi tanácsi jelentésben is megállapíthatták: „folytonos helyi szokás szerint izraeliták nálunk nem lakhatnak”. A megállapítás túlzottan sommásnak tűnik, ha tudjuk, már a 18. században is szerződött a magisztrátus, és magántulajdonos is zsidó bormérőkkel, akik a vendégfogadóknak laktak családjukkal együtt. Az igen jól jövedelmező bérleti viszony sajátos jogi magyarázata szerint a Várad utcai kapun kívüli Szeles, Bégány, Vay, Ghilányi csapszékek, mint a hajdani Boldogfalva területén állók, és mint nemesi birtokok vármegyei illetőségűek, tehát joghatóság szerint területükön nem érvényes a város „kintlakási” tilalma, és a zsidók letelepedését tiltó szabály. Sőt, Debrecen külső birtokán, a hortobágyi csárda mellett a város saját tulajdonaként külön „zsidóház” is működött az 1770-es években.

Zsidó kereskedők a 18. század második felében érkeztek nagyobb számban a debreceni országos nagyvásárookra. A Hatvan utcai kapun kívüli óriási, ún. „külső vásár” területén, a mai Segner tértől a Széchenyi utcáig utcarendben álltak az árushelyek. A szinte önálló városrész hét utcája a városvédő árok külső oldalától (Nyugati utca) a Koskert vagy Sidókert (a mai Széchenyi-kert) gyepűjéig ért. A legkülső vásáros utca volt a „Sidó Kereskedők Utszája”. A nagyvásárok hosszú időtartama miatt, a sajátos vallási szokásoknak megfelelően kóser étkező és imádkozó helyet is fenn kellett tartani. A rituális szertartásokat a városi tulajdonból bérleti díj fejében használatba vett, és célszerűen átalakított árus sátrakban tartották meg. A zsidó vásárolók utcájának végében az 1762-ben erre a célra

² Herpay Gábor: Visszapillantás a debreceni róm. kath. egyház 200 éves történetére. In: Debreceni Képes Kalendárium 1917. 52.

kijelölt helyen, a város költségén épült 1774-ben „kóser pincze” más néven zsidópincze és a kóser traktírház vagy zsidók traktírháza (étterme). A „kóser pincze” bérlője 1788-tól három évig „civis” Fazekas János volt, akitől azt a sámsoni „Sonnenwirth Beniamin nevű Zsidó” „subarendálta” (vette albérletbe). A „traktírház” bérlője 1836-ban Áron Ábrahám volt. Debrecen első zsidó imaháza felavatásáról 1791-ből értesülünk. Az épület helyét nem tudjuk biztosan, csupán azt, hogy az is a város költségén épült fel. Nem zárható ki, hogy szintén a vásárbán, az utcarendben állt árus „sátrak” között volt, bár sem a 18. század végén, sem a későbbi évtizedekben egyetlen térképi ábrázolás sem tünteti fel, pedig azokon a többi, árusítástól eltérő használatú objektum következetesen szerepel.

A zsidó kereskedőknek a nagyvásárban betöltött jelentőségét jól jellemzi a Jelenkor c. lap 1832. októberi 20-án megjelent híradása: „Nem sikerült a debreceni őszi vásár, ünnepük lévén az izraelitáknak.” A város vezetésének kettős hozzáállására jellemző, hogy a kereskedők meghatározó szerepe ellenére a „falakon” belüli letelepedés tilalmát egészen 1840-ig fenntartották, és következetesen érvényt is szereztek neki. Sőt az az állítás sem igazolható, hogy a városi rendtartás ellenére bárki, így akár zsidó emberek is a vásártéren életvitelszerűen lakhattak volna. Az ideérkező vásárolók a vásártértől északra a Hatvan utcai, és a város déli felén a Varga utcai ún. taksás telkeken vettek maguknak szállást az ottani zsellérektől. A „sokadalom” vagy „szabadság” utáni hetekben mindig néptelen volt a vásár tere.

A beköltözés

Az 1840. évi XXIX. tc. rendelkezése felszámolta a zsidók debreceni lakhatásának tilalmát, de a helyhatósági hozzájárulás előbb csupán a „falakon” belüli lakhatásra jogosította fel a kérelmezőt, azt is igen szoros felügyelet mellett. Az 1840 szeptemberében bevezetett helyi szabályok szerint a kérelmező családfővel csak a feleség és a kiskorú gyermek települhetett be a városba, ha az eltartó megfelelő keresetet tudott igazolni. A felnőttek, köztük a felnőtt gyermekek és az alkalmazottak is külön igazolás alá tartoztak. A legelső beköltözők a logikusnak gondolható feltételezésekkel ellentétben nem a környező településekről, hanem távoli vidékekről kérelmezték a városba való letelepedést.³ De néhányan azok közül is kérvényt nyújtottak be, akik már évek óta a város déli felében, a Várad utcai kapun túl, a Mikepércs felé tartó országút kezdetén álló, és zsidó hasznabérlők kezelésében lévő nemesi fogadóknak laktak. Így, pl. Steinfeld Mihály „nyerészkedő” a gr. Vay-féle Szarvas, másként Ponyvás csapszéki lakásából, Áron Ábrahám pedig a Ghilányi csapszékből folyamodott az engedélyért. Az első kérelem, Lefkovics Mózesé, 1840. október 5-én kelt. A hatósági hozzájárulást viszont, a hiányos okmányok miatt, csak az április 22-én megismételt kére-

³ Zoltai 1934.

lemre adták ki számára. Steinfeld Mihály 1841. november 8-án, Katz Henrik nyereszkedő és Áron Ábrahám november 11-én jutottak az engedélyhez. 1842-ben Fischer József ecetfőző, Spitzer József és fia monliszt kereskedők, 1844-ben Klein Ignác emódi gazdálkodó, 1845-ben Singer Ábrahám nyitra-megyei illetőségű és Schenk Jakab alkusz költözhetett be városi bérlakásba. 1848–49-ben már 17–18 zsidó család szerepelt az adófizetők között.

Az első lakásbérlet a Piac utca mai 59. sz. alatti Draveczky-házban, a következő a Hatvan utca mai 6. számú épület helyén lévő, gr. Vay Ábrahám tulajdonában álló házban jött létre. A szigorúan szabályozott beköltözés eleinte igen lassú volt, de folyamatosnak mondható: 1846-ban 102, 1850-ben 105 zsidó lakost írtak össze Debrecenben.⁴ A hatóságok az új lakosok településen belüli elhelyezkedését igyekeztek felügyelet alatt tartani, s megakadályozni, hogy egy-egy szűkebb helyen tömegesen összeköltözzenek. Ezért igen gyakran végeztek összeírásokat. A fennmaradt adatok szerint a beköltözők eleinte zömmel a belvárosban bérelték lakásaikat, de mind a hat kerületben volt zsidó lakos. Az első időszak viszonylag arányos területi elhelyezkedése után az 1869-es összeírás már a Simonffy utca középső és végső szakaszát mutatja a zsidók által legsűrűbben lakott városrésznek. Az összeíró ívek foglalkozási rovatában a zsidó lakosok között szokásosnak tekinthető kereskedők, alkuszok, házalók mellett: kapadozó (nyereszkedő), szatócs, vendéglős, ecetfőző, dohányvágó, sorompós vámszedő, kéjhölgy, esernyőjavító/foltozó, zenetanító, színházi karmester, iparbank elnök, birtokos, haszonbérlo gazdatiszt is szerepelt.⁵ Figyelemre méltó, hogy az összeírások szerint egy-egy adott ingatlanon igen vegyes vallású lakosság élt. Ez nem csupán eltérő vallású teljes családokat jelent, hanem esetenként az együtt lakók között is igen gyakoriak az eltérő vallású személyek. (Pl. református családfő gyakran alkalmazott zsidó kereskedőt, katolikus cselédet, és fordítva.) A debreceni zsidó népesség számszerű növekedése az első tíz évet követően gyorsult fel. 1857-ben 682 fő, 1862-ben 211 család, 1868-ban 1497 fő,⁶ 1869-ben 1821 fő,⁷ 1880-ban 3089 fő (a lakosság 6 %-a), 1900-ban 6192 fő (8,2 %), 1920-ban 10170 fő (9,8 %), 1930-ban 10044 fő (8,5 %), 1941-ben 9142 fő (7,2 %) élt Debrecenben.

Az első birtokok, építkezések

Az 1840. évi XXIX. tc. a beköltözés törvényi feltételeit ugyan megteremtette, de az ingatlanszerzéshez szükséges jogszabályokra 1867-ig várni kellett. A birtokszerzés korlátozásának tudható be, hogy először 1850–51-ben szerepel zsidó

⁴ Szabó 1927. 44–45.

⁵ MNL HBML IV.B. 1109/p.

⁶ A külsőségek nélkül.

⁷ A külsőségek nélkül.

beköltöző az ingatlantulajdon után adózók között. Steinfeld Mihály azt a Piac utca 59. szám alatti Draveczi-házat vásárolta meg, amelyben az első lakását bérelte. Áron (Manó) Ábrahám a Német (Széchenyi) utca 22. számú, Borbély Miklóstól, és a Szent Anna utca 24. számú, Miklósy Ferentől megvett ingatlanok után adózott. Klein Ignác pedig a Piac utca 45. sz. alatti, Matkovics Albertné-féle ház után fizetett adót. 1856-ban még azt jelenthette a megyei hatóságnak a városi tanács, hogy Debrecenben zsidók nem rendelkeznek ingatlantulajdonnal.⁸ Ennek ellenére 1857. március 16-án már olyan lista készült az ingatlan-nyilvántartó könyvből, amely adózási céllal Debrecen első zsidó ingatlanbirtokosait és a nevükön jegyzett ingatlanokat sorolja fel.⁹ (A tulajdonszerzés jogalapját az 1852. november 29-én kiadott császári nyílt parancs jelentette, amely az 1811-ben hatályba léptetett birodalmi polgári törvénykönyvhöz kapcsolódó minden utólagos jogszabályt hatályon kívül helyezte. Azokat is, amelyek vallásbeli különbségekre tekintettel az osztrák polgári törvénykönyvtől eltérő szabályokat állítottak fel a tulajdonszerzésre. Ennek megfelelően az ingatlan megszerzéséhez csupán a tulajdonos nevének nyilvántartásba vételére volt szükség, amelyre a következő nyílt parancs hatályba lépéséig, 6 hónapig nyílt lehetőség.) A megszerzett ingatlanok többnyire kertségi szőlők, illetve szántóföldek voltak.

Név	Ingatlan típusa	Föld/kataszteri hold	Négyszögöl
Áron Ábrahámné	ház, kert, föld	16	841
Feischl Fülöp	postakerti szőlő		1000
Fischer Józsefné	tégláskerti szőlő, kaszáló		917
Fried Károly	ház, postakerti szőlő, föld	16	692
Katz Henrik	föld	4	
Klein Ignác	ház, kert, föld	26	557
Sielberman Lipót	szőlő		400
Steinfeld Mihály	föld	17	458

A Helytartótanács 1863-ban rendelettel utasította a helyhatóságokat, hogy a beköltözők tulajdonszerzését és a telekkönyvbe való átírást „csak azért, mert héber vallásúak, ne akadályozza”. A korlátozás megszűnését követően, 1865-ben 29 belsőségi házas ingatlan után adózott izraelita tulajdonos Debrecen 6 kerületében, az alábbi elrendezésben: Hatvan utcában (mint kerületben) 5, Péterfián 6, Csapón 4, Ceglédben 4, Vargában 2, Piacban 8 ingatlan után. Izraeliták tulajdonában álló házak 1865-ben (mai címek szerint): Miklós utca 8. és 23. szám, Piac utca 16, 45, 59, 69, 89, Német (Széchenyi) u. 9, 13, 22, 26, 53, Tizenháromváros

⁸ Zoltai 1934. 26.

⁹ Szabó 1927. 97-102.

(Szepességi u.) 10, 24, Nagy Új (Bajcsy-Zsilinszky) u. 21, 26, Hatvan u. 6, 18, 65, Vendég u. 4, Cegléd u. 8, 34, Csapó u. 77, Szent Anna u. 24, 26, 30, Gyár (Iparkamara) u. 2, Nyíl u. 3596. sz. Miután a háztulajdonnal rendelkezők polgárjogot is szerezhettek, elsőként – 1867-ben – Áron Ábrahám neve került be a Matricula Cívium-ba, amelybe 1868-ban további 5 zsidó vallású kérelmezőt jegyeztek be.

A városba beköltözők nevére kiadott első építési engedélyek előbb a megvásárolt házas ingatlanokon meglévő épületek felújító átépítéséről, átalakításáról, bővítéséről, elvértve új ház létesítéséről szóltak. A legkorábbi fellelhető adatok szerint Eisenberger Adolf 1862. július 5-én kapott hatósági engedélyt a Széchenyi utca 1707. sz. (ma: Bajcsy-Zsilinszky u. 10.) házának „újbóli építésére”. A Széchenyi utca 1767. sz. (Simonffy u. 14.) alatt, szintén 1862-ben Eisenberger Adolf építtetett Éberszt János építőmesterrel emeletes házat. Farkas Ferenc kereskedő az 1863. április 15-én kiadott végzés alapján a Hatvan utca 1584. sz. (Piac utca 9.) sz. alatti földszintes házat bővíthette emeleti szint ráépítésével. Ugyanabból az évből ismert Farkas Ferenc építkezése, aki a Hatvan utca 1581 sz. (Piac utca 5.) „oldalépületét” alakította „fényirdává” Vecsey Imre tervei szerint. Herczberg Sándor a Széchenyi 1765. sz. (Simonffy u. 10.) alatti telken álló lakóházának ebédlőjét Gál építőmester 1866-ban alakította ki.¹⁰

Temető, Szentegylet

Az állandó letelepedés, és vele a hitélet legtermészetesebb jele a helyi zsidó temető létrejötte volt. A még csupán néhány családból álló közösség nevében Fischer József, Katz Henrik, Fried Károly és Csillag József 1842 tavaszán kérvényezték elkeríthető temetőhely kijelölését a Homokkerttől délnyugatra, a régi kolerás temetőnél, azon a helyen, ahol 1841-ben már megvolt az első rituális temetés.¹¹ A városi magisztrátus 200 négyszögöl terület használatát engedélyezte, mivel azonban Debrecen akkori temetői épített kerítés nélküliek voltak, így csak ahhoz járultak hozzá, hogy egyszerű deszkakerítés létesüljön körötte. A zsidó vallási előírások szerinti kőkerítéshez ragaszkodó izraeliták a helytartónácshoz fordultak, amely 1845-ben az engedély megadására utasította a várost. A temető eredeti területét először 1855-ben, később többször is bővítették. A földrészletet, amely 1867-ben került a nevére, 1866-ban vásárolta meg a Szentegylet. A zsidók temetője Debrecenben is, mint a világ minden pontján a „Bét Hácháim”, az „Élők Háza” nevet viseli: a sírkövek mindaddig összekötő kapcsot jelentenek az élőkkel, ameddig azokat gondozzák, nyilvántartják. A város Köztemetőjének megnyitása miatt 1932-ben Debrecen valamennyi református és

¹⁰ IV.B. 1109/l.

¹¹ A temetői nyilvántartásban Meisel Rézi hajadon és még 2 névtelen szerepel abból az évből.

katolikus temetőjét bezárták. Miután a zsidó vallási előírásokat a Köztemetőben bevezetett ún. forgó rendszerű sírhasználat nem elégíthette ki, ezért a Monostorpályi út keleti oldalán lévő izraelita sírkert megmaradt a város egyetlen – ma is működő – felekezeti temetőjeként. (1. kép) A folyamatosan vezetett temetői anyakönyv adatai szerint 1841-től napjainkig közel 8800 személy lelt itt végső nyughelyére.

A halottak körüli teendőknél a talmudi idők óta létező rituáléja szigorú betartására 1852. április 12-én alakult meg Debrecenben a Szentegylet (Chevra Kadisa). A segélyezés, jótékonykodás, temető-fenntartás, az elaggott szegények ápolása, az emberbaráti intézmények fenntartása, a gyámolításra szorulókról való gondoskodás szerepét is felvállaló egyesület alapszabályát 1877-ben hagyták jóvá. Az egyesület 1944-ben szüneteltette működését, majd 1946-tól újra alakult, de 1950-ben feloszlott. Tulajdonait a hitközség vette át.

A Chevra Kadisa, amely valamennyi vallási irányzatot egységesen szolgáltatta Debrecenben, 1879-ben dr. Popper Alajos orvos vezetésével kisebb kórházat létesített,¹² amelynek pontos helyét nem sikerült tisztázni. A Szentegylet intézményeinek területi elhelyezkedése igen jól példázza az izraeliták szétszórt telepődését. Az „aggok menháza” a Hadházi utca 6. szám alatti, 1899-ben vásárolt ingatlanon 1902-ben épített földszintes házban működött. Itt a status quo szolgálati lakás 1926-ban létesült. 1943-ban történt bővítés után a Kápolnási utca 3. sz. alól ide költözött át a hivatalos helyiség és imahely. Az ingatlanok tulajdonjoga még 1945 után is a zsidó gondozottaké volt. 1958-tól a városi tanács kezelte, és szociális otthonként működtette. Az ingatlan végül 1959-ben „bekebelezés” jogcímen került az állam tulajdonába.¹³ A ház környékén a 20. sz. elején kisebb vallási gócpont jött létre, amikor 1911-ben és 1912-ben az utca másik oldalán a 9, 11 és 13 szám alatti házas ingatlanokat is megvásárolta a Szentegylet. (A telkeket 1952-ben és 1957-ben adták el.)

A város északnyugati részén a Böszörményi út 21. és Sinay Miklós utca 32. szám alatt magánkórház céljára 1926-ban megvett 1602,7 n.öl területű ingatlanon 1936-ban tervbe vett építkezés végül elmaradt. „A régi épületeket továbbra is a csapatkórház bérelte.”¹⁴ Az 1990-es évekig pártiskolaként funkcionáló ingatlan az 1952. évi 4. tvr-tel került az állam tulajdonába. A második világháború időszakában, majd utána a város déli felén, a Deák Ferenc utca 8. sz. alatt, az izraelita nagytemplom mögötti udvarban álló leányiskolában működött a betegellátó intézmény, amely később „kis-OTP”-ként került az állami egészségügyi szervezetbe.

A Szentegylet a vidékről Debrecenbe járó izraelita tanulók elhelyezése érdekében 100 000 korona költséggel fiúinternátust hozott létre a belváros északi

¹² Gonda 1971. 66.

¹³ Ölveti. 188. o.

¹⁴ Ölveti 189.

részén, a református Kollégium közelében. A Darabos utca korabeli 13–15. száma alatt 1908-ban megnyílt létesítményben 1914-ben 45, 1915-ben 35 diák lakott. Az intézmény igazgatója 1915-ben Margócsy Emil felsőkereskedelmi iskolai tanár volt.

A hitközségi szervezet

A debreceni zsidó lakosságnak 1850-ig nem volt választott szervezete és vezetője. Helyettük az abszolutista helyhatóság nevében a rendőrfőkapitány Steinfeld Mihályt és ifj. Klein Ignácot nevezte ki a betelepültek képviselőjére.¹⁵ Az első helyi izraelita hitközség 1852-ben alakult meg,¹⁶ és 1855-ben választott az akkor 80 családból (349 fő és 62 iskolaköteles gyermek) álló közösség rabbit, Erlich Eduárd személyében, aki 1863-ig látta el a tisztséget.¹⁷ A hazai zsidóság helyzetének rendezése érdekében a fővárosban 1868-ban megrendezett zsidó kongresszus hatására a debreceniek nagy többsége (180 család) az irányzatok közötti középben állás mellett döntött, és csupán egy kisebb létszámú közösség (kb. 60 család) alapított kongresszusi (*neológ*) hitközséget 1870. május 22-én.¹⁸ A tehetősebb zsidó réteget képviselő *neológok* temploma 1872–1886 között a Hatvan utca 6. számú házban volt.¹⁹ Hitközségük 1886-ban akkor egyesült a *status quo ante* hitközséggel, amikor az állam elrendelte az izraeliták számára a közös anyakönyvezést. Az egyesült Debreceni Izraelita Hitközség tagjaiból ekkor viszont egy másik csoport (29 család) vált ki,²⁰ amely megalakította az Autonóm Ortodox Hitközséget. 1894-től ennek részeként *szeferárd* imaegyesület is működött Debrecenben.²¹

Oktatás, iskolák

1851-ben a 6–10 éves, iskolaképes zsidó gyermekek száma 20 fő volt, de a beköltözések nyomán folyamatosan növekvő gyermeklétszám ellenére még 1854-ben is azt jelentették, hogy izraelita felekezeti iskola nincs Debrecenben, és házi tanítók is csupán a tehetősek gyermekeit oktatják.²² 1853-ban Klein Ignác és Steinfeld Mihály gondnokok kezdeményezték először az önálló zsidó iskola felállítását.²³ A megnyitáshoz kért anyagi támogatást mind a helyhatóság, mind a

¹⁵ Zoltai 1934. 30., Gonda 1971. 41.

¹⁶ Ölveti 1996. 175.

¹⁷ Gonda 1971. 48–49., V.ö. Csukás i.m.

¹⁸ Gonda 1971. 58.

¹⁹ Gonda 1971. 62.

²⁰ Gonda 1971. 72. szerint 22 család.

²¹ Ölveti 1996.

²² Szabó 1927. 64., Ölveti 1996. 180.

²³ Zoltai 1934. 30.

nagyváradai császári helytartó osztály kilátásba helyezte. 1855-ben az összeírt 191 gyermekből 62 (30 fiú- és 32 leány) volt 6–12 éves tanköteles korban.²⁴ Számukra 1856-ban állami támogatással nyitották meg az iskolát, két tanítóval, Erlich Eduárd rabbi igazgatása alatt.²⁵ 1862-ben három tanítója volt az iskolának, ahol a három vegyes (leány és fiú) osztályban 82 gyermek tanult.²⁶ 1866–1867-ben az oktatás a városközpont keleti oldalán, a Szent Anna utcai zsidótemplom földszintjén folyt. 1868-ban, az állami intézmények felállításában bízva a hitközség megszüntette az önálló felekezeti elemi iskolát. Bár 1872-ben egy rövid időre ismét megnyílt, anyagi okok miatt hamarosan újból bezárták a kapuit.²⁷ Ekkoriban a debreceni keresztény felekezeti iskolákban 1876-ban 259, 1881-ben 480, 1886-ban 500-nál is több zsidó gyermek tanult,²⁸ a többiek a 3–4 izraelita magániskolába jártak. Debrecenben ugyanis 1876/77-ben négy (127 tanulóval, 7 tanítóval), az 1877/78-as tanévben három (97 tanulóval), 1878/79-ben három (89 tanulóval és 3 tanítóval) magániskola is működött.²⁹ 1886-ban az egyesült hitközség „bérelt helyiségben” nyitott mindkét vallási irányzat gyermekei (160 fiú és 103 leány) számára zsidó elemi iskolát.³⁰ A fiúk 1–4. osztályban tanultak. A lányok 1–6. osztálya számára a Széchenyi utcai Adler-ház adott helyet. Később a Piac utcai Gál-házban béreltek mindkét nem iskolája számára helyiségeket. Innen hamarosan a templomtelek kibővítésére 1893-ban megvásárolt Szent Anna utca 28. számú, ún. Miskolczy-házba költöztek át, ahol 1893-ban 10 osztályban 406 tanuló tanult.³¹ A mind nagyobb zsúfoltság miatt a Kis Új (Simonffy) utca 21–23. és Kápolnási utca saroktelkén lévő rituális fürdő telkét bővítették a szomszédos ingatlan megvásárlásával egy új iskola céljára. A város anyagi támogatásával megvalósult egyemeletes épület terveit Berger Jenő debreceni építész készítette. A létesítményt 1894-ben adták át rendeltetésének.

Az ortodox hitközség gyermekei számára 1901. szeptember 1-jén nyílt meg a négyosztályos elemi fiú- és leányiskola a Széchenyi utca 5. sz. alatti bérelt házban, de már 1902-ben megvásárolták a József királyi herceg (Bajcsy-Zsilinszky) utca 49. és a Reáliskola (Tóth Árpád) utca 3. szám alatti saroktelket, ahol a két tantermes elemi iskolát 1909-ben építették fel. A házat 1924-ben az emeleti szint ráépítésével bővítették. A második világháború után rövid ideig tovább működő felekezeti iskola telkére 1956-ban jegyezték be az állam tulajdonjogát, és keze-

---

²⁴ Ölveti 1996. 181.

²⁵ Szabó 1927. 66., vö. Gonda 1971. 51.

²⁶ Ölveti 1996. 181.

²⁷ Gonda 1971. 56.

²⁸ Gonda 1971. 63.

²⁹ Síró 1994. 10. lábaj.

³⁰ Gonda 1971. 64.

³¹ u.o., Ölveti 1996. 181.

lőként a Mechwart András Gépipari Technikumot, majd 1957-ben a Hajdú-Bihar megyei Egészségügyi Szakiskolát jelölték ki.³²

A debreceni zsidóság középfokú oktatására létrehozott zsidó gimnáziumban 1921. szeptember 1-jén a Simonffy utca és Kápolnási utca sarkán működő elemi iskola emeleti szintjén indult a tanítás. Az azonnal tervbe vett új gimnáziumi épületet előbb a Hatvan utca 6. sz. alatt e célra vásárolt telken akarták megvalósítani, végül 1924-ben mégis a Simonffy utcai iskolát bővítették második emelettel és udvari szárnyépülettel a gimnázium céljaira. (2. kép) Az intézményben 1930-ban tartották meg az első érettségi vizsgálatot. A háború után az 1947/48-as tanévre beiratkozott 112 izraelita elemi iskolai tanuló a gimnázium földszinti tantermeiben tanult. Az iskolaépületet és az alatta lévő telekrészt – leválasztva azt az izraelita hitközségi templom és székház ingatlanáról – 1948-ban vették állami tulajdonba, falai között 1950. június 23-tól a Debreceni Állami Fazekas Mihály Fiúiskola kezdte meg működését. (Az épület jelenleg ifjúsági házként kulturális célokat szolgál.)

A *status quo ante* irányzatú hitközség 1906-ban az Arany János utcán nyitotta meg polgári leányiskoláját. A tanítás végleges helyén, a Deák Ferenc utca 8. sz. alatti nagytemplom telkén 1909-ben építették fel az egyemeletes iskolaépületet, ahol 1928-ban 9 tanár oktatott 220–250 diáklányt. A ma is álló ház a második világháború alatt katonai kórházi, utána rendelőintézeti funkciókat látott el. A „kis-OTI”-ként ismert épület 1975-ben vétel útján került az állam tulajdonába.³³

Imaházak, templomok, rituális épületek

A debreceni első zsidó imaház 1791-ben, még a belső városon kívül, a külső vásár területén a nagyvásárra érkező izraeliták hitéleti kiszolgálására létesült. A 298. számú árusító „sátorban” berendezett imaházat a polgármester rendeletére 1856-ban vette felügyelete alá a hitközség. Ez a Főgel Dávid nevén jegyzett építmény 1872-ben került a hitközség tulajdonába.³⁴

A Debrecenben letelepült izraeliták első belvárosi imaháza 1852–1854 között a Nagy Új utca 1605 (ma Bajcsy-Zsilinszky utca 33.) számú házban működött, a telket és házat 1852-ben 2200 forintért vették meg. Miután a férőhely már szinte azonnal kevésnek bizonyult, 1854-ben elcserélték azt a mai Bajcsy-Zsilinszky utca 26. (Kápolnási utca sarok) ingatlannal, a jelenlegi székház telkének első részével. Ehhez 1856-ban 1000 forintért vásárolták meg a Kápolnási utca másik végén a szomszédos Kis Új utcai (mai Simonffy u. 21.) telket, amelyet a közösségi cél miatt az ondódi, ún. „ház után való föld” nélkül kértek bekebelezni.³⁵ A

³² Ölveti 1996. 184.

³³ Ölveti 1996. 183.

³⁴ Ölveti 1996. 176.

³⁵ Uo. 177.

közösségi célra tekintettel, az utca rendezésekor az iskola és imaház telkéhez hozzácsatolandó földrészletet a város ingyenesen ígérte a hitközségnek.³⁶ A *status quo* hitközség tagjai körében 1864-ben kezdeményeztek gyűjtést az itt felépítendő templomra. Azonban, miután az összegyűlt pénz kevésnek bizonyult, az építkezésre nem került sor,³⁷ sőt 1865-ben értékesítették a 26. szám alatti üres telket, de a szomszédos, Simonffy utca 21. számút megtartották, Ebben egy fabódében volt berendezve az első baromfivágó és mikve (rituális fürdő),³⁸ amit 1895-ben az egy évvel korábban vásárolt Pásti utca 6–8. sz. ingatlanon Fejér és Ritter építészek által emelt házba helyezték át. (A húsmérő csarnokkal bővült létesítményt 1909-ig közösen használták az ortodoxokkal.) A Pásti utcán tovább terjeszkedve a szomszédos 10. sz. ingatlant is megvásárolták. A rajta volt lakóházat 1949-ig bérbe adva hasznosították, akkor életveszélyes állapota miatt lebontották.

A mai Bajcsy-Zsilinszky utca 26. sz. telket 1900-ban 27000 koronáért vásárolta vissza a hitközség,³⁹ a szomszédos 28. számú ingatlannal kibővítve itt alakult ki a jelenlegi központi intézmények telke. A székház és a hozzá tartozó pincebéli pászkagyár építéséhez 1903 szeptemberében kezdtek hozzá, a régi épület lebontását követően. A kivitelezés támogatására 80000 téglát kaptak az iskola-építési segély terhére a várostól. Az elkészült új épület műszaki felülvizsgálatát 1904. december 29-én rendelte el a műszaki hatóság.⁴⁰ A hitközség, az 1924-ben és 1927-ben, eredetileg a gimnázium céljaira megvásárolt Hatvan u. 6. sz. alatti telekre bérházat terveztetett Sajó István műépítésszel. Az elegáns, négyemeletes ház 1929-ben épült fel. A hitközség a beruházáshoz felvett magas kölcsöntartozás miatt 1943-ban eladta a bérházat a budapesti székhelyű Dunavidéki Papírgyárak Lerakata és Nagykerereskedelmi Részvénytársaságnak.

Szent Anna utcai (*status quo*) templom

A városban élő 211 zsidó család számára 1864-re szűkössé vált a meglévő imaház, helyette 10 évre bérbe vettek egy Szent Anna utcai nagyobb egyemeletes házat. A korabeli cím szerint Varga utca 2543. (ma Szent Anna utca 26.) számú épületet, Debrecen második fürdőházát 1847-ben Liszkay Sámuel városi erdőmérnök építtette magánvállalkozásként a város nagyerdei vígadója versenytársául. A csődbe jutott vállalkozó 1857-ben eladta az ingatlant Zichermann Ignác-nak, akinek a nevére 1863-ban írták át. A hitközség tőle vette 10 évi bérletbe az

³⁶ Zoltai 1934. 28–29.

³⁷ Zoltai 1927, Popper 1882. szerint az építkezés elmaradásának okai belső viták is lehetnek.

³⁸ Gonda 1971. 47–48.

³⁹ Ölveti 1996. 177.

⁴⁰ Ölveti 1996. 184.

épületet hitéleti célra. Az emeleti táncteremből női karzatok beépítésével imaházat alakítottak ki, a földszintre hivatali helyiség és két iskolai tanterem került. Zichermann Ignác háztulajdonos kérésére a városi tanács 1865. szeptember 15-ei ülésén engedélyezte, hogy a telek keleti oldalán „pléhfedésezés kisedés” rituális fürdőházat építhessenek.⁴¹ Az átalakítások során elkészült templomot 1865-ben, az őszi ünnepekre avatták fel. A házbérlet 1874-ben szűnt meg, akkor az egész telket megvásárolta a hitközség. Két évtized múlva szűkössé vált az imaház, így 1893-ban a keletről szomszédos ingatlant is megvásárolták, hogy az egyesített telkeken új nagytemplom épülhessen fel. Végül az építkezés helyett 1895-ben eladták a templomot és a kettős telket a Svetits-alapítványnak. A fürdőházból lett zsidó imaház az új tulajdonosok katolikus intézeti kápolnává alakították át. (A 168 éves épület ma is áll a Svetits Intézet udvarában. Jelenleg – 2015-ben – óvoda működik benne.)

Ortodox templomok, imaházak

Az 1886-ban megalakult autonóm ortodox hitközség temploma számára a Pásti utcai, ún. Gránit-féle telek nagyobb részét 1891-ben, illetve 1893-ban, összesen 5115 forintért vásárolták meg. 1909-ben ezt bővítették a Hatvan utca 14. számú ház hátsó udvarából, az özv. Lédig Lajosnétól megvett résszel. Tafler Ignác hitközségi elnök 1892-ben jelentette be a városi tanácsnak a templomépítési szándékot. Az épületet Berger Jenő debreceni építész tervei szerint „Gertner és Rossler” vállalkozók kiviteleztek 1893-ban. A Pásti utcai főhomlokzattal tervezett háromhajós, nyeregtetős épület alapozásához 1893 augusztusában kezdtek hozzá, és októberre a tetőfedéssel is elkészültek. A Pásti utca 4. sz. alatt ma is álló templom hatósági felülvizsgálatát 1893 őszén kérték meg. Az udvarában lévő imaház, Bét Mídrás (tanház), és alatta a nők mikvéje a József királyi herceg (Bajcsy-Zsilinszky) utca 15. számú telek ide nyúló hátsó részén épült fel 1909–1910-ben, Borsos József tervei szerint.⁴²

A rituális aprómarha vágóhely 1893-ban előbb a Pásti és Hatvan utca sarkán, majd 1899–1908 között a Pásti utca 4. sz. alatt működött. Pászkasütőt a Hatvan utca 35. alatt építettek 1912–13-as építési engedéllyel, innen költöztették át 1952-ben a Széchenyi utca 16. sz. alá. Szolgálati lakóház céljára a József kir. herceg (Bajcsy-Zs.) u. 31. számú házas ingatlant vásárolták meg 1926-ban. Ebben 1945 után idősgondozó működött, majd 1958-tól konyhát és ebédlőt alakítottak ki benne. Az ingatlant 1960-ban vásárolta meg az állam és tanyai diákotthon létesített benne.

---

⁴¹ IV.B 1109/I 158. 6550. 6414/865

⁴² Rácz Zoltán szíves közlése.

Szefárd, haszid imaházak

A városi tanács 1869-ben Weisz Ferenc kérelmére előbb engedélyezte, hogy a Hatvan utca és a Pásti köz sarkán lévő (1570 sz. alatti) lakóházban *szefárd* összejöveteleket tartsanak, a hitközség tiltakozása nyomán azonban ezt végül mégis zug-imaháznak minősítették és betiltották a szertartásokat, mert a működés mögött az anyaegyházhoz befolyó közös költségek alóli kibújást sejtettek. Fellebbezés után Eötvös József miniszter erősítette meg a tiltást.⁴³ A 20. sz. első éveiben az ortodox irányzatok számára a Zúgó utca két oldalán is létesültek imaházak. 1906-ban vásárolták meg a Csók utca 6. és Csokonai utca 8. sz. alatti telket, ezeken 1906-ban épült templom, amelyen 1911-ben és 1922-ben végeztek átalakítási munkákat. Az 1944-es háborús cselekmények miatt megsérült épületet 1945-ben romépületnek nyilvánították és lebontották, telkét „ajándékozás” jogcímen Debrecen város nevére jegyezték át. A Simonffy (akkor József kir. herceg) utca 19. sz. ingatlant 1921-ben vásárolta meg az ortodox hitközség, és imatermet alakítottak ki benne.

A Deák Ferenc utcai (*status quo*) nagytemplom (3. kép)

A magyar Millenniumot minden hazai közösség jelentős tettekkel, látványos alkotásokkal kívánta üdvözölni. A debreceni *status quo ante* irányzatot valló zsidóság 1892-ben határozta el a nagyváros rangjához méltó nagytemplom tervezését és felépítését. A szükséges anyagi forrást a hívek hozzájárulásából, a Szent Anna utcai templomtelkek eladásából és a Debreceni Első Takarékpénztártól felvett kölcsönből biztosították. Az új zsinagóga céljaira 1894. július 31-én 55000 forintért vásárolták meg a Nagy Várad utca 2204. és 2205. számú (később Deák Ferenc utca 8. sz.) ún. Molnár-féle 1714 négyszögöl területű ingatlant. A hely kiválasztása találkozott a városfejlesztési elképzelésekkel, hiszen a Deák Ferenc utcán kijebbn, a Gyár (később Werbőczy, most Iparkamara) utca vasútállomás felőli sarkán ekkor épült a törvényszék és fogda hatalmas épülettömbje. A mai Petőfi térre néző templomtelekre az utcavonaltól beljebb álló, kelet-nyugati irányba rendezett, stílusában keleties hatású impozáns épületet keleti elhelyezésű bimával tervezte meg 1894-ben Jacob Gärtner. (Az elismert bécsi építész tervei szerint összesen 14 zsidó templom épült fel a Monarchiában 1889 és 1910 között, Bécestől Olmütz-ön át Marosvásárhelyig.⁴⁴) (3. kép)

A *status quo ante* hitközség 1895 májusában nyújtotta be kérelmét a Nagyvárad utcai nagytemplom felépítéséhez, amelyet a városi tanács 1895. június 20-ai ülésén tárgyalta meg, és hagyott jóvá. A rajzokat a műszaki hatóság részéről Stahl

⁴³ A Hajdú-Bihar megyei zsidóság történeti forrásai. HBM-i Levéltár forráskiadványai 29. sz. 273-275.

⁴⁴ Klein Rudolf: A debreceni zsinagógák – Múlt és Jövő, 1994/1.

(Aczél) Géza főmérnök láttamozta. A 600 földszinti és 250–250 karzati ülőhellyel tervezett templom kivitelezésére debreceni építőmester, Schneider István kapott megbízást.⁴⁵ A hitközség elnöke, Reichmann Ármin 1895. június 18-án ünnepélyes keretek között vette kezébe azt az ásót, amellyel megkezdte az új zsinagóga alapjainak kiásását. Az alapkövet, szintén szertartás keretében, július 24-én tették le. Az üreges kőbe került az a fémdoboz, amelybe az építés körülményeit megörökítő iratot helyezték. A dokumentum szövegét Krausz Vilmos főrabbi olvasta fel az ünneplőknek. A templom téglafalainak építése gyorsan haladt, így november 13-án már megtarthatták a bokrétaünnepélyt is, de a további munkálatokhoz még két esztendőre volt szükség. 1896 áprilisától júniusáig tartott a hatalmas központi kupola vasszerkezetének megépítése. A templombelső díszítési munkálatait szeptembertől 1897. március 30-ig végezték el, és ezután került sor a légfűtés szerelésére. Összességében 3851 „napszámot” fizettek ki a kivitelezőknek, akik 700000 téglát, 955 m³ homokot, 842 q cementet, 1000 q meszet és 945 q gipszet használtak fel. A külső méretek szerint 40 m hosszúságú és 23 m szélességű, téglalap alakú épület négy sarkában lépcsőházak voltak, amelyekből a főhomlokzat felőli kettőre kisebb hagymakupolás tornyokat emeltek. A külső homlokzat iszlám hatású megjelenését az egymást váltó 4 sor sárga, illetve 10 sor vörös csíkokba rendezett nyerstégla burkolattal érték el. A templombelsőben a női karzatokat fonatdíszes aranyozott mellvéddel látták el. A 23 × 22 m nagyságú központi tér fölött emelkedett a márványlapokkal burkolt vasoszlopokon álló, 13 m átmérőjű kupoladob, rajta a 2 m sugarú hagymakupolával. E fölé szerelték a csillagot, amellyel együtt a templom 44 méter magasságú lett.

A kétnapos templomavató ünnepség 1897. szeptember 7-én a Kis-Új utcai (Simonffy utcai) kistemplomban kezdődött, ahonnan az előljáráóság, élén a főrabbiával átvitte a 15 tóratekeresztet az új templomba. Ott Burger D. József jegyző felolvasta a zárókőbe helyezett írás szövegét. „Ezen templomunk ... legyen maradandó, el ne vehesse tőlünk ellenség, ne sepherhesse el felhőszakadás, ne rendíthesse meg vihar bömbölése, romba ne dönthesse földindulás, el ne pusztíthassa tűzvész, hanem büszkén, rendíthetetlenül hirdesse örök időkre a debreceni izr. hitközség áldozatkészségét és vallásos buzgalmát, gyűlhelyül szolgáljon híveinknek, ahol közös hálát mondjanak közös örömben, közös könnyet hullassanak közös gyászban, vagy közös imát mondjanak, ha közös veszély fenyegeti a hazát és a nemzetet. Álljon e templom, míg az ezeréves magyar haza áll.” Az egész várost megmozgató avatóünnepen megjelent Hegymegi Kis Áron református püspök, Simonffy Imre polgármester, országgyűlési képviselők, az alispán, a honvédség és a közös hadsereg helyi méltóságai, valamint más világi személyiségek is. A korabeli sajtó így írt Debrecen új jelképéről: „Isten dicsőségének új hajlékot emelt a debreceni zsidóság. Márványtól, aranytól csillog külseje, belse-

---

⁴⁵ Debrecen polgárm. hiv. mikrofilmes adattár Deák F. u. 8.

je, mintha csak vetekedni akarna a Mória hegyén épült salamoni templom pompájával.”⁴⁶

1944-ben a világháború hatalmas pusztítást okozó bombázásai és a harci cselekmények következtében a Deák Ferenc utca páratlan oldalán valamennyi ház romba dőlt. A páros oldalon egy-két épület, így a zsinagóga, és kettővel lejjebb az iparkamarai székház maradt állva. A templomon, mint szinte valamennyi „túlélő” debreceni házon javítandó károsodások keletkeztek. Viszont a helyreállítási munkálatok alatt, emberi mulasztás miatt a tetőzet meggyulladt, és elpusztult. A fedél nélkül maradt épületről a polgármester 1948. október 18-án intézkedett, tudomásul véve, hogy a „főtemplom leégett kupolájának és a kapcsolatos életveszélyes szerkezeti részek elbontását Csengeri Leó hitközségi elnök ... 1948. október 7-én megkezdette”. A létszámában és anyagi lehetőségeiben is erősen megfogyatkozott hitközség az államhoz fordult segítségért a templom helyreállítása érdekében. A fokozatosan merevedő politikai légkörben nem sok realitása lehetett a költségigényes helyreállításnak, ezért felmerült egyfajta „világi” hasznosítási lehetőség, amelyről 1956 áprilisában a városi hivatal képviselőivel tárgyaltak. A megállapodás szerint a tanács a felújítást magára vállalta volna, ha a hitközség 25 évre átadja a templomot levéltár és könyvtár céljaira. A városi tervtárban fellelhető Andrassy István főmérnök tervrajza a templom könyvtárrá való átalakításáról, amelyet elvethettek, mivel a funkcióváltásra nem került sor. Az 1960-ban kiadott műszaki hivatali határozat megállapította, hogy „a templom jelenleg életveszélyes állapotban van a benne lévő alátámasztások ellenére.” Közölte, hogy „esztétikailag a kialakuló Petőfi tér perspektíváját az elhanyagolt külsejű templom nagyban csökkenti.” Kötelezte a hitközséget, hogy 20 napon belül szüntesse meg a veszélyhelyzetet, továbbá 60 napon belül végeztesse el a templom felújítását, vagy kérje meg a bontási engedélyt. Miután a helyreállításra nem kerülhetett sor, 1962-ben kiadták a bontási engedélyt és a munkálatokat 1962. április 16-ára el is végezték. A tervező építész a műszaki leírásban tudatta, hogy „az épület lebontását a Városi Tanács rendeletére kell végrehajtani, városrendezési okokból”.⁴⁷

Kápolnási utcai (*status quo*) templom

A 19. század utolsó évtizedeire a zsidó lakosság zöme a város nyugati felében élt, ahonnan sokaknak a Deák Ferenc utcai nagytemplom viszonylag nagy távolságban volt. Ezért a *status quo* izraelita hitközség a Kápolnási utcai telken egy kisebb imaházat létesített az elemi iskola mellé 1894-ben. Az ún. „segédimaház”-hoz a Bika szálló átalakításkor kimaradt vasoszlopokat és ablakokat kértek el a várostól. Másfél évtized múlva, a hívők számának további növekedése miatt

⁴⁶ Debrecen-Nagyvárad *Értesítő* 1897. szeptember 12.

⁴⁷ DMJV PH mikrofilmes adattár

a hitközség elnöke, Balkányi Miklós 1909. április 15-én bejelentette a hatóságnak a Kápolnási utcai „pótimaház” lebontását, és helyén új templom felépítéséhez kért engedélyt. A jóváhagyáson túl a városi törvényhatósági bizottság 300 000 db téglá ingyenes adományozását is elrendelte az építkezéshez. A szerkezeti felépítésében modern, külső megjelenésében bizánci hatásokat tükröző templom 1909. április 16-án kelt terveit budapesti építészek, a László testvérek készítették el. A 600 főre tervezett épületbe a földszintre 310, a karzatra 293 ülés került. A ma is álló, 1910-ben átadott kistemplomot Erdődi Lajos építőmester irányításával helyi szakemberek építették fel, 110 000 korona költséggel. (4. kép)

1945 után

A debreceni zsidóság a 2. világháborút követően mind létszámát, mind anyagi erejét tekintve jelentősen megfogyatkozott. Ennek, és a megváltozott társadalmi berendezkedés érdekében végrehajtott államosításoknak köszönhetően az egészségügyi, jóléti és oktatási intézmények működtetése fokozatosan kikerült a hitközségi feladatok közül. Az ingatlanok egy részét állami tulajdonba vették, másokat pedig takarékosági okokból értékesítettek. Alig három évtizednyi idő elteltével mindössze a temető, a hivatali székház, a templomok, imaházak és az azokat kiszolgáló létesítmények maradtak meg a hitközség tulajdonában. Az intézményeknek a városon belüli területi széttagoltsága megszűnt, jelenleg valamennyi – a temető kivételével – a Pásti utca és Kápolnási utca körzetében összpontosul.

Felhasznált irodalom

- Csukás Judit: A debreceni zsidóság története a kezdetektől napjainkig. (http://dzsh.hu/?page_id=24 2014-11-27.)
- Debrecen templomai (Szerk.: Szűcs Ernő) Debrecen, 2005.
- Diószegi György Antal: Félézer éves görög jelenlét emlékei Debrecen városában = Debreceni Szemle 2011/1.
- Gergely Judit: Adatok Debrecen zsidóságának történetéhez. = Csokonai Kalendárium 1993. Db. 1992. 219–222.
- Gonda Moshe Élijáhu: A debreceni zsidók száz éve. Tel Aviv, 1971.
- Haraszi György: A magyarországi zsidóság rövid története a kezdetektől a XVIII. század végéig <http://www.magyarpaxromana.hu/kiadvanyok/soa/haraszi.htm#v37> (2015-03-28), http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/a_magyarorszagi_zsidok_a_szamok_tukreben/ (2015-03-29)
- Herpay Gábor: Visszapillantás a debreceni róm. kath. egyház 200 éves történetére. In: Debreceni Képes Kalendárium 1917.
- Klein Rudolf: A debreceni zsinagógák. In: Múlt és Jövő, 1994. 1.sz.
- Kohn Sámuel: A zsidók története Magyarországon, Bp. 1884.
- Ölveti Gábor: Zsidó közösségi vagyon Debrecenben: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve (HBMLÉ) XXIII. (1996) 172–197.

- Popper Alajos: Izraelita hitközségek eredete. In: Debreczen szabad királyi város egyetem leírása, szerk. Zelizy Dániel, Debrecen, 1882.
- Simon László: A zsidóság sorsa, szerepe Magyarországon a XIX. sz. első felében (1934)
- Síró Béla: A debreceni zsidóság szellemi arcképéhez. In: Múlt és Jövő 1994. 1. sz.
- Szabó István: A zsidók letelepedése Debrecenben (1840–1867) Debreceni Egyetem szakvizsgai dolgozat, 1927. (Kézirat)
- Venetianer Lajos: A magyar zsidóság története, Bp. 1922.
- Zoltai Lajos: A zsidók letelepülése Debrecenben. Magyar Zsidó Szemle 1934. 51. évf. klny.
- Zoltai Lajos: Mikor keletkeztek Debrecen határában a pusztai csárdák. In. Debreceni Szemle (válogatás) 1993.

*

- A Hajdú-Bihar megyei zsidóság történetének levéltári forrásai. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Forráskiadványai 29. (Szerk.: Radies Kálmán) Debrecen, 1997, 249-368.
- Debrecen Polgármesteri Hivatal mikrofilm adattár háztörzskönyvei

1. kép: A debreceni zsidótemető (részlet).

2. kép: Izraelita reálgimnázium (1924)

3. kép: A Deák Ferenc utcai (ma Petőfi tér) egykori nagytemplom (zsinagóga)

4. kép: A Kápolnási utcai templom (zsinagóga)

Bazsa György

Debreceni egyetemi oktatók *doctor honoris causa* címei és külföldi akadémiai tagságai

Az egyetemi – tágabb értelemben az akadémiai – világ (is) kialakította a saját szakmai (oktatói és kutatói) kiválóságai elismerésének különböző formáit: címek, díjak, kitüntetések, (tiszteleti, örökös) tagságok stb. formájában. A kép meglehetősen változatos, nemzetközi szinten mondhatni áttekinthetetlen, olykor még egy nagyobb országon belül is bonyolult és időben változó¹. Vannak kiemelkedő – és így társadalmi körökben is nagy tekintélynek örvendő – közismert elismerések (Nobel-díj, Wolf-díj, Fields-érem, Abel-díj [pl. *Szemerédi Endre*], Kyoto-díj, Wolf-díj [pl. *Lovász László mind a kettő esetén*] stb.), de ezekben csak nagyon kevesen részesülhetnek.²

Vállalható annak megfogalmazása, hogy van három olyan magas – meghatározóan tudományos – elismerés, mely meglehetősen általánosan elterjedt és mindenütt közel hasonló tartalommal bír: az egyetemi tanári (*professzori*) és a *doctor honoris causa* (*dr. h. c.*) cím, valamint az (elsősorban „a” nemzeti, nem sokféle) *akadémiák tagsága*. Nagyon prózaian talán azzal is lehet kiemelésük mellett érvelni, hogy ezek rendszeresek a megszólításokban, a címzésekben, az aláírásokban, a névtáblákon és a névjegyeken, a nyilvános szereplések (előadások, rendezvények) névsoraiban. Nem csak a szűkebb szakma, hanem a széles közönség számára is eligazodást jelent(het)enek abban, hova helyezhető el az adott személy a felsőoktatás, a tudomány világában, de ezzel együtt egy szélesebb társadalmi megítélésben is. Mindegyike az akadémiai közösség értékítéletén, elismerésén és megbecsülésén alapul, még akkor is, ha országonként és koronként olykor vannak ezzel ellenkező – az akadémiai autonómiát sértő – tapasztalatok is.

A tudomány művelésének és oktatásának alapja a felsőfokú végzettség, az *oklevél* vagy *diploma*, eredményességének hitelesített bizonyítéka a *PhD doktori fokozat* (a *Doctor of Philosophy* széles körben elterjedt rövidítése)³, hazánkban magasabb fokon pedig a *Magyar Tudományos Akadémia doktora* cím (röviden gyakran *DSc, Doctor of Science*). Ezek is megjelennek az előbb említett „helyeken” (nálunk a „Dr.” még a személyi igazolványban és az útlevélben is). Lényeges különbség az előbbieket és ezek között, hogy a diplomát, a *PhD*-t és a *DSc*-t

¹ Lásd pl. https://en.wikipedia.org/wiki/Academic_degree

² A szerző köszöni Abádi-Nagy Zoltán professor emeritus értékes javaslatait.

³ Orvosi, gyógyszerészi, jogászdiplomához automatikusan jár a doktori (dr.) cím.

bárki megcélozhatja és meghatározott teljesítmény elérésével meg is kapja, míg az előző három a tudományos közösség – a professzorok és a díszdoktorok esetén (csak) az egyetem, az akadémikusoknál (csak) az adott akadémia (annak tagsága) lehet a kezdeményező és az odaítélő.⁴

A Debreceni Szemle előző számaiban – elsősorban számadatokra épülő – összeállítások jelentek meg azokról a tudósokról, akik egyetemünkön *professzorok* lettek⁵, illetve *doctor honoris causa* kitüntető címet kaptak⁶, valamint azon oktatóinkról, akiket a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választott⁷.

Ez a kép úgy lehet teljes, ha azt is látjuk, hogy oktatóink közül kik értek el ilyen elismerést más egyetemen, illetve nemzeti akadémiáktól. Erről nem találni rendezett kimutatást sem az egyetemi évkönyvekben, sem a honlapon, csak esetenkénti híradásokat. Ennek pótlása érdekében a szerző e-mailben kereste meg egyetemünk minden aktív és nyugdíjas professzorát, azt kérve, adják meg – ha van – más egyetemtől kapott díszdoktori címüket és külföldi akadémiai tagságukat. A válaszok a következőkben látható információkat szolgáltatják. Ezeket honlapokról, évkönyvekből, egyetemtörténeti művekből sikerült még kiegészíteni.

Ennek az összeállításnak ezekkel együtt is van néhány gyenge pontja.

Az első talán gyakorlatilag negligálható: feltehetően mindenki jelezte, ha ilyen elismerésben részesült, tehát az élők tekintetében a kép minden bizonnyal teljes.

A második aligha megoldható: a százéves egyetem ezernél jóval több elhunyt professzorának, oktatójának más helyekről kapott ilyen jellegű adatait a maguk teljességében nehéz lenne összegyűjteni. Az e-mailekre kapott válaszok viszont több esetben tartalmaztak információt azokról a már nem élő elődökről, akik ebbe a körbe tartoznak. A jelen írásnak vagy úgy kell döntenie, hogy ezeket nem jeleníti meg, vagy pedig – vállalva a most még nem tudott elismerések hiányából adódó hézagosságot – ezeket igenis megjeleníti. Végül is az utóbbi döntés született: a táblázatokban *dólt betűkkel* ezek a nevek is megjelennek, annak tudatában és jelezve is, hogy ez az adatsor nem teljes, de az ő adataik megjelenítése éppúgy indokolt, mint a ma élőké.

A harmadik gyenge pont a szóban forgó két cím nemzetközi egyértelműségének bizonytalansága jelenti: a *doctor honoris causa* esetén a szó hármaspontos

⁴ Az Nftv. ez évi módosítása után egyetemi tanári cím egyetem megkerülésével is adományozható.

⁵ Bazsa György: Professzori kinevezések metszetei a Debreceni Egyetem(ek)en, Debreceni Szemle, XXII. 254–264, 2014.

⁶ Bazsa György: Tudományegyetemeink díszdoktorai, Debreceni Szemle, XXIII. 145–160, 2015.

⁷ Bazsa György: Egyetemünk akadémikusai – számokban, Debreceni Szemle, XXIII. 250–259, 2015.

kategóriaként értelmezhető. Viszont az *akadémia* (angolul: *academy*) elnevezést szélesebb körben használják olyan tudományos szerveződések, (felsőoktatási) intézmények is, melyek szerepét, súlyát nehéz felmérni. De hazánkhoz hasonlóan szinte minden országban van egy olyan *nemzeti* akadémia, melynek – külföldi, tiszteleti, levelező – tagsága jelentheti reálisan az MTA, mint „a” magyar *nemzeti* akadémia tagságának „tükörképét”^{8,9}. Itt is az előbbihez hasonló dilemma jelentkezett: mivel az adatkérés a *dr. h. c. címre* és az *akadémiai tagságra* szólt, legtöbbször csak ezeket adták meg, de voltak, akik más elismeréseket is. Ezért dönteni kellett: e tekintetben is vagy részleges adatsor jelenik meg, vagy ilyen adatokat most nem adunk meg, annak ellenére, hogy „*academy*” vagy „*honorary*” jelző szerepel az elismerésben. Itt kompromisszum született: a folyóirat nyomtatott változatában ezek nem szerepelnek, az interneten viszont igen (<http://szemle.unideb.hu>), s ez utóbbin 2016. január 31-ig lehetőséget adunk – személyenként maximum három – ilyen elismerés pótlólagos megjelölésére.)

Írásunk címében jelzett elismeréseket három táblázatban foglaltuk össze:

- Munkatársaink, akik külföldi és más hazai egyetemektől kaptak *doctor honoris causa címet*(43 fő)¹⁰.Az adatokat ez esetben az adott országon belül az adományozó egyetemek szerint rendeztük, mert így jobban látszik, mely egyetemekkel voltak/vannak egyetemünknek, oktatóinknak ilyen elismerést hozó kapcsolatai. (1. táblázat)
- Oktatóink, akiket egyetemünk részesített *dr. h. c.* elismerésben(33 fő). Ezt a táblázatot három részre tagoltuk. Az első három évtizedben összesen négyen kaptak az egykori egységes egyetemtől díszdoktori címet, közülük hárman még aktív professzorként, egy már idős nyugdíjasként. A második csoportban azok vannak, akik pályájuk döntő részében egyetemünkön működtek, és munkásságukat minden esetben nyugdíjas korukban ismerte el ebben a formában az egyetem. (Az adatokból az is „látható”, hogy a 2000-ben megalakult Debreceni Egyetem már nem adott és nem ad ilyen címet sem korábbi, sem jelenlegi oktatóinak.) A harmadik csoport tagjai hosszabb időt töltöttek és jelentős hatást gyakor-

⁸ Inter Academy Partnership: <http://www.interacademies.net/default.aspx?id=10877>, https://en.wikipedia.org/wiki/Category:National_academies_of_sciences

⁹ A negyedik gyengeség vállalt gyengeség: az (egyébként igen rangos értékes) állami kitérítések – sem a hazaiak, sem a külföldiek – felmérése és rendbe (hierarchiába) rakása protokoll vagy diplomáciai szakképzettség nélkül éppúgy reménytelen, mint az ugyancsak nagyon fontos és értékes, de rendkívül változatos szakmai elismeréseké és kitérítéseké. Ezeket részben az egyetemi kiadványok (évkönyvek, vagy pl. Módis László, Fazekas-Bálint Ágnes (szerk): *Találkozások a DEOEC emeritus/nyugdíjas tanáiraival*, Debrecen, 2013) és honlapok, az MTA web-oldalai, részben az egyéni CV-k és honlapok tartalmazzák – olykor (több) tízes tételszámban.

¹⁰ Egyetemünk valamennyi díszdoktora: <http://www.unideb.hu/portal/node/1280>

roltak előd-egyetemeinken, s bár a címet már más munkahely nyugdíjasaként, de nem kétséges, itteni tevékenységük elismeréseként is kapták. Ez a gyakorlat is megszűnni látszik. (2. táblázat)

- Oktatóink külföldi „nemzeti” *akadémiai tagságai*, kiegészítve az interdiszciplináris európai akadémiák, az *Academia Europaea* (London)¹¹ és az *Academia Scientiarum et Artium Europea* (Salzburg)¹² debreceni tagjaival^{13,14}. (3. táblázat)

1. Más egyetemeken *doctor honoris causa* címmel kitüntetett oktatóink

1913	<i>Erdős József</i>	<i>teológus</i>	Genfi Egyetem	Genf	.ch
1938	<i>Révész Imre</i>	<i>egyház történetész</i>	Genfi Egyetem	Genf	.ch
1943	<i>Neuber Ede</i>	<i>orvos, bőrgyógyász</i>	Bonni Egyetem	Bonn	.de
1984	<i>Veress László</i>	<i>botanikus</i>	Brnoi Egyetem	Brno	.cz
1970	<i>Szalay Sándor</i>	<i>atomfizikus</i>	M. Sklodowska-Curie E.	Lublin	.pl
1969	<i>Árvay Sándor</i>	<i>orvos, szülész</i>	Rostocki Egyetem	Rostock	.de
1981	<i>Váczai Lajos</i>	<i>orvos, mikrobiol.</i>			
1991	<i>Loch Jakab</i>	<i>agrokémikus</i>			
2001	<i>Gorilovics Tivadar</i>	<i>irodalmár</i>	Univ. Blaise Pascal	Cl. Ferrand	.fr
2008	<i>Havas László</i>	<i>klasszika-filológus</i>	Université de Limoges	Limoges	
2011	Fábián István	kémikus	Delhi School of Professional Studies and Research	New Delhi	.in
2010	Popp József	mg. mérnök			
2012	Fábián István	kémikus	Universitatea de Vest "Vasile Goldis"	Arad	.ro
2013	Kéki Sándor	kémikus			
2003	Nagy János	mg. mérnök			
2005	Abádi-Nagy Zoltán	irodalmár	Babeş-Bolyai Tud. egy.	Kolozsvár	
2005	Péterffy Árpád ¹⁵	orvos, szívsebész	Marosvásárhelyi Orvose.	Marosv.hely	

¹¹ *Academia Europaea* (London, alapítva 1988): (3500 tag, köztük 107 magyar.) <http://www.ae-info.org/>.

¹² *Academia Scientiarum et Artium Europaea* (Salzburg alapítva 1990): (1700 tag, köztük 69 magyar) <http://www.euro-acad.eu/>.

¹³ *European Academy of Sciences* (Belgium, alapítva 2003): (500 tag, köztük 6 magyar, de nincs debreceni tag) <http://www.eurasc.org/index.asp>

¹⁴ Illik megjegyezni: nevezett oktatóink mellett az ATOMKI négy munkatársa – *Berényi Dénes*, *Fülöp Zsolt*, *Lovas Rezső*, *Sarkadi László* fizikusok – is tagjai (*volt*) az *Academiae Europaea*-nak. A tag kép teljességéhez hozzátartozik, hogy *Berényi Dénes* a DE (DATE), az Ungvári, a Nagyváradai és a Babeş-Bolyai Egyetem díszdoktora.

¹⁵ A címet az egyetem szenátusának magyarelles döntései miatti tiltakozásul visszaadta. (Ugyanígy tiltakozott korábban Tulassay Tivadar, a Semmelweis Egyetem rektora is.)

2000	<i>Lipták András</i>	biokémikus	Nagyvárad	Nagyvárad	.ro
2000	Fésüs László	orvos, biokémikus			
2004	Péterffy Árpád	orvos, szívsebész			
2005	Fazekas Gábor	informatikus			
2005	Nagy János	mg. mérnök			
2005	Süli-Zakar István	geográfus			
2007	Pepó Péter	mg. mérnök			
2007	Tar Károly	meteorológus			
2008	Jávor András	mg. mérnök			
2012	Maródi László	orvos, gyermekgy.	Babeş Orvos- Gyógysz.E.	Temesvár	.ro
1996	Módis László	orvos, anatómus	Kuopioi Egyetem	Kuopio	.fi
1998	Keresztes László	nyelvész	Uppsalai Egyetem	Uppsala	.se
1968	<i>Bognár Rezső</i>	<i>kémikus</i>	Nemzeti Tarasz Sevcsenko Egyetem	Kijev	.ua
1968	<i>Rapcsák András</i>	<i>matematikus</i>			
1979	<i>Kónya István</i>	<i>filozófus</i>			
1999	Bazsa György	kémikus			
2001	Csikai Gyula	fizikus			
2010	Nagy János	mg. mérnök			
1995	Ujváry Zoltán	etnográfus	Ungvári Nemzeti Egyetem	Ungvár	
2005	Beke Dezső	fizikus			
1929	<i>Kiss Ferenc</i>	teológus	Erzsébet TE Evang. HK	Pécs/Sopron	
1934	<i>Csánki Benjámín</i>	teológus			
1934	<i>Csíkész Sándor</i>	teológus			
1987	<i>Bocz Ernő</i>	<i>mg. mérnök</i>	Pannon Egyetem	Veszprém	
2008	Kertész András	nyelvész			
2010	Popp József	mg. mérnök			
1997	<i>Veress László</i>	<i>mg. mérnök</i>	Kaposvári Egyetem	Kaposvár	.hu
2005	Pálinkás József	fizikus			
2007	Fésüs László	orvos, biokémikus			
2009	Nagy János	mg. mérnök			
2006	Beck Mihály	kémikus	Szegedi Tudományegy.	Szeged	
2007	<i>Arató Mátyás</i>	informatikus	Eötvös L. Tudományegy.	Budapest	
2013	Imre László	irodalmár	Db. Ref. Hittud. Egyetem	Debrecen	

2. A mi egyetemünkön *doctor honoris causa* címmel kitüntetett oktatóink

Év	Név	Szakma	Munkahely	Javasolta
1915	Pápai József	nyelvész	DTE BTK	DTE BTK
1917	Zoványi Jenő	teológus	DTE RHT	DTE RHK
1924	Kenézy Gyula	orvos	DTE ÁOK	DTE ÁOK
1946	Erdős József	teológus	DTE RHK	DTE RHK
1978	Bencsik István	mat-fiz. tanár	DATE	DATE
1978	Gulyás Antal	tanár, okl. gazda	DATE	DATE
1981	Arany Sándor	vegyészmérnök	DATE	DATE
1984	Szelényi Ferenc	orvos, talajbiológus	DATE	DATE
1986	Barta János	irodalmár	KLTE BTK	KLTE BTK
1988	Bán Imre	irodalmár	KLTE BTK	KLTE BTK
1988	Gunda Béla	etnográfus	KLTE BTK	KLTE BTK
1988	Kálmán Béla	nyelvész	KLTE BTK	KLTE BTK
1988	Bognár Rezső	kémikus	KLTE TTK	KLTE TTK
1989	Rapcsák András	matematikus	KLTE TTK	KLTE TTK
1995	Bocz Ernő	mg. mérnök	DATE	DATE
1996	Niederhauser Emil	történész	ELTE BTK	KLTE BTK
1997	Gyires Béla	matematikus	KLTE TTK	KLTE TTK
1997	Szász Gábor	meteorológus	DATE	DATE
1999	Beck Mihály	kémikus	KLTE TTK	KLTE TTK
1999	Donald Morse	irodalmár	KLTE BTK	KLTE BTK
1967	Verzár Frigyes	gerontológus	Gerontol. Kut. Int. Basel	DOTE
1976	Bárczi Géza	nyelvész	ELTE BTK	KLTE BTK
1979	Soó Rezső	botanikus	ELTE TTK	KLTE TTK
1981	Törő Imre	orvos	SOTE	DOTE
1982	Szalay Sándor	fizikus	ATOMKI	KLTE TTK
1984	Petrányi Gyula	orvos	SOTE	DOTE
1991	Szabó Árpád	klasszika-filológus	MTA Mat. Kut.	KLTE BTK
1991	Borszák István	klasszika-filológus	ELTE BTK	KLTE BTK
1995	Bodó Imre	mg. mérnök	ÁOTE	DATE
1996	Papp Ferenc	nyelvész	MTA Nyelvt. I.	KLTE BTK
1996	Szabolesi Miklós	irodalmár	Orsz. Ped. Int.	KLTE BTK
2003	Wojnárovich Elek	halbiológus	FAO	DE TTK
2006	Ruszoly József	jogász	SZTE ÁJK	DE ÁJK

3. Külföldi nemzeti és európai akadémiák tagjai a debreceni egyetemekről

Év	Név	Szakma	Cím	Akadémia	Szék-hely	Ország
1952	<i>Bognár Rezső</i>	<i>kémikus</i>	<i>külső tag</i>	Bolgár Tud. Akad.	Szófia	.bg
1969	<i>Adler Péter</i>	<i>orvos, fogász</i>	<i>külső tag</i>	Leopoldina Német Természettudományi Akadémia	Halle	.de
1970	<i>Bognár Rezső</i>	<i>kémikus</i>	<i>külső tag</i>			
1984	Beck Mihály	kémikus	külső tag	Finn Tud. Akadémia	Helsinki	.fi
1941	<i>Földvári Aladár</i>	<i>geológus</i>	<i>külső tag</i>	Spanyol Királyi Akadémia (RAE)	Madrid	.es
2000	Lőkös István	irodalomtörténész	lev. tag	Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia	Zágráb	.hr
1990	Székely György	orvos, anatómus	tag	Academia Europaea	London	Eu
1991	Csikai Gyula	fizikus	tag			
1992	Muszzbek László	orvos, hematológus	tag			
1997	<i>Lipták András</i>	<i>kémikus</i>	<i>tag</i>			
2004	Kovács László	orvos, fiziológus	tag			
2009	Pálincás József	fizikus	tag			
2012	Nagy László	orvos, biokémikus	tag			
2014	Kertész András	nyelvész	tag			
2015	Csiba László	orvos, neurológus	tag			
2015	Fésüs László	orvos, biokémikus	tag			
2014	Balla József	orvos, nefrológus	tag			

A táblázatokat nézvéen óhatatlanul felmerül a kérdés: sok ez vagy kevés. Több hasonló hazai és külföldi egyetem ilyen adatainak ismeretében talán lehetne erre válaszolni, de az itteni adatok önmagukban nem elégségesek a kérdés megválaszolásához. Az ilyen elismerések legalább három tényező eredményeként jönnek létre: az érintett személy szakmai-tudományos teljesítménye, (nemzetközi) kapcsolatrendszere és az adományozó intézmény szokásai, gyakorlata. Negyediként felhozható az esetlegesség is: a tiszteletbeli doktorok kiválasztásában, a külföldi tudósok taggá választásában nem látszik szisztematikus előkészítés, inkább az előbbi szempontok – különböző mértékű – hatása, míg mondjuk egy MTA tagság a potenciális kör szervezett, átgondolt és széles bázisra épülő kiválogatási rendszerében születik meg (ezzel együtt sem szubjektív elemektől men-

tesen). *Dízdoktori címet* vagy külföldi *akadémiai tagságot* nem szokás, rendszerint nem reális „megcélozni”, sőt még katalizálni sem. (A viszonzásban alkalmazni lehet reménykedni.) Mindezek semmit nem vonnak le az elismertek érdemeiből, és ezért indokolt, hogy ez az összeállítás kellő nyilvánosságot kapjon.

A *dízdoktori címhez* egyetemünk ma oklevelet és talárt ad, oktatóink az ünnepélyesen (Uppsalaban ágyúlövés mellett!) átadott oklevélhez talárt, gyakran sapkát/kalapot/cilindert/nyakkendőt, s ritkán ajándékot (pl. Uppsalaban aranygyűrűt, Kijevben karórát) kaptak.

Ezek alapján nem könnyű érdemi értékelést megfogalmazni. Mindenesetre egyértelműnek látszik, hogy többet adományoztunk, mint amennyit nekünk adományoztak ezekből a címekből – mind a Debreceni Egyetemet, mind az MTA-t tekintve.¹⁶ Az is látszik, hogy döntő többséggel Nyugatra adunk/adunk ilyen címeket (a 370 debreceni dízdoktor között 11 kivétel van:¹⁷ négy erdélyi magyar, öt szovjet, két román és egy szerb tudós), Nyugatról viszont ritkábban részesítenek ilyenben bennünket. Egyetemünk 2000 óta nem ad saját munkatársainak sem aktív, sem nyugdíjas korukban ilyen címet¹⁸. Mindezekben, s természetesen más hazai és külföldi egyetemek gyakorlatán is érdemes elgondolkodni, és megközelítéstől függően tanulságos következtetéseket megfogalmazni – mind a múltat, mind a jövőt illetően. Talán utóbbinak lenne igazán értelme és haszna.

---

¹⁶ A Debreceni Egyetem – jogelődjeivel együtt – eddig összesen 370 *dr.h.c.* címet adományozott. Az MTA-nak ma 350 hazai, ennél valamivel több külső és tiszteleti tagja van.

¹⁷ Országosan is ez a helyzet: Pl. az Oxfordi Egyetem (a jóval korábbiak miatt meglehetősen sok) dízdoktora között is három, a Bécsi Egyetemen is három magyar van (a 226-ból). A német Leopoldina Akadémia 1652 óta választott 17571 tagja között 16 magyart találunk, s bár ez nem magas arány, de ilyen számok, mint A 79, DK 8, CR 1, CZ 5, SLO 1, RO 2, UA 1, USA 146, mellett még igazán jónak minősül.

¹⁸ 48, más helyről *dr.h.c.* címet kapott oktatónk átlagéletkora a kitüntetéskor 58 év, a 33 „belsőé” viszont 74 év.

4. Oktatóink további külföldi egyetemi/akadémiai tagságai, elismerései (lábjegyzetben az erről az interneten elérhető információ)

Név	szakma	Egyetem/ Akadémia / Társaság	cím	év	Székhely	Ország
Balázs György	orvos, sebész	Osztrák Sebésztársaság ¹⁹	lev. tag, majd tb. tag	1985, 1996	Bécs	.at
Pethő Attila	matematikus, informatikus	TU Graz ²⁰	Honorarprofessor	2002	Graz	.at
Balázs György	orvos, sebész	Csehszlovák Sebésztársaság ²¹	tisztb. tag	1989	Prága	.cs
Horkay Irén	orvos, dermatológus	Cseh Dermatológiai Társaság	tisztb. tag	2005	Prága	.cz
Juhász István	orvos, dermatológus	Purkyne Society / Cseh Égési Társ.	tisztb. tag	2014	Prága	.cz
Balázs György	orvos, sebész	Német Sebésztársaság ²²	lev. tag	1992	München-Berlin	.de
Damjanovich Sándor	orvos, biofizikus	European Molecular Biology Org. ²³	tag	1995	Heidelberg	.de
Nagy László	orvos, biokémikus	European Molecular Biology Org. ²³	tag	2007	Heidelberg	.de
Süli-Zakar István	geográfus	La Société de Géographie ²⁴	tisztb. tag	2004	Párizs	.fr
Beck Mihály	kémikus	Accad. Mediiterranea delle Scienze	tag	1990	Catania	.it
Láczay Magdolna	közgazdász	Krakowska Akademia A. F. Modrzewskiego	tisztb. professzor	2010	Krakkó	.pl
Muszbec László	orvos, hematológus	Polish Medical Academy	tisztb. tag	1998	Varsó	.pl
Pepó Péter	mg. mérnök	Acad. Oamenilor de Știință din România	tag	2014	Bukarest	.ro
Szücs Edit	gépészmérn., szerv. szakm.	Nagyvárad Egyetem	Diploma of Excellence	2015	Nagyvárad	.ro
Nagy János	mg. mérnök	Ukrán Felsőokt. Akadémia	külső tag	2006	Kijev	.ua
		Ukrán Mezőgazd. Akadémia	külső tag	2012	Kijev	.ua
Horkay Irén	orvos, dermatológus	Európai Fotoderm. Társaság ²⁵	tisztb. tag	2010		

¹⁹ http://www.chirurgie-ges.at/index.php?option=com_sf_memberlist&Itemid=1&limit=10&term=B

²⁰ <http://history.tugraz.at/lehrende/honorarprofessoren/>

²¹ <http://www.cls.cz/honours-and-awards>

²² <http://www.dgch.de/index.php?id=85>

²³ <http://www.embo.org/members/find-a-member>

²⁴ <http://www.socgeo.org/la-societe/les-membres-dhonneur/>

²⁵ <http://www.espd.eu.com/committee.php>

Murányi Mihály

Konferencia Tóth Csaba professzor 75. születésnapjára

Észrevenni a szokatlant, megörökíteni a megismételhetetlent,
vigyázni a rendre

„Figyelj, Palikám: szerzek valutát, kijuttatom hozzád, te megveszed a percutan eszközöket, és ha legközelebb jössz, behozod az országba... Márka kellene, van-e? Jövő hétre itt lesz. De sok kell ám. Nem baj. Nosza, gyorsan eladtam az autót, lett annyi forintom, hogy fedezze az eszközök árát, és minden ment a megbeszéltek szerint annyi különbséggel, hogy arra kértem őket, a márkát a megadott címre juttassák el... Már sötét volt, amikor megérkeztek. A kocsit néztem, balesetet szenvedett-e, de nyoma sem volt annak. Hát megérkeztünk, de műszerek nélkül... Elmondták, hogy azért késtek, mert az osztrák határvámon nem engedték be a nagy értékű eszközöket, így gyalogosan vitte Pali a legközelebbi fogadóba a díszes dobozokat, értékes tartalmukkal... Egyik nap egy görcsöktől szenvedő férfiből Dormia-kosárral ureterkövet távolítottam el... Kiderült, hogy ő Csongrádon egy nagyüzem párttitkára (1984!), és a város teniszszakosztályának elnöke. Kimegyünk együtt az eszközökért – mondta... November 6-án léptük át az osztrák határt. Aznap este Leobenben aludtunk, ágyam alá téve az eszközöket. Olyan voltam, mint a gyerek. Másnap november 7. Hazánkban a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ünnepnapja, munkaszünet. Aki csak tehette, Ausztriába utazott vásárolni. Alig volt rajtam kívül olyan, aki Ausztriából tartott hazafelé a délelőtti órákban. Mi azonban igen. A szép dobozokból kipakoltuk a műszereket, elvegyítettük az egyébként teljesen üres autó szerszámai között, és lazán átkeltünk a határon. A vámósok csak néztek, hogy ilyen is létezik... A következő nap örömtől felfűtve siettem a kórház igazgatójához, és elmondtam a történetet. Kezdhetünk a vesekőbetegség gyógyításában korszakváltó tevékenységhez” – olvasható az Orvosi Hetilap 149. évfolyamának 2. számában az idén 75 éves professzor kalandos története az endoszkópos vesekősebészet hőskoráról.

Tóth Csaba a Magyar Tudományos Akadémia doktora, a Nagyváradai Egyetem társprofesszora, az endoszkópos vesekősebészet magyarországi megteremtő-

je, a Debreceni Egyetem Urológiai Klinika volt igazgatója, a Magyar Urológus Társaság volt elnöke, iskolateremtő sebész-urológus 2015. szeptember 1-én töltötte be 75. életévét. Ennek tiszteletére jubileumi tudományos ülést rendeztek szeptember 11-én a Debreceni Akadémiai Bizottság székházában. A rendezvényen a Debreceni Egyetem Klinikai Központ főigazgatója, az Orvosi Kar dékánja, a Magyar Urológus Társaság elnöke, az Urológiai Szakmai Kollégium elnöke és a Debreceni Egyetem Urológiai Klinikájának igazgatója tartott ünnepi köszöntőt. Ezt követően tudományos előadások hangzottak el az ünnepelt volt és jelenlegi munkatársaitól. Az ország vezető beosztású urológusai is megjelentek rendezvényen.

Az Urológiai Klinika igazgatója, Flaskó Tibor nyitotta meg a jubileumi rendezvényt. Köszöntőjében hangsúlyozta a professzornak az egész magyar urológus szakma tevékenységének előmozdításában, a debreceni klinika színvonalának emelésében, valamint saját szakmai fejlődésében betöltött szerepét. Második apjaként tekint elődjére, vallotta be. A Debreceni Egyetem Klinikai Központ főigazgatója, Prof. Dr. Édes István folytatta a méltatások sorát. Elmondta, hogy a szakmai kapcsolaton túl személyes kötelékek is fűzik Tóth Csabához, akivel már 50 éve ismerik egymást. A professzor az Urológiai Klinika élére kerülve új szemléletet és új műtéti technikákat honosított meg. Legnagyobb erénye azonban iskolateremtő tevékenysége. Klinikavezetőként eltöltött 11 éve alatt tíz munkatársa szerzett PhD fokozatot és két munkatársa habilitált. Nyolc munkatársából vált más intézetben osztályvezető főorvos, egy tanítványából pedig klinikaigazgató.

A Debreceni Egyetem Általános Orvosi Karát Mátyus László dékán képviselte. Ő is kiemelte a professzornak a minősített oktatók kinevelésében betöltött meghatározó szerepét, de nem feledkezett meg a fotográfus Tóth Csaba méltatásáról sem, aki képeivel több országos fotópályázaton is díjat nyert. Az Urológiai Szakmai Kollégium elnöke, Prof. Dr. Nyírády Péter személyes hangvétellű köszöntésében elmondta, hogy gyerekkora óta ismeri „Csaba bácsit” és miatta lett később ő maga is urológus. Tenke Péter, a Magyar Urológus Társaság jelenlegi elnöke Tóth Csaba gyógyítás és fényképezés melletti harmadik szerelmét, a sportot – mindenekelőtt a teniszt emelte ki. 1990-ben a Professzor Úr indította útjára az Urológus Teniszbajnokságot Kecskeméten. A rendezvényt mind a mai napig évente megrendezik.

A tudományos szekciót Holman Endre, a kiskunhalasi Urológiai Osztály osztályvezető főorvos kezdte *Tóth Csaba junior* című előadásával. Elmondta, ő is Tóth Csabának, barátjának köszönheti, hogy urológus lett. Ezért is tartotta megtisztelőnek, hogy bemutatathatja az ünnepelt klinikaigazgatóvá történő kinevezése előtti munkásságát: Tóth Csaba 1940-ben született Kiskunfélegyházán, orvosi diplomáját a Szegedi Orvostudományi Karon szerezte 1964-ben. Sebészetből és urológiából is szakvizsgát tett. 23 éven keresztül dolgozott Szentesen, Bugyi

István tanítványaként. Mesterétől sokat tanult, a Bugyi-iskola mély benyomást gyakorolt rá, saját iskolateremtő munkásságát is Bugyitól eredezteti. Az 1970-es évek közepén Magyarországon elsőként szervezte meg a veseköves betegek gondozását. Kandidátusi értekezését *Veseköves betegek gondozása. Vesekövek szerkezete* címmel 1980-ban védte meg. 1980-ban a frissen megalapított Urológiai Osztály vezetőjének nevezték ki.

1984 fordulópontot jelentett az életében. A már korábban általa is rendszeresen végzett endoszkópos prosztataaműtétek tanulmányozására Münchenbe látogatott. A prosztataaműtétek mellett véletlenül ismerkedett meg a vesekövesség kezelésére frissen kidolgozott percutan, azaz kis bőrmetszéssel keresztül végzett, endoszkópos műtéti technikával. Minden erejével arra törekedett, hogy az új műtéttípust Magyarországon is bevezesse. Ez sikerült is, a vesekövesség miatt végzett nagy sebzéssel járó nyílt műtéteket munkásságának köszönhetően Magyarországon is felváltotta az endoszkópos vesekő-eltávolítás. Több ezer hasonló műtétet végzett, az urológus kollégák egymásnak adták a kilincset, hogy Szentestre látogatva ellessék technikáját.

1988-ban Szentestől Kecskemétre hívták, ahol 1995-ig a Bács-Kiskun Megyei Kórház Urológiai Osztályát vezette. 1991-től a Magyar Tudományos Akadémia doktora, disszertációját *Öntvénykövek percutan eltávolításának értékelése* címmel írta. 1994-től a hároméves ciklusban a Magyar Urológus Társaság elnöke volt.

A Debreceni Egyetem 1995-ben hívta meg az Urológiai Klinika igazgatói székébe. Az intézet élén eltöltött évekről már Varga Attila számolt be *Tóth Csaba munkássága a Klinikán* címmel. A klinika vezetőjeként Tóth professzor a klinikai feladatok mindegyikét – gyógyítás, oktatás, tudományos munka – nagy lendülettel kezdte meg. A munkát ars poeticáját szem előtt tartva végezte: *Észrevenni a szokatlant, megörökíteni a megismételhetlent, vigyázni a rendre.*

A klinikán új műtéteket vezetett be, meghonosította a gyermek-endourológiai műtéteket, új radikális onkológiai műtéteket végzett. Az alsó üres visszérbe, a szervezet legnagyobb gyűjtőerébe vagy akár a szív jobb pitvarába is betörő vesetumorok, mellékvese- és retroperitonealis tumorok eltávolítását végezte. Hazánkban legnagyobb számban ő hajtott végre gáti feltárásból radikális prosztata eltávolítást. Az endoszkópos vesekő-eltávolítást Debrecenben is folytatta. Saját műtéti technikát is kidolgozott, nevezetesen az endoszkópos húgyvezeték-eltávolítást. A műtét ismertetése a nagy tekintélyű *Journal of Endourology*-ban és a *European Urology Video Journal*-ban is megjelent.

A gyógyítás körülményeinek elősegítése érdekében főállású altatóorvosi gárdát szervezett, a szakdolgozók közül heten főiskolai diplomát szereztek. Új műtőblokkot hoztak létre, saját testen kívüli vesekőzúzós berendezést és az inkontinens betegek ellátására elektromágneses fizioterápiás készüléket is kapott a klinika.

Tóth Csaba vezetése alatt a klinika oktatói tevékenysége is fejlődött. Az orvostanhallgatóknak tartott előadások és gyakorlatok során nagy hangsúlyt kapott a betegekkel való közvetlen kapcsolat, a betegvizsgálat. A tananyag szemléltetése saját fotókkal és videofelvételekkel színesedett. A hallgatók az *Év Oktatójává* választották, majd 2004-ben a *Debreceni Egyetem Kiváló Oktatója* kitüntetését is megkapta. Az orvostanhallgatók tanulását a 2001-ben megjelenő *Az urológia színes atlasza*, a 2003-ban kiadott *Sürgősségi ellátás az urológiában* és a 2005-ben, majd 2014-ben második kiadásként is megjelent *Urológia* című tankönyvek segítették.

A klinika tudományos tevékenységét jól szemlélteti a vezetése alatt megszületett 10 PhD dolgozat és 2 habilitáció. Több országos konferenciát szervezett: egy alkalommal a *Magyar Urológus Társaság Kongresszusát*, két alkalommal a *Lézer Konferenciát*, három alkalommal a *Szakdolgozók Országos Konferenciáját* és kétszer a *Közép-európai Urológus Társaság Kongresszusát*. 1999-ben életre hívta és főszerkesztője lett az *Endoscopia és Minimálisan Invazív Terápia* című folyóiratnak. Számos könyv szerzője és társszerzője, *Endoscopos vesekősebészet* című könyvét 1997-ben angol nyelven is kiadták (*Endoscopic urinary tract stone surgery*). Az angol nyelvű szakkönyv második kiadása 2015-ben jelent meg.

Tóth Csaba professzor gyógyító-, oktató- és kutatómunkájáért számos elismerésben részesült. A már említett *Endoszkópos vesekősebészet* című könyvéért nívódíjat kapott 1988-ban. 1996-ban *Noszkay Aurél-emléklapot* vehetett át, 2005-ben *Antal Géza Plakettet* kapott. *Urológia* című egyetemi tankönyvéért 2005-ben ismét nívódíjban részesült. 2006-ban *Pro Facultate* kitüntetését, 2007-ben *Kettesy Aladár-érmét* kapott. 2009-ben a *Magyar Köztársaság Érdemrend Tiszti Keresztje – polgári tagozat* kitüntetésben részesült. 2014-ben Debrecen városától *Hatvani István-díjat* kapott, 2015-ben az aradi Vasile Goldis Egyetem *Diploma de Excelenta* kitüntetését vehette át.

65. életévének betöltése után Tóth professzor a klinika vezetői székét tanítványának, Flaskó Tibornak adta át, aki a professzor által megkezdett úton tovább haladva a klinika repertoárját az endoszkópos vesekőműtétek és nagy radikális tumorsebészeti műtétek mellett az urológia teljes spektrumát lefedő laparoszkópos műtétekkel egészítette ki, a klinika a laparoszkópia úttörőjévé vált Magyarországon. 2010-től Tóth Csaba Professzor Emeritus címmel végzi munkáját a klinikán.

A jubileumi tudományos ülés következő három előadója a klinika –Tóth Csaba professzor munkásságához köthető – gyógyító tevékenységéről számolt be. Flaskó Tibor kezdte a sort a prosztatata tumor miatt végzett radikális prostataműtétek ismertetésével. Ez tekinthető jelenleg a klinika fő profiljának. Ennek két oka is van. Egyrészt Európában és Magyarországon is a férfiak leggyakoribb tumoros megbetegedése a prosztatatarák, másrészt a prosztatata laparoszkópos eltávolításában legnagyobb tapasztalattal a debreceni Urológiai Klinika rendelkezik,

ezért az ország minden részéről érkeznek prosztatatarakos betegek műtetre. Az első nyílt gáti metszésen keresztül történő radikális prosztatataeltávolítást 1996-ban Tóth Csaba végezte, 2010-ig összesen 491 ilyen műtét történt. Az urológiai sebészet azonban az évek során átalakult, a nyílt műtétek helyét a laparoszkópos – kis bőrmetszéseken bevezetett eszközökkel végzett – műtétek vették át. Magyarországon elsőként 2004-ben, Flaskó Tibor végezett laparoszkópos prostataeltávolítást, azóta több mint ezer hasonló műtét történt a klinikán.

Farkas Antal az endoszkópos köbészet fejlődéséről beszélt. 1984-ben Magyarországon Tóth Csaba vezette be a perkután vesekőműtéteket. A klinika igazgatói posztját több ezer műtét a háta mögött foglalta el, majd itt is folytatta tevékenységét, technikája folyamatosan fejlődött. A kétoldali vesekövek endoszkópos eltávolítását egy ülésben végezte. Gyermekeken és terhes kismamákon is sikeresen végezte a műtétet. Romániában, Jemenben és Pakisztánban is végzett bemutatóműtéteket.

Berczi Csaba a vesetumorok műtéti kezelésének átalakulásáról tartott előadást. Tóth Csaba a Bugyi-iskola elvei mentén végezte vesetumor miatti műtéteit. A klinika repertoárjába bekerültek a nagyméretű vesetumor és a szív jobb pitvaráig terjedő vesetumorok műtétei is. A képalkotó vizsgálatok (ultrahang, CT, MR) fejlődése később a tumorok korai felismerését eredményezte, így lehetővé vált a kisméretű tumoroknak a vese megtartásával történő kezelése, kimetszése. Mára a vese eltávolításával járó műtétek helyét egyre inkább a vese megtartását célzó műtétek veszik át. A műtét kivitelezése pedig a nagy hasi metszések helyett egyre inkább kis metszéseken keresztül, laparoszkóppal történik.

Tóth Csaba életének fontos része a fotográfia. Fiatal kora óta dokumentálja fényképekkel szakmai tevékenységét, ez segítséget nyújt az orvostanhallgatók oktatásában, előadásokon, tankönyvek és a tudományos közlemények illusztrálásában. A fotózás témája azonban már régóta nem csak orvos-szakmai jellegű: a professzor magas szinten működő amatőr fotóssá vált. 39 városban volt önálló kiállítása, valamint öt fotóalbuma jelent meg. Munkáival 2011-ben kiérdemelte a Holló László-díjat. Nem csoda, hogy a tudományos ülés zárásaként *Sokarcú élet* című fotókiállítással is köszöntötték a Nagy Öreget.

Andrássy István

Debrecen újjáépítése – 1. Egy építész visszaemlékezése városi főmérnöki tevékenységére¹

Bevezetés

Amikor az ember a 83. életévéhez közeledik, naponta, sőt óránként felvetődik benne az a nehéz és szorongató érzés, hogy a számára – a Teremtő által – kiszabott utat jól, helyesen járta-e végig és kijelölt feladatait jól, lelkiismeretesen, becsületesen teljesítette-e? Képes volt-e a közösség, embertársai számára jót, maradandót alkotni, vagy csak elpazarolta éveit, napjait lényegtelen pótcselekvésekre?

Ilyen és ehhez hasonló érzésekkel és gondolatokkal éltem le utóbbi éveimet... S ekkor az elmúlt évek egyikének májusában felkerestem Mikolás Tibort, a Kelet-Magyarországi Tervező Vállalat nyugdíjas építész-főmérnökét, akit Debrecenbe kerülése után, kezdő tervezőmérnök korában már komoly feladatokkal bízott meg a város Műszaki Ügyosztálya (pl. a hullámfürdő tervezése). Én, mint a város akkori építész-főmérnöke, igyekeztem számára a legjobb munkafeltételeket és minden támogatást megadni. Mikolás Tiborban akkor is, később is egy

---

¹ Andrássy István (1906–2002) bő negyedszázadig (1942–1968) volt Debrecen város építész főmérnöke. Jelentős szerepet vállalt a háborús károk felszámolásában, a városkép gyökeres átformálásában. A hivatali idejében kezdeményezett, vagy általa jóváhagyott épületek, létesítmények ma is a városkép meghatározó elemei. Visszaemlékezésében személyes élettörténetén és az események rögzítésén túl jelentős teret szentelt a tevékenységét, az építész szakmát, de tágabb perspektívában az egész szellemi életet meghatározó, nem egyszer politikai indíttatású ráhatások ismertetésének is. Az 1988–1989-ben született emlékiratnak a város szolgálatában ellátott közfeladatot ismertető része Debrecen történetének fontos forrása, így feltétlenül helye van folyóiratunkban. Kiszakítása a visszaemlékezés egészéből azonban ezt a részt is csonkítaná, megértését nehezítené. Abból a célból, hogy a főmérnöki tevékenység mögött álló személyes és családi vonatkozások se vesszenek el, az emlékirat utóbbi részeit a Függelékben adjuk közre. – A közlés lehetőségét köszönjük a családtagoknak, elsősorban a szerző unokájának, dr. Szekanecz Zoltán orvosprofesszornak. [A szerkesztő.]

magas intelligenciájú, nagyon tehetséges, komoly szakmai felkészültségű, jó kollégát és munkatársat ismertem meg... Mindig örültem sikereinek, amelyeket többek között a Tiszai Vegyi Kombinát lakótelepének, a debreceni Klinikai Elméleti Intézetek épületének, a Kölcsey Ferenc Művelődési Központnak és sok debreceni és vidéki középületnek és lakóháznak a tervezésével helyi és országos viszonylatban – kivívott magának. Megérdemelten kapta meg az Ybl Miklós-díjat és több kormánykitüntetést is...

Beszélgetésünk során szavaiból kicsendült, hogy őt is érték igazságtalan bírálatok. Ménes szavaival próbáltam megvizsgálni „Csak azt bírálják, aki dolgozik.” Beszélgettünk a Debrecenért súlyos károkról a második világháború során, az újjáépítés, helyreállítás, romtalanítás hősi korszakáról. S ő ajánlotta nekem: „Pista bátyám! Ezeket le kellene írnod az utókor számára!” (És erre most ígéretet teszek...)

Azóta állandóan foglalkoztat az a gondolat, hogy írjak életem és pályám fontos állomásairól, s olyan meghatározó jelentőségű emberekről, akik pályám legnehezebb szakaszain tanácsal, tettel, igaz emberséggel mellettem álltak, támogattak. Ezek közé sorolhatom Ménes János volt VB elnököt, akinek elnökségi idejére esett Debrecennek, hazánk talán legromosabb városának helyreállítása, s a város sokat szenvedett, szinte letargiába esett népének felrázása – egy szebb, jobb jövő reményének felcsillantásával. A legnagyobb elismerés és szeretet hangján szólhatok volt ügyosztályvezetőmről, Kalenda Lórántról, aki a legnagyobb türelemmel és tapintattal készítette fel új pályám nehézségeire, többek között az íróasztal melletti munka sokszor fárasztó vagy éppen monoton voltára, a különböző szabályok, paragrafusok rengetegében való eligazodásra. Sok segítséget kaptam terveimhez, munkáimhoz apósomtól dr. Kövesi Antal műegyetemi tanártól, a soproni Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola tudós tanárától, és feleségemtől dr. Kövesi Magda egyetemi docenstől, aki 54 éven át volt társam, barátom, sokszor tanácsadóm is.

Jelen írással nem akarom magam számára a halhatatlanságot biztosítani, még csak a pályámon elért eredményekkel, sikerekkel sem kérkedni, de az esetleges kudarcaim miatt sem óhajtok keseregni. Szerettem a pályámat, hiszen az építész is művész, csak nem papírra vagy kottalapra írja műveit, hanem kőbe, vasbetonba vési.

Egy alapelvem volt, hogy ott, ahol munkálkodnom kellett, becsületesen ellásam a rám bízott feladatokat, és erre neveljem munkatársaimat, beosztottjaimat is.

Ne várjanak tőlem stiláris remekművet, nem vagyok író, még gyakorlott előadó sem, de nem is volt célom, hogy irodalmi alkotással lepjem meg olvasóimat. Egyetlen célom, hogy sok évtizedes szakmai gyakorlatomból, puritánnak tartott életfelfogásomból és jelen írásomból valami megszívlelendőt átadhassak az utóknak, valamit, amit a saját életében, munkájában bárki hasznosíthat. Ez persze

nemcsak a szűkebb szakterületemre vonatkozó dolgokkal kapcsolatban értendő, hanem távolabbiakra is: gondolok a környezetvédelemre, környezetkultúrára, egyáltalán mindenre, ami ezzel foglalható össze: ember és környezet. (Sok hatóság, intézmény foglalkozik e kérdéssel, de sajnos kevés eredménnyel.)

Debrecen város főmérnöke

Az 1930-as évek végén kezdtem foglalkozni a gondolattal, hogy nyugodtabb, a családi életnek is megfelelőbb közszolgálati állás után nézek. Apósom egyik leveléhez a Mérnök és Építészegylet című folyóirat egyik közleményét csatolta. Debrecen városa egy építész főmérnöki állásra hirdetett pályázatot. Én ugyan azonnal megírtam a kérvényt, de nem adtam be, mert ugyanabban az időben a soproni Ciklámen-szálló (ma szívszanatórium) építómunkáira kiírt országos tervpályázaton is részt vettem, és esélyem is volt a pályázat megnyerésére... Ezzel egy időben azonban ismét megjelent Debrecen város pályázata, mivel elsöre nem volt megfelelő jelentkező. A döntést – mint hívő ember – rábíztam a Jó Istenre. A szükséges okmányokkal felszerelt pályázatomat elküldtem Debrecen városának. A Ciklámen-szálló versenytárgyalásán csak azzal a feltétellel kaptam volna meg a munkát, ha Sopron egyik legjobb nevű építészével társulok. Mínt hogy a társulások kapcsolatokról a múltban sem voltak jó emlékeim, így a munkát nem vállaltam. És szerencsém is volt, mert a munkát félig készen abba kellett hagyni, s a háború utolsó szakaszában a nyilas rémuralom és a sok bombázás alaposan tönkre is tették a szép épületet.

Szerencsés döntéssel csaknem egy időben megérkezett Kalenda Lóránttól a debreceni Építés- és Közlekedésügyi Ügyosztály válasza, miszerint megválasztásomhoz szükséges volna, ha a debreceni városatyáknál bemutatkozó látogatást tennék, legalább megismernék azt, akire szavazatukat leadják. Feleséggel együtt elutaztunk Debrecenbe. Megtörtént a bemutatkozás, megtekintettük a várost is, meg az egyetemet. Kalenda Lóránt unszolására feleségem is kijelentette, hogy tetszik neki Debrecen és hajlandó felcserélni Miskolccal. Mint mindig, így most is közös vélemény alapján döntöttünk életünk nagy fordulatáról. 1942-ben, a novemberi városi közgyűlés egyhangúlag megválasztott főmérnökké...

1943. január elején el is foglalhattam hivatalomat. Az első hetekben az Arany Bika szállóban laktam. Családom február közepén követett engem. A város lakást nem biztosított számunkra, így miskolci otthonunk értékesítése révén juthattunk lakáshoz Debrecenben, a régi cívis-ház Nyomtató utca 3. szám alatti épülethez (ez arról volt nevezetes, hogy Szabó Magda járt oda gyakran barátnőjéhez). Az ott lakók nehezen hagyták el lakásaikat, a tatarozás és átalakítás is sok időt vett igénybe. Addig egy meglehetősen elhanyagolt állapotban levő Kossuth utcai kétszobás lakásban laktunk. A saját lakásunk elkészülte után beköltöztünk új, véglegesnek tekintett debreceni otthonunkba...

Hivatalba lépésem alkalmával az első megbízásom a Nagyerdei Gyógyfürdő cca. 10 kg súlyú periratának tanulmányozása volt. Ez a fürdő ugyanis abból a

bauxit-cementből készült, amelynek használata igen sok problémát okozott az egész országban. A gyógyfürdő vizének meglehetősen erős kémiai hatása következtében a vasbeton szerkezetek tönkrementek, és a fürdőépület életveszélyessé vált. Nem voltam jogász, így ahelyett, hogy a vaskos papírcsomó tanulmányozásába belemerültem volna, elővettem rajztablámat és hozzáálltam az új fürdő megtervezéséhez. Egy hét leforgása alatt bevittem a tervet Kalenda Lórántnak. Ő rám nézett, és azt mondta csendesesen, hogy ő nem erre adott megbízást, hanem a periratok átnézésére. Én erre azt válaszoltam, mit akar a város, tovább pereskedni a cementgyárral, tervezővel, kivitelezővel, és a már kifizetett százezer pengős perköltséget még újabbakkal növelni, vagy pedig fürdőt szeretne létesíteni. Erre ugyanis Debrecennek nagy szüksége volt. Ő a tervet és az előzetes költségvetést azonnal átvitte a polgármesterhez, aki rendkívüli közgyűlést hívott össze, és itt megszavazták a fürdő (fedett uszoda) építését, s a költségvetésre 500 ezer pengőt. A kiviteli terveket, statikai számításokat és a költségvetést én készítettem el, hogy mielőbb kiírassuk a versenytárgyalást. A munkát, mint legkedvezőbb ajánlattevő, Mirgay László építész kapta meg. A munka rövidesen el is készült, az ellenőrző munkákat hivatali elfoglaltságomon kívüli időben, anyagi ellenszolgáltatás nélkül én végeztem. Az épület ünnepélyes átadásakor polgármesterünk melegen gratulált nekem és további sikereket kívánt a város érdekében végzendő munkáimhoz.

Ezen első és szép sikereket hozó szereplésem erőt adott az addigi szabad életem után a hivatali kötöttség, az íróasztal melletti munka elviseléséhez. De azért, ha az időm engedte, állandóan jártam a várost, szemlélődtem és gyűjtöttem a feladatokat, amelyeknek megvalósítására sort akartam keríteni további működésem idején. Legfőképpen a rengeteg pincelakás és a bennük nyomorgó emberek élete került figyelmem gyújtópontjába. S arra az elhatározásra jutottam, hogy fő feladatomból a lakásépítést, lakástermelést fogom kitűzni. Olcsó, de emberi tartózkodásra alkalmas lakásokat kell építenem, és a dohos, penészes pincelakásokból felhozni a napfényre az évek hosszú során át ott lakókat.

Hivatali főnököm, Kalenda Lóránt nagy segítségemre volt, hogy terveimet valóra váltsam, és a kötött, hivatali életbe is lassan-lassan beleszokjam. Rendelkezésemre bocsátott egy szép, központi fűtéses irodahelyiséget, ahol egyedül dolgozhattam...

Először a szabad pályámra emlékeztető tervező munkával voltam elfoglalva, de most már a hivatali ügyintézés korszaka következett. Egyik nap egy kék fedelű, keménykötésű könyvféleséget találtam az asztalomon, belőle egy téglalakú pecséttel ellátott, kétrétegben hajtott papír lógott ki. Minthogy sejtelmem sem volt arról, hogy mi célt szolgál ez az ismeretlen formátumú könyv, kollégáimtól tudakolódtam mibenlétére vonatkozóan. Ők aztán felvilágosítottak, hogy ez az ún. „akta”. Az ebben foglalt feladatokat nekem kell elintézni, vagy a kérelemre választ adni, a folyó ügyekben határozatot hozni. Aztán lassan-lassan ezek az akták egyre sokasodtak. Voltak nagyon sürgős ügyek, amelyekben hamar kellett dönteni. Ilyenkor nemcsak én, hanem a szakelőadó is, akire ki volt osztva a kérdéses akta, késő estig benmaradt a hivatalban. (Egyébként a hivatali idő reggel 8-tól

2-ig tartott). Végtelenül jó, lelkiismeretes kollektívával dolgozhattam együtt. Jelenléti ívet nem használtunk, mindenki ott volt munkakezdekor pontosan. Minden hónap végén tartottunk egy rövid számonkérést. Ezt megelőzte irattárosunk feljegyzése arról, hogy mennyi és milyen irat elintézésével maradt adós egyik-másik előadó. Ilyen beszámolókor igen komolyan meg kellett indokolni, mi volt a késés oka, mik voltak azok a körülmények, amelyek az akta elintézését gátolták. Természetesen a beszámoló előtti napokon megtörtént az is, hogy én vagy munkatársaim vasárnap is bementünk a hivatalba, hogy „tisztá lappal” állhassunk Kalenda Lóránt színe elé. Ő az ilyen számonkérést is a tőle megszokott megértő, derűs, humoros formában tartotta meg, és ezzel oldotta fel a kisebb-nagyobb szorongásokat.

Kalenda Lóránt ideális főnök volt. Nem a rangja, beosztása szerint értékelte beosztottjait, hanem munkájuk után. Ez meglátszott kinevezési, előléptetési, jutalmazási javaslatain is, amelyek ellen sohasem született morgolódás, vagy „vétó”. Volt egy nagyon szép gesztusa. Jól tudta, hogy az Ügyosztály tagjai nagyon sok estét vagy vasárnapot benn töltöttek a hivatalban, így a nagyobb ünnepek előtti hétköznapokat (karácsony, húsvét előtt) saját felelősségére, a hivatalos szabadságon felül rendkívüli szabadságul adta ki beosztottjainak. Minden évben egyszer az Osztály rendezett egy nyúlvacsorát (volt egy vadász is köztünk: Némethy Sándor). Ezen megjelent a Kalenda házaspár is, de rendszerint az osztály valamennyi tagja feleségestől. Igyekezett mindig a kollektív szellemet ápolni. Voltak dolgok, amelyekben Kalenda Lóránt nagyon szigorú és következetes volt. Például nem tűrte meg a korrupció legcsekélyebb formáját sem az ügyosztályon. Az osztályhoz tartozó és igen komoly és felelősségteljes munkát végző úttörők élet- és munkakörülményeinek megfelelő voltára nagy súlyt helyezett és személyes útbejárásai során igyekezett problémáikon segíteni. Nagy gondot fordított az utak, járdák megfelelő lejtésű kiképzésére. Az általa ellenőrzött utaknál, járdáknál nem is fordult elő kátyúsodás, víztócsa képződés, vízösszefolyó aknák körüli csapadék torlódás. Kalenda nagy érdeme, hogy a Borsos Miklós által készített városrendezési terv főbb elemeit elfogadva, tiszteletben tartva, elkészítette a város új rendezési tervét, amely a későbbi, az újabb követelményeknek megfelelő rendezési terveknek is alapjául szolgált. Neki köszönhető, hogy az eddig nem egészen egységes „háztörzskönyv” végleges formában elkészült. Ez magába foglalta Debrecen összes épületének (intézmények, lakóépületek, középületek, stb.) adatait, megfelelő számozással ellátva. Minden egyes létesítmény dossziéjában megvolt, illetve megtalálható az összes terv, helyrajzok, a közbejött módosítások, változások, építési engedélyek, vagyis mindazok az adatok, amelyek a kérdéses épületről teljesen pontos és hűséges képet adnak. Kalenda Lóránt marandót hagyott hátra. Méltó arra, hogy emlékét ne csak azok őrizzék meg, akik vezetése alatt dolgozhattak, hanem a város is, amelyért annyit tett.

Szólnom kell még az Ügyosztály szervezeti felépítéséről is. Az építési és közlekedésügyi osztály öt csoportból állt, mindegyik csoport élén egy-egy csoportvezetővel. Az Építési Csoport élén Zádor Gyula tb. tanácsnok állott. Ő volt az osztályvezető-helyettes is. Igen komoly, nagytehetségű mérnök volt. Ő volt az,

akiról azt lehetett mondani, hogy „még a légynek sem ártott soha”. Számos épület őrzi emlékét. A felszabadulás után nagyon szeretett fiának tragikus halálát nem tudta kiheverni, és rövidesen meghalt. Az ő helyére kerültem azután én. Igen kedves kollégám és barátom Sági Lajos tehetséges, éles eszű munkatársunk volt, aki különösen városismeretével, helytörténeti és műemlékvédelmi érdeklődésével és publikációival szerzett nevet Debrecenben. Hozzá tartoztak a városi épületekkel, intézményekkel kapcsolatos fenntartási, állagmegóvási munkálatok. Tóth Mihály műszaki előadó szintén oszlopos tagja volt az ügyosztálynak. Ő a hatalmas kiterjedésű városhoz tartozó mező- és erdőgazdasági objektumok, iskolák és tanyai épületek karbantartási munkáit végezhetette el – nagy szakértelemmel. Mindkét előbb említett munkatársamnak feladata volt még a gondjaira bízott létesítmények hibáinak és hiányainak a felmérése, új épületek terveinek elkészítése (költségvetéssel együtt), majd a versenytárgyalások kitűzése, a vállalatba adása, és végül a folyamatban lévő munkák állandó és lelkiismeretes ellenőrzése. Ők is kaptak feladatokat a számukra kiosztott akták elintézésében. Stieber József műszaki főelőadónak igen komoly és sokrétű feladatai voltak az építési szakigazgatás területén (számlák ellenőrzése, kötbér stb.). Bruckner Győző „bácsi” az osztály élő kalendáriuma volt. Ő különben az építési engedélyekkel kapcsolatos ügyeket intézte. Emellett az év minden naptári napjára vonatkozóan ismert valamilyen szentenciát. Például ha „Julianna szorítja, Dorottya tágítja”, „Mátyás jeget tör, ha nem talál, csinál”. Ezeket többen ismerik, de neki csaknem valamennyi napra vonatkozóan volt kádenciája.

A most felsorolt munkatársakhoz csatlakoztam én kinevezésem után, mint főmérnök, később, mint ügyosztályvezető helyettes, majd megbízott ügyosztályvezető. Az Útépítési Csoport vezetője Kálnoki Kis Sándor főmérnök volt. Igen jó ember volt, talpig becsületes, jóformán egész életét a munkájának áldozta. Nagyon jó szakember volt. Mindig pontosan betartotta főnöke utasításait, s az utak átvételekor a legkisebb hibára is felfigyelt, és kiadta az utasítást a kijavítására. (Szegény Sanyi barátom, ha most látná a járdákon és víznyelők mentén előforduló tócsákat, mélységes megrendüléssel ismét visszatérne földalatti lakhelyéről, ahová aránylag korán távozott el.) Kálnoki Sándornak nemcsak a városi utak építése, fenntartása volt a feladata, hanem a cca. 700 katasztrális hold nagyságú külterületen fekvő másod- és harmadrendű, zömmel vizes makadamborítású utak építése, karbantartása, felújítása, ellenőrzése. Mindezeket havonta ellenőriznie kellett, s ilyenkor rendelkezésére állott az ügyosztály személyautója. Csoportjához tartoztak az útmesterek és úttörők is. Valamennyi kiváló, lelkiismeretes és rendszerető ember volt. A víz- és csatornaépítési csoport feladata igen nehéz és sokrétű volt. Hozzájuk tartozott a Vízmű és a város összes víz- és csatornahálózatának karbantartása, felújítása, új hálózat építése. Csoportvezetőjük Némethy Sándor műszaki előadó volt. Nagy szakértelemmel rendelkező, becsületes munkatárs. Ő volt az ügyosztály vadásza. Kedves, jó barátunk Némethy Sanyi is korán eltávozott az élők sorából, de fia, Sándor, mint az Ybl Miklós Épületgépészeti Főiskola docense továbbviszi az apai örökséget...

A jogi ügyeket eleinte két jogász intézte, a jogi teendőkkal azonban rövidesen

egyedül maradt dr. Nagy Gyula, aki a jogszokásokat, törvényeket igen jól ismerte, nagy segítségére volt a szakelőadóknak a határozatai meghozatalában és megfogalmazásában. Igen gondos, precíz ember volt, régi és máig tartó barátság fűz össze bennünket... Igen fontos csoport volt az útosztályon a földmérő csoport. Tagjai Tamási Zsigmond, Benkő Vince, Károlyi Sándor és Drelich Miklós műszaki előadók voltak. Hatáskörükbe tartozott a város összes térképszelvényének nyilvántartása, a naponkénti változások átvezetése, helyszínrajzok készítése, s az ügyfelek által kért telekkönyvi adatok, s különböző föld- és telekügyekkel kapcsolatos kérdések megválaszolása. A földmérő csoport a munkáját igen magas szinten végezte. Tamási Zsigmond mindig hűséges volt a város Műszaki Osztályához: még nyugdíjazása után is sokáig ott dolgozott. Ritka találkozásaink alkalmával mindig örültünk egymásnak. Az Iktató Hivatal csoport vezetője Péntek István volt, egy élő lexikon. Nem tudtunk tőle olyan ügyiratot kérni, amit – mutatójával halántékát megérintve – pillanatok alatt le nem tudott volna venni valamilyen polcra, akkor is, ha az akta sok évvel azelőtt került is a kérdéses helyre. Nem tudtam részletesebben kitérni hűséges munkatársainkra, a remekül író és ügyeinket intéző gépirónőnkre, adminisztrátorainkra (Barna Ilus, Skultéty Ilona, Cseresznyés Ilona, Dienes Ida stb.), akik igen sokat segítettek nekünk nagy és felelősségteljes munkáinkban és hűséges tagjai voltak kollektívánknak.

A kitűnő és lelkiismeretes munkatársi gárda is nagy segítségünkre volt abban, hogy új munkakörömbé beleszokjam, és egyre több és nagyobb építészeti, építéshatósági ügyeket sikeresen megoldjak. De vészesen közeledett a második világhégés. Nekem is be kellett vonulnom katonai szolgálatra. A debreceni repülőter építési kirendeltségére voltam beosztva. Itt estem át az első tűzkeresztségen Debrecen első, június 2-i súlyos bombázása alkalmával. A zuhanó bombák ellen egy szűk lövészárk nyújtott menedéket, ahol hason fekvé vártuk a megmenekülés, túlélés eléggé csekély lehetőségét. Bevonulásom előtti időre esett a debreceni zsidóságnak – más városokhoz hasonlóan – gettóba zárása, a zsidóság kiirtásának első lépcsőfokaként. Főnököm „illetékes helyről” azt a bizalmas utasítást kapta, hogy a Hatvan és Simonffy utcai gettóban összegyűjtött zsidó lakosságot át kell telepíteni vagy a Vagongyár mellé, vagy pedig a Nagyállomás közelében fekvő Erzsébet utcába. Ezt az embertelen megoldást azért eszelték ki az illetékesek, mert tudták, hogy egy ismételt bombatámadás (vagy bombatámadások) minden bizonnyal azt a területet fogják érni. Főnököm a leirat kézhez vétele után behívott, és kikérte tanácsaimat. Én az áttelepítéssel járó nehézségekre és nagy költségekre hivatkozva, azt tanácsoltam neki, ne változtassuk meg a gettóul kijelölt helyüket. Ez volt a válaszuk az illetékesek számára. Meg vagyok győződve arról, hogy ha az áttelepítést akkor végrehajtják, a bombázáson kívül a túlszűfoltosság is sűrű rendet vágott volna a szegény, üldözött nép soraiban. Hiszen már az első bombázás idején is cca. ezer ember vesztette életét a Nagyállomás környékén.

A bombázásokkal egyidejűleg ügyosztályunk feladat- és tevékenységi köre is nagyon megváltozott, és főleg a műszaki mentésre, helyreállításra, romeltakarításra, szükséglakások kialakítására terjedt ki. De hiszen akkor az egész ország

folytatta – a kilátástalannak tűnő – élet-halál harcát. 1944 őszén már hallani lehetett a szovjet tankok dübörgését, ágyúik dörgését és repülőgépek szüntelen zúgását. Szeptember 9-én a Sztálin-gyertyák fényénél olyan bombazápor zúdult városunkra, hogy a Nagytemplomtól kezdve mindenfelé égett a város, talán nem is volt olyan épülete, amely súlyosan meg ne sérült volna. Én, aki végigéltem Sopron bombázását, láttam Székesfehérvár romjait, a Rákos pályaudvar és Budapest pusztulását, nyugodtan merem állítani, hogy Debrecen a legsérültebb magyar város volt. A bombázás pokoli éjszakája után, amikor a Nyomtató utcai házunk is alaposan megsérült, a tető beázott, az ablaküvegek betörték, az ajtók megvetemedtek vagy kiestek, feleségemmel úgy határoztunk, hogy két gyermekünkkel ideiglenesen Sopronba utazunk, az ő szüleihez, mert nyugodtabb, biztonságosabb körülmények között szerette volna az akkor rövidesen megszületendő gyermekünket a világra hozni (8 hónapos terhes volt indulásunkkor).

Debreceni aktív évek (1945-1968)

Visszatérésünk után igazolásom simán sikerült, rövidesen elfoglalhattam régi állásomat a műszaki osztályon. Hivatali elfoglaltságom – hazatérésem után – az ezer sebből vérző Debrecen romtalanításából és helyreállításából állt. Munkámban nagy segítségemre voltak főnökeim, az ügyosztály önfeláldozó munkatársai, de a tanácsi dolgozók összessége is, valamint az ostromot átélő lakosság is lassan-lassan megszorodva a visszatérőkkel is. A romtalanítás úgy történt, hogy a főutcára tolták ki a vagonokat és a polgármesterrel az élen (Szabó Kálmán, majd Ménes János) a tanács dolgozói és a város tette kész lakói – társadalmi munkában – rakták meg a vagonokat rommal és továbbították a megadott helyre.

Az ország választás előtt állt, a megyék vezetőinek tenni kellett valamit, hogy újra élesszék a lakosság munkakedvét. Az akkori szociáldemokrata polgármester, Szabó Kálmán és főnököm behívatott magához, és megkérdezték tőlem, mit tehetnének ennek érdekében a szociáldemokraták, mivel fokozhatnák egyúttal választási esélyeiket. Azt feleltem: „A legfontosabb feladat a lakásépítés szorgalmazása és megvalósítása”. Ők aggályoskodtak: „Mibe fog ez kerülni, honnan vesszük az anyagot?” Válaszom az volt; „Itt van a rengeteg rom, benne téglá, faanyag, vasgerendák, mind megtisztítható és használható.” Megtudtam azt is, hogy a kiskunhalasi elhagyott repülőtéren rengeteg ablak áll használatlanul, ingyen megszerezhető. Azonnal le is utaztam Kiskunhalasra, az anyagot megfelelőnek találtam, és intézkedtem a Debrecenbe szállítás ügyében is. Az anyag 100 db kis családi lakás építésére volt elegendő. A beépítendő területet is felmértem (a Böszörményi út Ménteleptől északra fekvő része lett volna). Mind a helykijelölést, mind az építkezéssel kapcsolatos elgondolást, sőt az építkezéshez szükséges cca. 1,6 millió pengőt is megszavazta javaslatomra a közgyűlés. A terveket és a költségvetést sürgősen elkészítettem. Ebben nagy segítségemre volt Sági Lajos kollégám. A kialakítandó lakótelep lakóházaira vonatkozóan három típust variáltunk. Szabadon álló lakóház, ikerház és sorház változatot. Így akartuk az egyhangúságot feloldani, ami óhatatlanul rányomja bélyegét a lakótelepek épít-

kezésére, kialakítására...

A versenytárgyalást is megtartottuk. Egy akkor megalakult szövetkezet és cca. 20 kisiparos kapta meg a munkát 100 pályázó közül. Ők voltak ugyanis a legolcsóbb ajánlattevők. Munkájukban bizonyos verseny alakult ki, mely a határidők pontos betartását és a minőségi kivitelezést biztosította és eredményezte. A munkálatok rövidesen befejeződtek, és számos kibombázott család, vagy éppen pincelakó jutott emberi léptékű lakáshoz, jóllehet még messze állottak a mai értelemben összkomfortosnak nevezettektől. Hiszen csak egy szobából, konyhából és kamrából álltak (úthálózat kiépítésére és a lakások vezetékes vízzel való ellátására is rövidesen sor került). Nem tartottam szerencsésnek egyik „tollforgatóknak” azon megállapítását, hogy a kertvárosban „szegényes lakások” épültek, hiszen vajon ki tudott volna akkoriban szebb, jobb, komfortosabb lakásokat építeni, illetve tervezni, amikor sem anyag, sem pénz nem állott rendelkezésre, csak rom és rom és törmelék anyag. (Ez utóbbiból készítettük az utakat). Bármilyenek is voltak ezek a lakóépületek, mindenesetre elsőként épültek az országban a súlyos lakáskárosodások és lakásínség enyhítésére, és erre mindig büszke leszek. A kertváros lakói azóta egyszobás lakásaikhoz még egy vagy két szobát építettek, az eredeti téglaburkolatokat meleg padozattal és igényesebb belső kiképzéssel igyekeztek felváltani – anyagi helyzetük javulásának függvényében. Sajnos a terv szerint felépített százlakásos lakótelepen túl elkezdődött a kerületi tanácsok építési csoportjának fejlesztési programja, amely már nem nagyon vette figyelembe a mi munkánkat. Az ellenőrzés nem volt már olyan szigorú, nem voltak tekintettel az épületek külső alakjára, a padlóvonal magasságára, s a kellő építési anyag felhasználására. A kerületi tanácsok építési osztályainak szaktudásától, jó ízlésétől és becsületes, áldozatkész munkájától igen sok függ egy városkép, új lakótelep és környezetének kialakítása során. A fenti feladat megoldása után még hátra volt a város egészségének romtalanítása. Ez a hihetetlenül nehéz munka és a vele kapcsolatos újjáépítés már nem Szabó Kálmán, hanem Ménes János polgármesterségének, majd később VB elnökségének idejére esett.

Amint már említettem, Sopronból visszatérve egy romvárost találtam a szép Debrecen helyén. Rom-rom mindenütt és letargikus emberek, akárcsak az ország többi részében. Ekkor bementem közvetlen főnökömhöz, Kalenda Lóránthoz, s azt indítványoztam, kezdjük meg a romok eltakarítását, ez új erőt, életkedvet csöpögtet majd a városlakók fásult lelkébe. „De hogyan kapunk erre pénzügyi fedezetet?” – kérdezte ő. Azt válaszoltam: „Nem kell ahhoz pénz, csak munkaerő”. S rögtön egy javaslattal álltam elő. „Hozzon a városi tanács egy határozatot, mely szerint mindazok, akik a bontási munkát elvégzik, s a területet rendezik és elplanírozzák, a bontási anyagok (tégla, fa, vas, nyílászáró szerkezetek stb.) bizonyos százalékát megkapják, a többi meg a város rendelkezésére áll.” A Tanács a határozatot meghozta, s annak szövege a napisajtóban is megjelent. A hirdetés nyomán a város területén olyan nagyszabású, mondhatnám lázas munka indult meg, hogy a romok a vártnál is gyorsabban tűntek el. Sőt sokan jöttek olyanok is, akik a földben rejlő alapokat is ki akarták termelni. Természetesen erre is megkapták a lehetőséget. Így Debrecen hamarabb túljutott a romeltakarí-

tási munkákon, mint a többi város, amelyekben a munkálatok csak 1946-ban kezdődtek el. Ekkor jött el hozzánk is a Belügyminisztérium egyik igen szimpatikus főmérnöke, akivel bejártuk a várost, és romot nem találtunk. Erre ő kijelentette, hogy a város nem kaphatja meg a részére – romeltakarítási célokra – megjelölt kétmillió pengő támogatást, mivel Debrecenben már nincs mit eltakarítani. Én arra kértem, hogy szálljunk ki a kocsiból, mert bizalmasan közölni szeretnék vele valamit, amit nem fontos a gépkocsivezetőnek is hallani... Ő eleget tett kéresemnek, én pedig elmondtam neki, hogy a debreceni tüzérlaktanyát át kell adnunk a szovjet alakulatoknak, mégpedig sürgősen, de jelenleg a romos laktanyában 70 család lakik a legmostohább körülmények között. A városnak nincsen pénze, lakásigényüket nem tudja kielégíteni. Kértem, hogy az említett két milliót erre a célra bocsássák a város rendelkezésére, akkor a nyulasi és lovassági laktanyákból sürgősen kialakíthatunk 70 megfelelő lakást a nehéz viszonyok között élők számára. Erre ő ígéretet tett. Gyorsan megszerveztem a műszaki osztály dolgozóiból egy tervező brigádot, akik a tervekkel napok alatt elkészültek. A vállalkozók is rövidesen átadták a munkát, s a 70 család, ha nem is luxus kivitelű, de régi lakásukhoz képest megfelelő, egészséges otthonba költözhetett. A szovjet alakulatoknak pedig a kért határidőre átadhattuk a tüzérlaktanyát.

De volt még több ilyen „rázós” feladatom. Hadd említsek még egyet! Megjelent nálam egy szovjet tiszt a magyar tolmáccsal, s elvittek a volt Csendőrlaktanya (ma Kelet-magyarországi Tervező Vállalat a Wesselényi utcán) szintén nagyon sérült épületéhez. A szovjet tiszt kívánsága az volt, hogy egy hónapon belül alakítsanak ki ebben az épületben 50 szovjet család számára lakásokat. Minden család részére egy szoba álljon rendelkezésre, és öt asszony számára egy konyha, öt gáztűzhellyel és éléskamrával, valamint öt család számára egy fürdőszobát is biztosítani kell. Hogy megfelelő kedvvel álljak neki a szokatlan feladatnak, elvittek az akkori Pál Sörözőbe, s elém tettek 3 deci rumot, hogy igyak velük a „szerződés-kötésre”. Én megkértem a tolmácsot, kérdezze meg az igen szívélyes tisztet, hogy másnap reggelre tervet óhajtanak-e látni, vagy pedig egy félíg vagy teljesen elázott magyar építész? A tiszt belátta jogos aggodalmamat, s egy pohár sörrel s egy szép jonatán almával cserélte fel a rumos poharat. A tervet és költségvetést még aznap éjszaka elkészítettem, s másnap reggelre már be is mutathattam megbízóimnak. Ők jóváhagyták a tervet, és a 23-as Építőipari Vállalat határidőre meg is csinálta az átalakítást. Nagyon nehéz, izgalmas hónapok voltak ezek, amelyekben a szovjet alakulatok számára, rövid határidőre készülő munkákkal voltam terhelve. S mellette – hiszen hivatali teendőim, vezetői elfoglaltságaim is nőttek, nőttek, – ezzel is meg kellett birkóznom.

A romeltakarítás után következett a meglévő, de sérült épületek helyreállítása. Ezeket a munkákat vállalkozóknak adtuk ki, mégpedig úgy, hogy az épületből kikerülő bontási anyagért cserébe végezték el az előírt munkákat. Így kapott új határfalat a pártháznak a Déri Múzeum felé néző homlokzata, lapos tetőt a Simonffy utcai saroképület első emelete. A második emeletnek a Vörös Hadserreg útja (ma Piac utca) előtti szakasza teljesen tönkrement. A tanácsháza tetőszerkezete és fafödéme, a kis és nagy tanácsterem feletti rész is jórészt a tűz

martaléka lett. Megfelelő – és saját statikai számításom szerint is elegendő – gömbvas és vasgerenda nem állt rendelkezésünkre, így a Járműjavító önfeláldozó segítségével, a meglévő gömbvasak összehegesztését és a vasbeton gerendák összeszerelését vállalta el. A nagy tanácsterem egyik vasbeton gerendájában még egy rácsos szerkezetű villanyoszlopot is elhelyeztünk. Ennek kinyúló vége, mert kissé hosszú volt, még ma is látható. Természetesen ezen munkák – és még sok munka – ellenőrzését is magam végeztem hivatalom mellett.

Az infláció közben egyre erősödött, haladtunk a milpengő felé. Egyre több lett a munkánk, mindig több és több munkást kellett foglalkoztatnunk. A járandóságot talicskával kellett a bankból elhozni, s nekem jutott az a feladat, hogy a számlákat, kereseteket kifizessem. Ezekkel a fizetésekkel nagyon kellett sietnem, mert a pénzünk értéke óráról órára romlott, és értéke déli 12 óra után jóval kevesebb lett, mint 12 óra előtt. Mint az égből zuhogó áldott eső a kiszikkadt talajra, úgy hatott gazdasági életünkre és a bennünk levő feszültségre a „Jó Forint”. A város az első hároméves terv időszakára 3 millió forintot kapott. Ezt kellett úgy beosztani, hogy lakásépítésektől kezdve a középületek rekonstrukciójáig még járdákra, utakra, közművekre is jusson – a legszükségesebb mértékben. A tervet az Építési és Közlekedésügyi Osztály készítette el. A részfeladatokat (költségvetéseket, vállalatba adást, a munkák ellenőrzését, a kész munkák átvételét) szintén az osztály dolgozói vállalták. A kitűnő gárda „hadrendbe állításáról” Kalenda Lóránt gondoskodott. Tervezési Osztály akkor még nem volt, így a tervfelelősi feladatokat magamnak kellett elvállalni. Én a legfontosabbnak a lakás-termelést, mégpedig a minél nagyobb és olcsóbb lakások építését tartottam. Nagy leterheltségem mellett még egy fontos feladat is reám hárult, mégpedig az akkoriban megszervezett, illetve továbbfejlesztett polgári légvédelem műszaki mentőszolgálatának parancsnoki teendőinek ellátása. Ezt ugyanis a mentőszolgálatnak, mindig a mindenkorl Építési és Közlekedésügyi Osztály vezetőjének kellett ellátnia. 1948-ig Kalenda Lóránt volt a parancsnok, őt azonban 1948-ban, amikor országosan kialakultak az építési főigazgatóságok, a debreceni főigazgatóság vezetőjévé nevezték ki. Ő eltávozása előtt engem és Kálnoki Kis Sándort bízta meg az Ügyosztály vezetésével. Minthogy Kálnoki kollégám ezt nem vállalta, az osztály zavartalan működésének érdekében elvállaltam az osztályvezetés nem könnyű feladatát. Ebben a minőségemben a tanács is megerősített. De végleges osztályvezetői megbízást nem kaptam – bár Kalenda Lóránt erre tett javaslatot –, mert mint később megtudtam, az osztályvezetői beralapra szükség volt egy kartársnó fizetésének fedezésére. Így én főmérnöki fizetéssel dolgoztam négy éven át osztályvezetői munkakörben, és mellette ott volt a légoltalmi munka is. Nem csoda, hogy a többszörös igénybevétel okozta testi és pszichikai megterhelésem hajlamossá tett a hipertoniára, és az ezzel kapcsolatos koszorúér-panaszokra, amelyek azután 1960-ban egy embólia következtében beállott – fél szememet sújtó – vaksághoz vezetett.

Mindeközben az új VB elnök, Balogh Endre állandóan sürgetett, hogy minél több és olcsóbb lakást építsek, azaz tervezzek, a szörnyű lakáshiány enyhítésére. A tervezési munkára sem a hivatalomban, sem otthon nem volt lehetőségem. De

felhasználtam a légószolgálat idejét, és az OTP pincéjében tartott éjszakai ügyeleteimet (alvásról itt szó sem lehetett), s tervezni kezdtem az egyemeletes lakóház típusokat. Ezeknek egyik csoportja a Hadházi út és Apaffy utca sarkán épült fel. Az egyszobás lakások ára 40.000 Ft volt, a kétszobásoké 50.000 Ft, ugyan-ezen a területen az állami kétszobások 70.000 Ft-ba kerültek. Igaz, hogy az általam tervezett lakások olcsóbb kivitele abból adódott, hogy a fürdőszoba felszerelése a lakók kötelessége volt, a konyha és előszoba között pedig nem volt ajtó, mert a két helyiség lakókonyhai használatát akartam ezzel elérni. Természetesen – ahogy ez lenni szokott – támadás ért engem, s még azzal is megvádoltak, hogy a fürdőszoba felszerelés és az ajtók árát a magam céljaira használtam fel... Pedig most itt, az emlékiratomban is ki kell jelentenem, hogy én a tervezéseimért soha külön díjazást nem kaptam, még az építések lebonyolításáért, ellenőrzéséért sem! Talán egyszer részesültem egy kisebb jutalomban. Pedig Debrecen városának megterveztem cca. 300 lakást, de ezt jó szándékkal tettem, mert főleg a pincéből felhozottakat szerettem volna egészségesebb lakásokhoz juttatni, hogy gyermekeik a penészes, dohos, sötét odúkból a napfényre kerülhessenek. Természetesen igényes emberekre, operaénekesekre nem számítottam, akik a kérdéses lakások egyikét-másikat megkapva, félreverték a harangokat és a szolid kivitelű lakásokból hiányolták az összkomfortot. De ezek a megnyilatkozások sem akkor, sem most nem fájnak, jót akartam és sok embert boldoggá tettem a lakásokkal.

Balogh Endre VB elnök igen megértő volt velem szemben. Négy évig dolgoztam vele együtt, szakmai felkészültségemet elismerte, elgondolásomat, terveimet támogatta. Nem volt olyan hét, amikor ne utaztunk volna fel Pestre a különböző főhatóságokhoz, minisztériumokba, hivatalokba, hogy Debrecen város részére pénzt és munkát szerezzünk. A városra nézve sorsdöntő sztorit kell elmesélnem. Egy igen kedves minisztériumi kollégám keresett fel egyszer Debrecenben, s az akkor még a Simonffy utcai hivatalom erkélyére hívott ki, mert négy-szemközt óhajtott közölni velem, hogy egy penicillin gyárat óhajtanak Debrecenben felépíteni. De figyelmeztetett rá, hogy van egy riválisunk is, Szolnok városa, amely mindent elkövet, hogy a gyárat megszerezze. Vele, és kollégámmal, Szegedi Gyula főmérnökkel felmentünk Pestre a tervtárgyalásra, az Országos Tervhivatalba. A tervtárgyalás folyamán feltették nekünk a kérdést, hogy tud-e Debrecen biztosítani napi 1000 m³ vizet, 1500 kW áramot és egy pormentes telket a létesítmény számára. Mi a telekre vonatkozóan a Nagyerdei körút és Pallagi út sarkán levő telket jelöltük meg az illetékesek előtt, amelyen silány aljzatú sarjakácos és bozótos terület el. Az áramra és vízre vonatkozóan haladékosan kértünk délután kettőig. A tervhivaltól kijövet egymásra néztünk: „Mi legyen ezután?” Szegedi Gyula, kedves barátom, aki azelőtt Debreceni Villamosművek igazgatója volt, azt javasolta, a Klinika erőművét kellene fejleszteni, hogy kapacitása elég legyen az új gyár számára is. Csak az volt a bökkenő, hogy a klinika-telep egyenáramot termelt, a penicillin gyárnak pedig váltóáramra volt szüksége. De ezt a kérdést azzal intéztük el, hogy majd otthon mindent megbeszélünk, s elgondolásunkat egyeztetjük a Klinikával és az erőmű akkori vezetőjével. A víz biztosítására vonatkozóan nekem volt egy javaslatom, mégpedig az, hogy a kö-

zelben fekvő fürdő három 50 méter mélységű kútjának vizét vesszük igénybe, azt csöveken keresztül átszállítjuk a penicillin gyárba és onnan a vizet melegen kapjuk vissza, minthogy a zárt csőrendszerben a víz hűtésére szolgál. Ez a vezeték egyébként meg is épült, de közben megépült az új Vízmű, így használatára nem került sor. Miután megbeszéltük a vitás kérdéseket, megkértem a VB elnököt, hogy keressen számomra egy hivatali helyiséget és egy ügyes gépírót, akinek lediktálhatom 3–4 sorban, hogy a város az igényelt áramot és vizet biztosítani fogja. Ő a kérésemnek készségesen eleget tett. A nyilatkozat elkészült, alá is írtuk. Balogh Endre az ő száraz humorával kijelentette: „Ha fiaskót vallunk, elmegyek bádgossegédnek!” (Ez volt ugyanis az eredeti szakmája...) „Maga, mint kőműves is kaphat valahol kenyérkereseti lehetőséget”. A nyilatkozatunkat a Tervhivatal elfogadta, s a penicillin gyár építését Debrecennek adta.

Megkezdődtek az alapozási munkák, s mi győtrődtünk az Elnökkel, mi lesz az árammal és vízzel. Mint mindig, ahogy ezt erős hitemmel éreztem és gondoltam, az Úristen jött segítségemre, ahogy annyiszor életem válságos szakaszában. Levelet kaptunk Budapestről, hogy a város igyekezzen még nagyobb vízmennyiséget biztosítani a penicillin gyár számára, mert az eredeti tervektől eltérően nagyobb méretben fog elkészülni. Válaszunk természetesen az volt, hogy a többlet vízmennyiséget akkor tudjuk biztosítani, ha felépül a II. számú Vízmű a gyár közelében. A Vízmű fel is épült, így a gyár vízproblémája megoldódott, az új Vízmű annak többlet-vízigényét ki tudta elégíteni, és emellett Debrecen város meglehetősen szűkös vízellátásán is segített. De jött még egy második csoda is, ami előrelendítette a nagy építkezést. Megoldódott az áram kérdése is. Az Erőműtervező Vállalat közölte a Tanáccsal, hogy a klinikai erőmű átalakítási és bővítési munkálatait le kell állítani, mert Debrecen bekapcsolják az országos villamosenergia hálózatba, kiépül a nyulasi transzformátor fogadó állomás, s ennek energia-ellátásához szükséges 100 kilowattos távvezeték. Most már nagy kő esett le szívünkről, van vizünk és villamosenergiánk is, így ha új létesítményt hoznának Debrecenbe, eleget tudnánk tenni a kívánságoknak. És erre rövidesen sor is került. Egy tervtárgyaláson voltunk Pesten Szegedi Gyula kollégámmal, s amikor ügyünket elintéztük, és távozni akartunk, a tárgyalást vezető mérnök arra kért, maradjunk még ott, mert a következő téma a Győr városa számára kijelölendő ezer vagonos hűtőház építése lesz. S ha Győr nem tudná az energia-szükségletet biztosítani, Debrecen pedig igen, akkor Debrecené lesz a hűtőház. A tárgyalás folyamán Győr habozott, határozott választ nem tudott adni, így városunk kapta meg a hűtőházat.

Meg kell mondanom, hogy az ilyen nagy beruházások elhelyezésével kapcsolatban számos kritika is felmerülhet. Így a penicillin gyárnak a Nagyerdőbe telepítésével kapcsolatban is... Egyesek szerint veszélyezteteti a Nagyerdőt, környezetártalmat okoz. Pedig a Nagyerdőt nem fenyegette veszély a penicillin gyár odatelepítésével, hiszen a gyár vezetősége komoly fásítási munkákat végzett a környéken, érdeke volt egy gyógyszer gyártó üzemnek, hogy tiszta levegő vegye körül. Az eleinte légszennyeződést okozó vegyszerek használatát is beszüntették, a gyár vízigénye is csökkent, mert megépült a recirkulációs hűtőberende-

zés. A város ütemes fejlődésére, iparosodására nagy hatással volt az említett háromsoros nyilatkozat, amelyet az elnökkel és Szegedi Gyula barátommal együtt a pesti tervtárgyaláson aláírtunk.

Balogh Endre VB elnökkel is jó volt együtt dolgozni, bár néha voltak merész elgondolásai. Például állandóan sürgetett, hogy készítsek tervet a Tanácsháza emeletráépítésére, mert a jelenlegi épületben nem volt hely az összes tanácsi osztály számára. Az Építési és Közlekedésügyi Osztály is négyszer költözött, a Burgundia utcai saroképületből a Csapó utca 1. alá, majd a Simonffy utca 1. szám II. emeletére, majd onnan végleges hivatalába, a Tanácsházára. Igazán nem volt nagy élvezet egy ilyen nagy osztályt hatalmas irattárral, házi törzskönyvekkel, műszerekkel, szelvénytárral együtt állandóan mozgatni. Úgy emlékszem, hogy csináltam is valami tervet a Tanácsháza emeletráépítésre, ugyanakkor mindent elkövettem, hogy Balogh Endre elgondolása ne valósuljon meg. Így sikerült Magyarország (egyik) legszebb klasszicista épületét az utókor számára megmen-
tenem. Sőt vigyáztam arra is, hogy a szép épület stílustörést se szenvedjen. Így a földszinten lévő, s a modernizálás átkos tévedéseinek áldozatul eső kecses, szép árkádsorokat (amelyek helyett ízléstelen, négyzet alakú, széles kirakatokat készítették) sikerült eredeti állapotukba visszaállítani. Először a Meinl-féle üzlet árkádosítására került sor, majd a Vörös Hadsereg és Széchenyi utak sarkán lévő épületre, a Kígyó-gyógyszertárra. A Kossuth tér, valamint Vörös Hadsereg útja számos üzlethelyiségét sikerült eredeti állapotába visszaállítani. Igaz, hogy ezért elég sok támadást kapott az ügyosztály, de az idő bennünket igazolt. Jóleső érzéssel látom, hogy a Nagytemplom melletti szűkületnél felépült központi üzletház tervezésekor is tiszteletben tartották ezt az irányelvet vagy megoldást a tervezők.

Voltak vitáink Balogh Endrével. Ő sokszor tett szemrehányást nekem, ha valamiben haboztam, vagy nem úgy csináltam mindent, ahogy ő akarta. Ilyenkor azt mondta: „Andrássy elvtárs, Téged az utókor a sírodból fog kikaparni, hogy csontjaidat porrá törje szét!” Óvatosságból végrendeletileg meghagytam, hogy halálom után égettessenek el, így az említett „utókor” megszabadul csontjaim porrá törésének gondjától... Sok építész kartársamnak is melegen ajánlom, ezt az intézkedést... A mi pályánk ugyanis nagyon nehéz. Nagyon kevés mérnöknek, tervezőnek adatott meg, hogy mindenki ízlése, elgondolása szerint tervezzen, és nemcsak a saját korában, hanem utódaival is szembesülve.

Sokat hadakoztam a sárga-homok használata ellen a külső vakolásnál. Igaz, hogy természetszerűleg olcsóbb volt, mint az iszapmentes folyami homok, de pergett, mállott, ahová felrakták. Így a Kossuth Lajos Tudományegyetem kollégiumi épületeire, a Kálvin téri bérházra, a Blaha Lujza téri eszpresszó épületére, a Csokonai Színházra. Ezeket az épületeket már a harmadik évben újra vakolhatták, s ez tetemes kiadást jelentett a városnak. Voltak vitáim egyes új épületek elhelyezése körül is. Így nem tartottam szerencsésnek a Kossuth Lajos Tudományegyetem előtti tér baloldalán lévő számítástechnikai épület [ma Pszichológiai Intézet] elhelyezését. Kirívó, nem odaillő homlokzatú és egészen jelentéktelen tömegű épületnek tartom. Annak idején az volt az elgondolás, hogy oda egy,

az egyetemhez illő és méltó épület kerüljön. A várostól való eltávozásom után, elgondolásaim egy része nem valósult meg.

Nem zárhatom le munkáim felsorolását anélkül, hogy ne beszélnék egyik legkedvesebb tervezésemről: a *Nagyerdei Szabadtéri Színpadról*. 1956-ban az említett lublini utunkról hazatérve, a Tanácstól megbízást kaptam a parkerdőben létesítendő Szabadtéri Színpad megtervezésére. (Lublin városának ugyanis egy nagyon szép színpada volt, amely nagy hatással volt a delegáció tagjaira, így reám is.) A színpad helyéül egy fenyővel borított erdőrészt jelöltünk ki. Én a tervet úgy készítettem el, hogy csak egyetlen fenyő esett áldozatul a létesítménynek. Arra is törekedtem, hogy a környezetbe simán beleilleszkedjek. Még a két toronyszerű – a világítást szolgáló – épületszárnyal is az erdő hangulatához idomultam, amikor is azokat ampelopszissal futtattam be.

A kivitelezést az Állami Építőipari Vállalat végezte, igen pontos, lelkiismeretes munkával. Az épület nyerstégla modorban készült, így időálló, nem szorul állandó tatarozásra. Természetesen – szokás szerint – jöttek a színházi szakemberek és karmesterek kifogásai. Az előbbieket az kifogásolták, hogy nem lehet benne díszleteket elhelyezni. Ezen csak mosolyogni tudtam: minek kellenek az erdőben díszletek, amikor a természet adta környezet a legszebb és legtökéletesebb díszlet? A karmesterek az orkeszter méreteit kicsinyelték. Mégis felejthetetlen volt Kodály Székelyfonójának bemutató előadása a félkörű háttérre függesztett székely szőttes, és a kicsinek tartott zenekari árokból kristálytisztán hangzó zenekar, a színpadon éneklő, operaénekesek és kórustagok által megszólaltatott csodálatos Kodály-muzsika. S azóta is jó szolgálatot tesz a színpad a nyári rendezvények idején...

Nemcsak a fenti munkám teljesít mindmáig kulturális missziót, hanem a VAOSZ (Városi Alkalmazottak Szakszervezetének) székházának megépítése, illetve fejlesztése is. Volt egy régi épülete a városnak, ehhez terveztem egy konyhai szárnyat, egy kuglizót és egy kis pagodát. A kis épület igen szép, fenyvesekkel körülvevett erdőrészen állt. Pénzünk nem nagyon volt a fejlesztéshez, így a város vezetősége és a műszaki osztály teljes apparátusa részt vett az építési munkákban.

Az én munkámat is mindig megnehezítette a pénzhiány, de igyekeztem ezen valamilyen módon úrrá lenni. Például amikor az 50-es évek közepén a Stadionban tartották a Magyarország–Lengyelország futball-mérkőzést, kevésnek bizonyultak a férőhelyek. Ezer ülőhellyel volt kevesebb, mint ahányan jönni akartak volna. Nem tehettem mást, mint a salakpályára kistéglá pilléreket falaztattam, cementhabarcsba rakott gömbvas betétekkel megerősítve, arra pallódeszkát helyeztettem és így – ha szegényes eszközökkel is, – de el tudtuk helyezni a hazai és külföldi sportolókat és drukkereket. Sok mindent meg tudtunk akkor oldani a vezetőség támogatásával, az ügyosztály lelkes együttműködésével, az építőipar lelkiismeretes munkájával. De 1956 után valahogy mélységes enerváltság és letargia nehezedett Debrecenre, ahogy az egész országra is. Megéreződött ez a mi területünkön is. A nagy Építőipari Vállalatnak nem volt munkája, de a munkavállalókat foglalkoztatni kellett. Összejöttünk a vállalat vezetőivel, s feltettem a

kérdést, milyen anyag áll rendelkezésünkre? Ők kijelentették, hogy téglájuk van és meszük, valamint sok-sok munkáskéz. Ismét gondolkodnom kellett új parcellázásokon. Adva volt két temető: a Hatvan utcai és Kossuth utcai temető. Mindkettőt már régebben befásítottam. A Hatvan utcai problémás volt, mert ott volt elhelyezve Csokonai Vitéz Mihály síremléke. Ezt Juhász Géza egyetemi tanár lebontatta, mert Csokonai-kéziratokat sejtett benne, melyeket hozzátartozói egy befőttes üvegben rejtettek volna el sírjában. Kéziratok helyett négy-öt különböző koponyamaradványt találtunk benne. Ezeket beszállítottuk az egyetemre, hogy az Antropológiai Tanszék megállapítsa, melyik koponya Csokonaié. A terv és elgondolás az volt, hogy a biztosan Csokonainak tulajdonítható maradványok egy majdan felépülő Pantheonban nyernek elhelyezést. Sajnos a vizsgálatok nem jártak eredménnyel, a fel nem épült Pantheonban való elhelyezés sem. Így javaslatomra a Csokonai-emlékművet eredeti állapotába helyeztette vissza a Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága. (Most szép környezetet teremtett városunk nagy költőjének emlékműve köré a városi tanács.)

A Kossuth-utcai temetőt a városi tanács még 1956 előtt lakóházak céljára óhajtotta parcellázni. Igen nagy volt a telekigénylők száma még akkor is. A határozathozatalra kitűzött tanácsülésre a lehető leggyorsabban egy beépítési, városrendezési tervet készítettem, amely szerint a kiosztandó 160 parcellán felépülő családi lakóház helyett cca. 2000 modern, korszerű lakást magába foglaló lakótelepet lehetne létesíteni. A tanácsülésen feltettem a kérdést: „Mit óhajt a városi tanács inkább? Egy 160 családi házból álló települést sertésólakokkal és melléképületekkel a város belterületéhez közel eső szép városnegyedben, vagy egy szépen parkosított, közművesített modern lakótelepet?” Akkor még Ménes János vezette a tanácsulást, és ő az én elgondolásomat támogatta. Ezen határozat birtokában, megkerestem a vállalatot, hajlandók lennének-e egy száz lakásból, egyemeletes lakóépületekből álló lakótelep építését elkezdni? Homok a helyszínen van, téglát ők ajánlottak fel, a Tanács 3 millió forintot szavazott meg. Így elkezdődött a nagy építkezés. A terveket – mint eddig mindig – társadalmi munkában készítettem el. Igyekeztem olcsó és praktikus megoldásokat keresni, a pincefödémeket téglaboltozatúaknak terveztem. Már a földből kijöttek az épületek, amikor a Tervhivatal ébredezni kezdett, s felfigyelt az ún. „fekete beruházásunkra”. Felrendeltek az elnökkel együtt a Tervhivatalba, s kilátásba helyezték, ha nem rendezi a város ezt a „nagy vétséget”, akkor engem minimum két évre ítélnék el. Nem mondom, ismét voltak álmatlan éjszakáim, de ismét segített a jó Isten, mégpedig a szovjet hadseregen keresztül. Azzal a kívánsággal kerestek fel bennünket, hogy egy féléven belül száz lakásra volna szükségük. Én azonnal ajánlottam az elnöknek, hogy irányítsuk figyelmüket a Kossuth utcai temetőnél megkezdett, – de különböző okok miatt félbemaradt – százlakásos beruházásra. Ők biztosan gondoskodnak a pénzügyi fedezetről, és az akkor már hiányzó munkáskezekről is. Megbízottjaikkal megjelentünk az építkezésen, és amikor meglátták a gáztól benőtt alapfalakat, elkezdtek nevetni, s kijelentették, hogy egy hordó sört gurítanak ki a helyszínre az átvétel napján, ha a földből éppen kibújó téglafalából fél éven belül lakás lesz.

Az Állami Építőipari Vállalat azonban az akkor már megnövekedett feladatai ellenére is derekasan helytállt, az 50 lakás határidőre elkészült. Igaz, még kissé nedvesek voltak a falak, de augusztus volt, s így még volt idő télig a kiszáradásukra. A lakások szoba, konyha, előszoba és fürdőszoba részekből állottak, cca. 50.000 Ft-ba kerültek. S az elkövetkezendő években ez a lakástípus igen nagy szolgálatot tett a Városi Tanács Tervosztályának. A Tanács minden évben lakásépítésre egy bizonyos forint összeget kapott, s ebből a Tervhivatal által megjelölt mennyiséget kellett felépítenünk. Ez nagyon gyakran nem sikerült. Ilyen esetben, hogy a tervfegyelem ne legyen megsértve, a fent leírt típusokból annyi lakás építését iktatták be a tervbe, hogy az előírt lakásszám meglegyen. Nem szólva arról, hogy ezek a lakástípusok olcsóbbak is voltak a tervező irodák által tervezetteknél. Ennek titka az volt, hogy nem kellett bonyolult gépi szerkezetekkel dolgozniuk, elég volt az egyszerű, könnyen kezelhető állványzat! Ezt az általam tervezett egyemeletes típust azután a Megyei Tervező Iroda – némileg módosítva – hasznosította.

Még meg kell utólag említenem, hogy 1952-ben felkeresett a Megyei Építési Osztály főnöke, és közölte velem, hogy az egész országban én vagyok az egyetlen építési osztályvezető, aki nem párttag, így le kell engem váltani... Pár napra rá megjelent nálam az elnök-helyettes, és bemutatta az új osztályvezetőt Révész Imre nyomdász személyében. Ménes János is említette, hogy rendes embernek tartja, és nem lesznek közöttünk differenciák. Bemutatkozása után az volt a kívánsága, hogy maradjak nyugodtan a Simonffy utca 1. II. emeleti főnöki szobájában, ő majd oda behozat egy másik íróasztalt, és együtt fogunk dolgozni. Ez így is volt kb. egy évig. Amikor azonban a hivatal átköltözött a Tanácsházára, akkor Révész igen finoman a tudomásomra hozta, hogy elsősorban nekem volna jó, ha külön szobám volna, s így elváltunk egymástól. Akkorra ő az én instrukcióim alapján már belejött a hivatalvezetés fortélyaiba, s szépen lassan önállósította magát. Egyik osztályértekezleten aztán meglepő beismerést tett, hogy őt voltaképpen azért nevezték ki az osztály élére, hogy – mint jó kommunista – felszámoljon egy párttagokban nem bővelkedő „klikket” (ez lett volna a jól és becsületesen dolgozó Műszaki Ügyosztály!). Lehet, hogy jó párttag volt Révész Imre, hiszen komoly könnyeket hullatott Sztálin halálának hírére. De ezeket a könnyeket kissé megcáfolta az a tény, hogy amikor 1956-ban Város és Község-gazdálkodási Osztályt szerveztek belőlük, és őt felrendelték a Minisztériumba osztályvezetői értekezletre, kicsit furcsán viselkedett, mint aki búcsúzik beosztottjaitól... Én meg is jegyeztem: „Imre, aztán hazafelé indulva nehogy a debreceni gyorsvonatot összetéveszd a hegyeshalmival!”. Mire ő azt felelte: „Ha összetéveszteném, majd írok...” Egy esztendő elteltével csakugyan írt Kanadából, ahová anyját is kivitette. Mellékelte prospektusokat és terveket. Én válaszoltam ugyan neki egyszer, de miután azt hallottam, hogy a fél minisztérium is elhagyta az országot, köztük egy olyasvalaki, akivel Révész jó barátságban volt, és itthon orosz referensi funkciót töltött be, nem tartottam szükségesnek, hogy a kapcsolatot fenntartsam vele.

Mikor a VB elnök helyettesének elmondtam, hogy Révész emigrált, nem

akart hinni a füleinek, s arra a kérdésre, hogy ki vegye át az osztály vezetését, szokás szerint rám mutatott, aki többször megmutattam hűségemet a városhoz. A Műszaki Osztály hajóját mindig elkormányozgattam, ha erre szükség volt. A mostani vezetés azonban igen nehéz volt. Mint Város- és Községgazdálkodási Osztály Vezetőjének kilenc vállalat (Lakáshivatal, Ingatlankezelői Hivatal, Víz- és Csatornamű, Városi Kertészet, Útépitő és Fenntartó Vállalat, Villamosvasút, Erőmű, Gázművek, Temetkezési Vállalat) problémáival kellett megküzdennem. Tehát egy város életének minden fontos tényezőjével, hátterével nekünk kellett megbirkóznunk, s mindenfajta kritikát nekünk kellett elviselnünk. Az ilyen „vegyes felvágott” típusú osztályvezetésre igen megfelelő volt Révész Imre, aki igen jó üzleti érzékkel rendelkezett. Így ezután mi próbáltunk rendet teremteni a dzsungelben és panaszáradatban. Így is a debreceni ügyosztály az ország legjobb osztályai közé tartozott. Ennek bizonyítékeként akkor, amikor az Építésügyi Minisztériumban az új Országos Építési Szabályrendeletet (OÉSZ) próbálták tető alá hozni, a vidéki városokból csak kettőnket hívtak mag erre a megbeszélésre (a szegedi kollégámat és engem). Az OÉSZ városrendezési albizottságban vettünk részt, ott előadtam, hogy amikor vasúton utazom, s vonatom elrobog a különböző települések mellett, látom, hogy az utcák farmezsgyéi sok esetben a vasút felé néznek, beépítésük pedig rendszerint a következő: a telek frontján van a lakóház, azután a nyári konyha, majd az ólak, istállók, a legvégén az illemhely. Nem akarok a nyugati beépítésről beszélni, mert igen jó megoldásokkal találkoztam a Szovjetunióban és Lengyelországban is. Itt a telkek legnagyobb részén két épület áll, mégpedig a lakóépület és egy nagy melléképület. Ebben vannak elhelyezve a fent felsorolt gazdasági épületek. Sajnos a legnagyobb erőfeszitésem ellenére sem sikerült bevételnem az OÉSZ-be, hogy rendeljék el ennek a korántsem esztétikus településképnek a felszámolását. Ez sajnos a külföldi turistáknak is szemet szúr. A „kerítés-orgiákon” meg egyenesen mosolyognak. A szomszédok falun, üdülőtelepeken vetélkednek abban, ki tud „szebb, fantáziadúsabb, csicsásabb” kerítést kialakítani. Legtöbbjük nem védelmez egy tolvaj látogatása ellen, sőt a sok kiképzés még elő is segíti a házba való könnyű behatolást. Voltam Finnországban, de jóformán alig láttam kerítést, néha egy-egy alacsony bokor-szegélyt. És az szép volt, ízléses...

Szólnom kell még az akkori új Város- és Községgazdálkodási Minisztérium (VKGM) velem kapcsolatos terveiről is. Az 1955. év végén telefonon hívott a Megyei Tanács Elnöke, hogy sürgősen utazzam fel Pestre, és jelentkezzem a VKGM-ben Paletz miniszterhelyettesnél. Ő azt ajánlotta fel nekem, hogy foglaljam el a nekem szánt főosztályvezető-helyettesi állást. Megígérte, hogy lakást biztosít számunkra, sőt feleségem, aki akkor már a Kossuth Egyetemen tanított, elhelyezéséről is gondoskodik. Gondolkodási időt kértem, és tíz perc után kijelentettem, hogy megszoktam és megszerettem Debrecent, és itt kívánok maradni. Erre szavaztak családom tagjai, különösen a gyerekeim is. Mikor Ménes Jánosnak jelentést tettem elhatározásomról, átölelt, és azt mondta: „Most mutatta meg Debrecen iránti szeretetét!” Talán igaza volt annak a városi főjegyzőnek, aki főmérnökké választásomkor az esküt letétette velem, hogy nehéz eljönni Debre-

cenbe, de még nehezebb elmenni innen. Valamilyen halvány előérzet is sugallta a megtisztelő ajánlat elutasítását, hiszen 1956 elfújta a VKGM eléggé labilis intézményét, és én talán állás nélkül maradtam volna a minisztérium megszűnte után.

Folytattam hát a munkámat Debrecenben, ahogy addig. Ez idő tájt az volt a megfigyelésem, hogy a lakások elosztásakor Debrecen nem rangjához és súlyához mérten bírálják el. Más városok lakásellátása a lakosság számarányához viszonyítva sokkal kedvezőbb volt... Mindig azt kellett éreznem, hogy a pesti közgondolkodásban még változatlanul él az a régi felfogás, hogy Debrecen, mint az ország egyik leggazdagabb városa oldja meg a gondjait a saját erejéből. Így a lakásépítést is. Csak azt hagyták ki az illetékesek a számításból, hogy a város földjeit, szántóit, erdeit elvették (ebben a tekintetben nem különbözött a többi várostól). Azt sem akarták tudomásul venni, hogy városunk egyike volt a legsérültebb magyar városoknak, s az épületek, utak helyreállítása nem volt elképzelhető állami segítség nélkül. Ezért javasoltam a város vezetőségének, hogy a pesti Városépítési és Tervező Vállalattal (VÁTI) készíttessük el a város kataszterét a szükséges térképekkel, kimutatásokkal, s egy kötetnyi nagyságú műszaki leírással. A VÁTI a munkát 500 ezer Ft-ért vállalta el. Jókuti Ferenc főmérnök volt megbízva a tervek elkészítésével és egy 50 fős csapat végezte hónapokon át a város valamennyi épületének felmérését. Az ezekről készült térképeken különféle színekkel jelölték az egyes épületek állapotát. Például a sárga szín az elavult, terrakotta a közepes, a piros a jó állapotú épületet. Aki az elkészült térképre rápillantott – még ha nem is volt szakember, hanem laikus – láthatta, mennyire dominál a sárga szín, és milyen ritka a terrakotta, vagy pláne a piros! Az állagon kívül fel kellett mérni az épületek közellátását (víz, csatorna, elektromos áram) s az ezekre vonatkozó rétkép, illetve kimutatás is igen-igen vigasztalan képet mutatott. Számos más adat is a térképre került, s a felmérésekből kiderült, hogy Debrecen város lakáshelyzete igen súlyos, és az elkövetkezendő időkben hány lakás építésére volna szüksége Debrecennek. A tervek, kimutatások alapján – nyugdíjba vonulásom előtt – elkészítettem a lakásépítés következő tervidőszaka-inak tervezetét. Igen ám, de valami közbe jött, amire sem a város, sem a tervek készítői nem számítottak. Debrecen rohamosan kezdett felduzzadni a faluról és máshonnan beáramló lakosság letelepedésével. Én figyelmeztettem az Elnököt, hogy nem kellene-e legalább egy időre a beáramlást lassítani, míg a város lakás-gondjai megoldódnak. Ő nem adott feleletet. Megindult a házigyári építkezés. Sajnos a panel sem csinált csodát, a debreceni lakáskérdés megoldása a jövő feladata. Engem csak az nyugtat meg, hogy főmérnökségem idején lassan kialakultak a pincelakások pislogó fényei, s a nyomortelepek is kezdtek eltűnni. Hogy lakóik közül hányan költöztek összkomfortos panelházakba, azt nem tudom, hiszen az új lakótelepek létesítésében már nem vettem részt.

Városrendezési munkálatok

Többször említettem, hogy debreceni működésem idején a legfőbb gondot és

problémát a lakásépítés és a romos épületek rekonstrukciója jelentette számomra. De ugyanúgy szívügyemnek tekintettem a városrendezést is. Debrecenbe érkezésem után, s hivatalba lépésemet követően igyekeztem megismerkedni a várossal. Már ekkor feltűnt nekem, hogy a város centrumában a Városháza és a Tisza palota mellett a Degenfeld téren [ma Dósa nádor tér] rengeteg bódé éktelekedik, s erről a térről nyílt a belső fogattartási épület – kellő számú lóval, bikával és kandisznóval ellátva. Megkértem főnökömet, járuljon hozzá ezen túrhetetlen állapot felszámolásához, és itt a centrumban egy megfelelő városkép kialakításához. Ő figyelmeztetett, hogy kemény fába vágom a fejszémet! A bódék szanálása még csak ment valahogyan, de a belső fogattartás felszámolásának ügyét bizony többször kellett a tanácsülés elé vinnem. Szívós törekvésemnek végre meglett az eredménye, s miután a város központjában levő intézményt sikerült kiköltöztetnünk, azonnal meg kellett kezdenünk az épületek lebontását. Egyidejűleg a Degenfeld téri rozoga épületeket, valamint a Csapó utca elejétől a Blaháné utcáig terjedő utcasort is szanálta a város. Az épületek lebontása után ott épült fel a jelenlegi háromemeletes lakóépület. A mai Blaháné utcába akkor egy boltíves átjárón át lehetett bejutni, s ettől jobbra volt a régen mozi célját szolgáló és külföldi érdekeltségű Omnia. Ennek lebontása is sikerült.

Abban az időben lakásépítkezéseknél 3%-os szanálás volt megengedve, s mi abban a városrészben 10%-on felüli szanálást hajtottunk végre, amivel megsértettük a tervfegyelmet. Ez a szanálási arány azután évek múltán felment 20–30%-ra, s áldozatul estek olyan jó, masszív állapotban lévő lakóépületek, amelyek minden panel-építményt túléltek volna. Alkalmassak lettek volna az emelet-ráépítésre is, s az így kialakult új lakásokat a kiszanáltak részére át lehetett volna adni. Persze azt mondhatják az olvasók, hogy a törvényt maga a tanács szegte meg, amikor a belvárosban olyan mértékű szanálást hajtott végre. De ebben az esetben egy nagyváros belső arculatának kialakítása miatt estek áldozatul a már említett építmények, és helyükbe igen fontos középületek kerültek, mint a Közegészségügyi és Járványügyi Állomás Megyei Hivatala, a Villamosvasút Székháza, a Tanítóképző Intézet (ma Ady Gimnázium) és cca. száz lakás.

A város központjához való hozzányúlásomat egy Budapesten tartott városrendezési ankéton az egyik szakértő, mint követendő példát említette meg a jelenlévők előtt. Voltak még más ilyen merész sakkhúzásaim a városkép szépítése érdekében. Ilyen volt például a Kossuth utcai református templom melletti Nagyvárad utcai áttörés. Ekkor egy kovácsműhelyhez kellett hozzányúlnom. Ez úgy látszik veszedelmesebb megoldás volt, mert egy szép napon berontott hozzám egy asszony, medáliákat csörgetve a markában, és rám kiáltott: „Úgy nyúljon a házamhoz, hogy a fiam olimpikon és majd ellátja a maga baját!” Fenyegése ellenére végrehajtottuk az áttörést...

A Csapókert városrendezési tervét a Műegyetem Városrendezési Tanszékének vezetője, Perényi professzor készítette el a maga „team”-jével. Amikor lehozta Debrecenbe, és bemutatta egy száztagú szakértői bizottságnak, a terv ismertetése után én emelkedtem szólásra és megmondtam, hogy a terv egy pókhálóhoz hasonló formalista megoldás, és nem tartom elfogadhatónak. Ugyanígy

nyilatkozott a VÁTI képviselőjében megjelent Zsitva Tibor is. De ha kettőnk véleménye nem is lett volna egységes, akkor sem vállaltam volna, hogy a városunk régi nagynevű építésének és osztályvezetőjének, Borsos Miklósnak kitűnő és a város hagyományait annyira tiszteletben tartó rendezési tervét felcseréljük a Perényi-félével. A kertség már majdnem teljesen be volt építve, és igen sok kedves családi ház esett volna a szanálás áldozatául. A lakóházak nagy része vagongyári munkások tulajdona volt. Egy élet munkája feküdt a szép kis otthonokban. Mikor én az említett érveket is felsoroltam a Professzor úr előtt, az volt a válasza: „Andrássy elvtárs, tudja maga, mi a szanálás?” Azt válaszoltam: „Igenis tudom, mert szanálás ügyben már volt egy mérkőzésem egy nagynevű olimpiakkal”. A tervet a nagyszámú bizottság javaslatára a Tanács nem fogadta el.

Már 1952-ben elkészült az országban elsőként Debrecen város általános rendezési terve. Mint már említettem, a terv elkészítői a VÁTI mérnökei voltak. Ők igyekeztek Borsos Miklós általános rendezési tervét maximálisan figyelembe venni, s csak ott hajtottak végre változtatásokat, ahol azt az új életforma, a városunk dinamikus fejlődése szükségesnek tartotta. Így főleg a ritkábban beépített területeknél ajánlottak módosításokat. Tervüket a tanács jóváhagyta, s azután megkezdődött a tervek részletes kidolgozása. Ezekkel kapcsolatban a város országos tervpályázatát is meghirdetett (így többek között a Tanácsköztársaság útjának – ma Egyetem sugárút – beépítési tervére is). Ezt a Zsitva Tibor által vezetett budapesti építési kollektíva nyerte el. Természetesen ennek a szép, és Borsosra jellemző nagyvonalúsággal elgondolt útnak úgy kellett volna betorkolni a Kölcsey Művelődési ház körüli térbe, hogy az út tengelyében lévő Déri Múzeum látható lett volna. Az Egyetem felől a város felé tartó vendég egy szép árkádsoron keresztül pillanthatta volna meg városunk egyik legszebb épületét. Sajnos most fogazottan elhelyezkedő tízemeletes házak csupasz homlokzati részében „gyönyörködhet”.

A Libakert rendezési tervét szintén egy VÁTI főmérnök készítette. Munkája nem volt könnyű, mert a Libakertben sok szegényes kis lakóház és egy kertészeti telep volt, s az egész területet nagy összevisszaság, egyenetlenség jellemezte. A tervező több alternatívát készített. Ezek egyikét elfogadta a városi tanács is. Ennek alapján épült fel a jelenlegi Libakert. Természetesen ezzel kapcsolatban is voltak kritikák, ellenvélemények, például az, hogy nem megfelelő a talaj többszintes házak építésre. Mi ezt a megállapítást azzal védtük ki, hogy egy rendezési terv készítésekor első ténykedésünk a talajbíró képesség gondos és szakemberek által való vizsgálata volt. Geológusaink ezt megfelelő fúrásokkal és talajmintavétellel el is végezték. Különben is akadt egy másik érvünk is a Libakert talajerősségét illetően. S ez a tözsomszédságban felépült István malom volt, amelynek magassága túlszárnyalta az épülő négyemeletes házak párkánymagasságát és sziklaszilárdan állt hatalmas tömegével... Rövidesen meg is valósult a Libakert beépítése, de nemcsak négyemeletes házakkal, hanem ott magasodik az É. M. Építőipari Vállalat munkásszállója és más épülettömbök is.

A fent említett városrendezési terveken kívül, elkészült a Vénkert rendezése, a Csapó utcai áttörés, az Ispotály tér környékének, valamint a Szoboszlói út és a

Déli sor által határolt terület rendezési terve. Ez utóbbi az ipartelepek elhelyezését szolgálta volna. A következő rendezési terv foglalkozott a Kossuth Lajos Tudományegyetem környékének és a Sestakertnek a beépítésével, valamint a Nagyerdei körút, Simonyi, Péterfia, Hatvan és Böszörményi utak által bezárt városrész kialakításával is. A város belterületén a Vörös Hadsereg útja, Béke, Batthyány és Kossuth utcák által határolt terület rendezési terve is elkészült és az új Jászai Mari és Becskerek utca mentén 700 lakás épült meg. Így a város főutcájával párhuzamosan egy sétáló utca képe formálódott, ennek beépítése cca. 3%-os szanalást igényelt. A Petőfi tér végleges rendezési tervét a Debreceni Tervező Iroda készítette el. Az Ispotály utcai terv az új autóbuszmegálló elhelyezését és a villamosvasút telepére való bekötését volt hivatva megoldani. Elkészült még az Árpád tér és Csapó utcai áttörés megoldásának, valamint a Hadházi úti, Hajnal utcai és Szabadság úti lakóházak beépítésének távlati terve is. A családi házak helyét a Böszörményi úton, a Kishegyesi úton, valamint az Alvinci téri és Postakerti területeken jelölte meg a tervezet. Az ipartelepek elhelyezésének tervezésekor a Műszaki Ügyosztály nagy súlyt fektetett arra, hogy a telepítésükre alkalmas területek tervszerű fejlődése is biztosítva legyen. A külterületek fejlesztése érdekében elkészítette a macsi, dombostanyai, Kádár-dűlői, halápi, nagycserői és bánki területek részletes rendezési tervét. A műszaki kollektíva ezen hatalmas munkájára az egész ország felfigyelt.

A fenti tervek elkészítése után az Osztály tervbe vette a város útkataszterének elkészítését, amely magába foglalta volna a feltétlenül szükséges magassági pontok feltüntetését. De fontos feladatnak tartotta a genplán (közműhálózat) pontos felmérését is, mivel a város tervszerű beépítése csak ennek birtokában válik lehetővé.

Az osztály a város kerületi osztályait megbízta azzal, hogy a családi lakóházak ütemes beépítése érdekében gondoskodjon kellő számú telekről. Ez különös problémát nem jelenthetett, hiszen a város összterületének 30%-a részletes városrendezési tervvel rendelkezett. A lakáskataszter felmérte a kérdéses városrész közműellátottságát is, s ennek birtokában meg lehetett állapítani az elektromos-, víz és csatorna, valamint a gázhálózat vonalán hol, mit és mennyit kell fejleszteni. A város vízellátása érdekében az osztály lépéseket tett a Keleti Főcsatorna vizének a városi hálózatba való bevezetése érdekében. Ezt a vizet az Ipartelepek vízellátására akarta felhasználni. A mélyfúrásos kutakkal rendelkező vízművek jó vizével ez nem keveredhetett volna.

A fent elmondottak megtalálhatók a Városi Pártbizottsághoz 1958. november 6-án benyújtott 25 oldalas műszaki leírásban. Teljes megnyugvással mondhatom, hogy elvégzett munkánk nem volt hiábavaló, mert az Építési és Közlekedésügyi Osztály igyekezett az elődök által lefektetett elveket és terveket tiszteletben tartani, s a várost úgy fejleszteni, hogy a rohanó tempóban fejlődő Debrecen igényei és változásai, – ha kell bizonyos tervmódosítások által is – megvalósíthatók legyenek.

Meg kell még említenem, hogy 1952 után cca. két év múlva jött a VÁTI-tól egy átírat, hogy egy újabb, általános városrendezési terv készítésére lenne szük-

ség. Végtelenül meglepett ezen javaslatuk, amire az volt az észrevételem, hogy „Mi szüksége van egy városnak arra, hogy két-három évenként újabb városrendezési tervvel gyarapodjék?” A válaszuk az volt: „Pista bátyám, hol vagyunk már két év eltelte után?” A részterveket is állandóan módosították, és nem fogadták el azt a példászerű megoldást sem, amelyet az említett lublini utunk alkalmával (1956) láthattunk. A legnagyobb lengyel városok mindegyikének volt egy tervező irodája. Ezeknek csak a nagyobb volumenű terveket kellett az Országos Városrendezési Központnak véleményezés céljából bemutatni. Különben általában a részletes városrendezési tervek elkészítésére kaptak megbízást, de csak azon területekre készíthettek terveket, amelyek kialakítására a város a szükséges pénzügyi fedezetet biztosította. Most már nálunk is vannak önálló és a központtól nem függő városrendezési irodák, hiszen hogy lehetne főváros-centrikusan a vidéki városok városrendezési tervét elkészíteni? Minden városnak megvan a speciális jellege, stílusa, évszázadok alatt kialakult szokásrendszere, szelleme, s ezt csak az érti és érzi legjobban, aki vagy ott született, vagy hosszú éveig élt az adott városban, megszerette azt és mindent elkövet annak érdekében, hogy szépséget, fejlessze.

A Műszaki Osztály fejlesztése

Korábban már írtam arról, hogy debreceni kinevezésemtől milyen derék, készséges és tehetséges kollektívát örökölttem meg. Most kissé bővebben szeretnék kitérni arra, hogy mit tett az Ügyosztály annak érdekében, hogy munkája kifogástalan legyen, hiszen ezen hatóságok kezében van egy városkép, egy település kialakulásának kulcsa. A műszaki értelmiségnek akkor nem volt, de ma sincs meg a társadalmi értékelése sem anyagiakban, sem erkölcsiéiben. Gyakran kellett hallanunk, hogy az Ügyosztálynak nincsenek feladatai, gondoskodni kellene arról, hogy munkát, megbízást kapjanak a dolgozóink.

Úgy hiszem, eléggé érzékletesen rajzoltam meg a romeltakarítási munkákat, a lakásépítési és rekonstrukciós feladatokat, az utak és közműhálózat építését, a városrendezési tervekben vállalt részfeladatokat. Mindehhez járult az a szörnyű időszak, amikor a VKGM-hez kerültünk és kilenc vállalat gondja szakadt a nyakunkba. Ezeknek minden terhét és problémáját 32 fővel és egyetlen autó nélkül kellett megoldanunk. Merem állítani, hogy én is, de beosztottjaim is súlyosan le voltunk terhelve. S emellett ott volt az általános városrendezési terv és a 30% részterv, amelyek birtokában a várost építeni és fejleszteni kellett, s az nem mindegy, hogy az jól vagy rosszul sikerül. Sok függ az építési engedélyek kiadásától, és az építkezések ellenőrzésétől is. Ezt a feladatot a kerületek kis létszámuk miatt nem tudták megfelelően ellátni, képtelenek voltak az építkezéseket az alapozástól a tető alá hozásig ellenőrizni. Nem volt kellő számú és jó ízléssel rendelkező műszaki gárdájuk sem. De a nagyvállalatok sem tartották be mindig a rendelkezéseket, s idő előtt megengedték az egyes lakó- vagy középületi helyiségekbe való beköltözést, arra való hivatkozással, hogy így jobban meg tudják védeni az épületet. Komoly problémákat jelentettek az építésrendőri ügyek, a

társbérletek okozta viszályok, perpatvarok, a WC és sertésöl-ügyek, telekosztások végrehajtása, helyszínrajzok készítése, szelvények kiigazítása, háztörzskönyvek vezetése. Még a házsámtáblák ellenőrzését és pótlását is nekünk kellett elvégezni, számos jogi teendő mellett. Például közterület-foglalási kérdéseket, fellebbviteli ügyek elbírálását intéztük, mégpedig a régi négy jogász-státusz helyett eggyel...

További feladatainkhoz tartozott az épülettervek megrajzolása, légtalmi ügyek, számlák ellenőrzése, szaktanácsadás, a helyi és budapesti tervtanácsban való képviselés. A lakásügyekkel és ezek anyagi hátterével járó feladatok teljesen felőrölték az osztály dolgozóinak idegrendszerét és egészségét. A felsorolaton kívül ott volt a lakástermelés sürgető feladata, amelybe az osztályvezetőnek be kellett vonnia munkatársait is. Igen nagy összegű társadalmi munkát végzett a vezető és a kollektíva. Akkori értékben cca. 3,5 millió forintot tett volna ki a tervezés összege. Ezért 140.000 Ft tervezési díjat kellett volna kapnunk (ez mai értékben több millió forintot tenne ki). A tervek nagy részét – mint említettem – a légópince dohos levegőjében készítettem. Nem csoda, hogy a megfeszített munka következtében fél szememet áldoztam fel a városfejlesztés szolgálatában, és az osztály vezetése, a rengeteg feladat, a négy állandó bizottságban való részvétel, valamint az osztály sokrétű feladatainak koordinálása és ellenőrzése tönkretették idegrendszeremet is. Hiába küldtünk felterjesztéseket az illetékes szervekhez, segítséget nem kaptunk, sőt a terhelés egyre csak fokozódott, és az osztály tagjainak egészsége romlott.

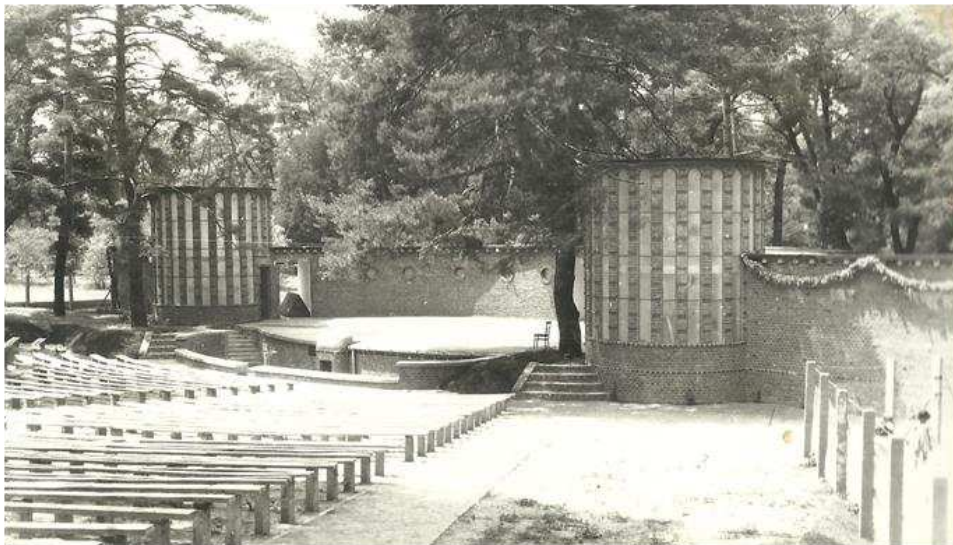
Meg kell mondanom, hogy amikor 1960-ban, miután idegileg már nem bírtam az Ügyosztály vezetését és nyugdíjba vonultam, utánam sorban-rendben tíz osztályvezető került az osztály élére. Egyik közülük fiatalon meghalt, soknál jelentkezett a negyven-ötven évesek gyakori szív baja, az infarktus...

Nyugdíjba vonulásom tervét nem helyeselték, ennek ellenére rokkantsági nyugdíjba mentem. Egészségi állapotom romlásáról hallott dr. Dóczy Emil főorvos, a városi KÖJÁL igazgatója és felkeresett lakásomon. Segítő kezet nyújtott elesettségekben. Aranyos humorával, kedves mosolyával lelket öntött belém. Azt közölte velem, hogy egy főmérnöki állást rendszeresítettek a Városi KÖJÁL-ban, és ő nagyon szívesen látna engem ebben a pozícióban. Próbáljam meg elfogadni, és ha nem felel meg, egy év múlva ott hagyhatom, mert ha még kísérletet sem teszek arra, hogy kiragadjam magam a mostani állapotomból, akkor az esetleg véglegessé és végzetessé válhat. Segítő szavára hallgatva 1960. december havában beléptem a Városi KÖJÁL szolgálatába és megkezdtém ottani főmérnöki tevékenységemet.

(A fényképek Andrassy István gyűjteményéből származnak.)

1. kép: Hadházi utcai házak

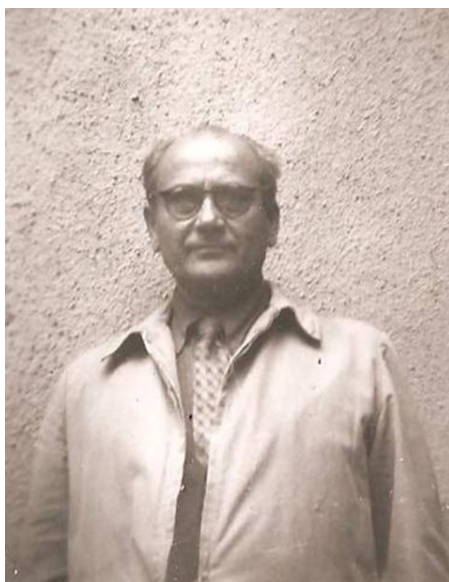

2. kép: Szabadtéri színház

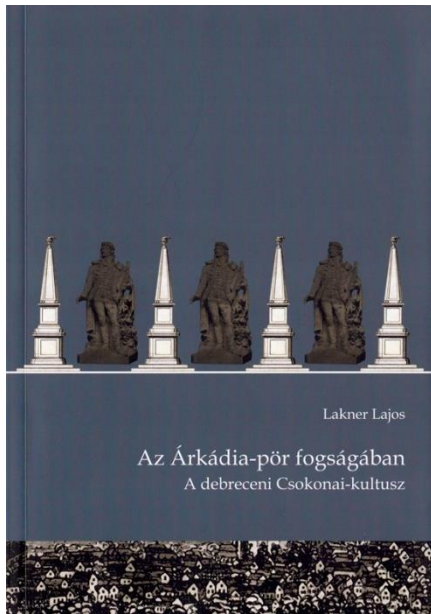
3. kép: Gyógyfürdő

4. kép: Andrásy István munkaköpenyben

**Lakner Lajos: Az Árkádia-pör fogságában.
A debreceni Csokonai-kultusz**

Déri Múzeum, Debrecen, 2014. 352 oldal

Lakner Lajos monográfiájában Csokonai kultuszának debreceni alakulását vizsgálja, a közérthetőség és olvashatósság olyan szintjén, amely az irodalomtörténettel nem professzionálisan foglalkozók számára is könnyen érthető betekintést kínál a poéta kultusztörténetébe. Kötetének első részében szemléleti kiindulópontként a kultuszkutatás módszerének esélyeit tisztázza,

számot vetve a megközelítés szerteágazó, olykor irodalmon kívülinek tartott felismerésekből, elméletekből építkező, társadalomtörténeti, szociológiai, ideológiai, lélektani és antropológiai vonatkozásaival, amely mentén Csokonai debreceni kultusza is megközelíthetővé válik.

A Csokonai-kultusz kulcsát a monográfus az Árkádia-pörben véli felfedezni, melyet elsősorban nem irodalomtörténeti jelentősége miatt, hanem a debreceni poétához fűződő kultikus magatartás kiindulópontjaként vizsgálja. A Csokonai síremlékének felállítása körül kitört nézeteltérésben Lakner szerint nem csupán eltérő irodalmi kultúrák, hanem eltérő kultúra-felfogások is összeütköztek, amelyek árnyékában megszületett a pör legelhíresebb szava, a debreceniség. Kazinczy megnyilatkozásaiban a debreceniség mindig az adott kontextustól kapta meg az épp aktuális jelentését, így meghatározása nem tekinthető probléma mentenek. A kifejezés az évtizedek során kollektív reprezentációvá vált, „érvénybe lépése” után a debreceni értelmiség folyamatosan

védekező, önmagát igazolni kényszerülő pozícióba szorult. A szerző rámutat arra, hogy a történeti távlat igazolta Kazinczy bélyegét, hiszen a debreceni vezető értelmiségi körök több esetben is ellentmondásos helyzetbe keveredtek azáltal, hogy tagadták a vádakot, saját belső ellenzékiük ellen azonban szisztematikusan a Kazinczy által szemükre vetett magatartásformákat érvényesítették. A vita eldöntetlen maradt, Csokonai hovatarozásának kérdése megválaszolatlanul tovább élt, de épp a pör révén vált megkerülhetlenné a későbbi korok számára. Mindkét fél elégedetlen maradt, Kazinczy nem tudta a saját táborához kapcsolni Csokonait, sőt a meg-tiszteltetés gesztusával fölébe is nőtt alakja, míg a debreceniekre rásült a debreceniség bélyege.

A vita továbbélő lángját, s ennek következményeit a harmadik részben exponálja a szerző. Elsőként Dombó kultikus tisztelettel megrajzolt Csokonai-életrajzának és Kölcsey ellen kultikus kritikájának oppozíciójából következett arra, hogy Csokonai személyisége és költészete évekkel a halála után is foglalkoztatta a közvéleményt, megkerülhetlenné téve életművét. Csokonai nemzeti költővé avatását, műveinek a nemzeti közösséggel való összetartozását Dombó fogalmazta meg, de a költőt Ferenczy Csokonai-szobra helyezte végérvényesen a nemzeti panteonba.

A büszköt lelkesedéssel fogadták Debrecenben, de csak a szoborállí-

tás gesztusa, s nem az ábrázolt alak vált fontossá, ismételten felszínre hozva az Árkádia-pör tanulságait, mi szerint Csokonai megdicsőülése nem a város, hanem egy „idegen”, Ferenczy által valósult meg. Lakner szerint ez a városi értelmiség kultúrához kapcsolódó viszonyát tükrözi, amely a költőknek és művészeknek a közgondolkodás alakításában betöltött szerepe körüli értetlenségben nyilvánult meg. Ferenczy szobra ezért is kerülhetett a Kollégium egyik kevésbé látogatott termébe, ahol nem volt képes hatást gyakorolni a szélesebb nyilvánosságra. A kötet rámutat a háttérben működő alapvető ellentétekre, az elkülönülő világszemléletek között húzódo feszültségekre, megidézve az Árkádia-pör szellemiségét, ugyanakkor megvilágítva a következő évtizedekben kibontakozó értelmiségi küzdelmet a konzervatív elveket valló közösséggel.

A kötet negyedik része tovább részletezi Csokonai debreceni megítélésének és kultusza alakulásának történetét, középpontba helyezve a felállítandó síremlék körüli eseményeket. Harminc évvel a költő halálát követően még mindig nem állott síremlék Csokonai sírja fölött, ami Kazinczy lesújtó véleményét lát-szott igazolni. Vecsey József és köre jut a felismerése, hogy Debrecen becsületének megmentéséhez szükség van a síremlék felállítására, és költő és a város közötti viszony rendezésére. A síremlékállítástól a jó hírnév, másrészt a pör során

megkérdőjeleződött évszázados művelődéstörténeti szerep vissza-szerzését remélték. A síremléket közadakozásból kívánták megvalósítani, az egységbe vetett hit azonban a Kollégium professzorainak ellenállása folytán megrendült, mivel ők megtiltották a diákságnak az adakozást, ismét felszínre hozva a lappangó ellentéteket. A reakciót a szerző arra vezeti vissza, hogy a Kollégiumban figyelmen kívül hagyták az iskolai és a világi tudás differenciálódását. Hangsúlyozza, hogy a Kollégium hagyományos, antik klasszikusokon alapuló, tekintélyelvű módszertant érvényesítő oktatása nem tudott mit kezdeni a külvilág felé orientálódó diákok megnyilvánulásaival, s mindent elkövetett azok elnyomására. Az adakozás elleni fellépésükkel a hagyományos kollégiumi rendet kívánták védelmezni haladó szellemiségű kollégáikkal és a diáksággal szemben. Lakner kiszélesíti vizsgálódásának terepét, amikor szembeállítja a kollégiumiaknak az önálló, társadalmi megbecsülést kívívó szépirodalommal szembeni értetlenségét, és a haladottabb szellemiségű, a költészetet felkaroló, olvasókörök támogatásával az irodalom felé nyitó oktatói réteg magatartásával. Az olvasókörök, egyesületek létesítésének igénye a Kollégiumon belül a szabadság utáni vágy, az irodalmi, közéleti törekvésekbe való bekapcsolódás, a Kollégium tanítási elveivel való szakítás kifejeződése volt. A professzori kar változatlanul

a tekintélyre hivatkozva utasította el ezeket, valamint tiltotta meg a diákság számára a Csokonai síremlékének felállítására való adakozást. Végül a síremléket különösebb ünnepélyesség nélkül avatták fel, amely egyszerre hirdette Csokonai halhatatlanságát, a szabadság utáni vágy diadalát és a debreceniség alkonyát, hisz a város önerőből volt képes emléket állítani a költő sírja fölé.

Csokonai megdicsőülése azonban még nem zárult le a síremlékállítás gesztusával. Népszerűsége és a körülötte zajló viták hatottak az olvasóközönségre, emellett az irodalmi kánonban is biztossá vált a helye. Ennek hatására erősödött fel az igény az ötvenes évektől egy köztéri Csokonai-szobor iránt. A szerző társadalmi problémákra vezeti vissza a helyi cívis lakosság elzárkózó, a kulturális változásokra kevésbé fogékony magatartását, mely érdektelenné tette őket minden, a modernizációt elősegítő tevékenység, így a szobor felállítása iránt is. Így Csokonai szobra csupán egy haladottabb szellemű kör ügye maradt, a szélesebb érdeklődés hiányzott. A városi öntudat megerősítésének felismerése tette szükségesé egy nemzeti emlékkert kialakítását, amely egyszerre szolgálhatná a város modernizációjának folyamatát, s szolgálhatna kollektív, szimbolikus térként a lakosság számára. Ugyanakkor a szoborállításnak fontos kulturális tétje volt: Debrecen kulturális jelentőségét kívánta nö-

velni, annak fényében, hogy Debrecen levetkezze az Árkádia-pörben és az azt követő évtizedekben ráakasztott negatív jelzőket, s ismét visszaköveteli elveszített pozícióját az irodalom és a művelődés terén. Az önerőből véghezvitt vállalkozás elsősorban nem Csokonai, hanem a város dicsőségét kívánta hangsúlyozni. Lakner rávilágít a Ferenczy és Izsó alkotásai között feszülő alapvető különbségre: míg az első egy klasszicista elveken nyugvó idealizált, megdicsőült költőt ábrázolt, addig Izsó szobra a közösség által „ismert” népszerű, mindennapi alakjában vitte színre Csokonait, ebből kifolyólag akarva-akaratlanul az Árkádia-pör két eltérő Csokonai-képét mintázták meg, ez a kettősség pedig a műalkotások utóéletében is megfigyelhető.

A kötet hatodik részében a 19. század végére intézményesülő Csokonai-kultusz, s az ehhez szorosan kapcsolódó Csokonai Kör történetét találjuk. A század végére a viták elültek, Csokonai elfoglalhatta méltó helyét az irodalmi panteonban, az intézményes kereteket öltő kultusz azonban hamar megrekedt a megemlékezések, ünnepélyes felszólalások kiüresedett gesztusaiban. Az 1890-ben megalakuló Csokonai Kör közösségi-társadalmi feladatokat vállaló egyesületként jött létre, s legfontosabb feladatuknak tekintették, hogy a kulturális és ízlésbeli elmaradottságon felülemelkedve újra szellemi központtá tegyék Debrecen. Csokonait elsősorban debre-

ceni származása, s nem irodalomtörténeti jelentősége miatt emelték minden magyar költő felé, kultuszát az eltérő ízlésvilágok, értékrendek és társadalmi rétegek közötti közvetítés eszközeként értelmezték és kezelték. Lakner hangsúlyozza kultikus, Csokonait felmagasztaló viszonyukat, aminek következményeként sohasem vállalkoztak költészetének értelmezésére, irodalomtörténeti értékének felmérésére. Nem a költőről és az életművéről való tudást akarták gyarapítani, csupán a kegyelet ismételt ápolására törekedtek. Magyarán a Kör Csokonai-kultusza nem volt képes kiegészülni a kor aktuális irodalmi és társadalmi kérdéseivel. Tevékenységük kimerült az odaadó tiszteletben, az ünneplésben, a relikviagyűjtésben, megemlékezéseik leginkább demonstratív jelleget öltöttek, amely a jóvátétel gesztusára és a városról kialakított kép megváltoztatásának igényére utal.

A kötet záró részében a szerző összegzi a monográfia legfontosabb gondolatait, a kultusz első állomásaként megjelenített Árkádia-pörtől, Kazinczy súlyos, mégis beteljesült ítéletén, a Debrecenre ráégetett bélyeg árnyékában formálódó városi kultúra történetén keresztül a Csokonai Kör által intézményesített Csokonai-kultusz múlt század eleji hanyatlásáig. Meglátása szerint a Kör „uralma” tett pontot a poéta kultuszának végére, hisz ápolása kimerült a megemlékezések és ünnepek tartalmatlan, hiteltelen

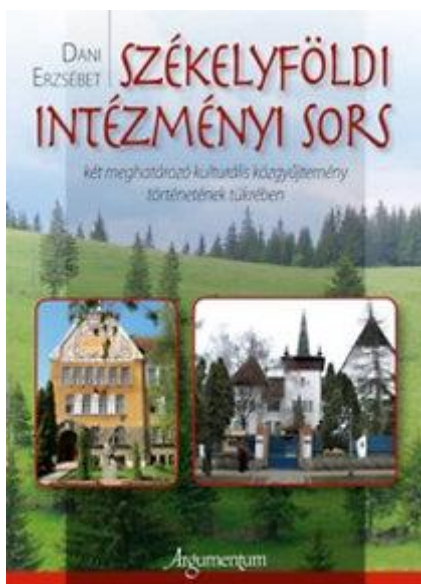
frázisokból építkező szónoklataiban. A tézispontokat exponáló fejezet összképét kínálja a teljes kötetnek, melynek tétje és jelentősége abban ragadható meg, hogy nem egyszerűen történeti adatok egymásra halmozásával teremti meg Csokonai debreceni kultuszának narratíváját, hanem reflektál annak széles értelemben vett kontextusára is. Míg a kultusz alakulástörténetét befolyásoló legfontosabb tényezőkre összpontosít, betekintést nyújt a háttérben működő, több esetben csupán közvetett módon felbukkanó jelen-

ségekre is, megjelenítve azok irodalmi, kulturális és társadalmi vonatkozásait. Ebből a szempontból Lakner Lajos kötete, amellet, hogy a magyar irodalom első kultikus alakjának kultusztörténetét kínálja olvasóinak, megteremti azt a környezetet is, amely révén nem csupán megismerhetővé, de megérthetővé is válik Csokonai debreceni megítélésének folyamata.

Béres Norbert

Dani Erzsébet: Székelyföldi intézményi sors – két meghatározó kulturális közgyűjtemény történetének tükrében

Argumentum Kiadó 2015, 340 oldal. Támogatta a Nemzeti Kulturális Alap és az Universitas Alapítvány (Debrecen)

Nem véletlenül választotta könyve mottójául Gróf Klebelsberg Kunó egykori vallás- és közoktatásügyi miniszter fenti gondolatát Dani Erzsébet, a Debreceni Egyetem Könyvtár-informatikai Tanszékének adjunktusa, hiszen székelyföldi származású lévén, maga is megtapasztalta a kisebbségi létben a nemzeti önazonosság, a nemzeti kultúra megőrzésének fontosságát, súlyát, melynek eddig megjelent tanulmányaiban, munkáiban hangot is adott. Mostani könyvében két székelyföldi kulturális közgyűjtemény, nevezetesen a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum könyvtárának és levéltári anyagának hányattatott

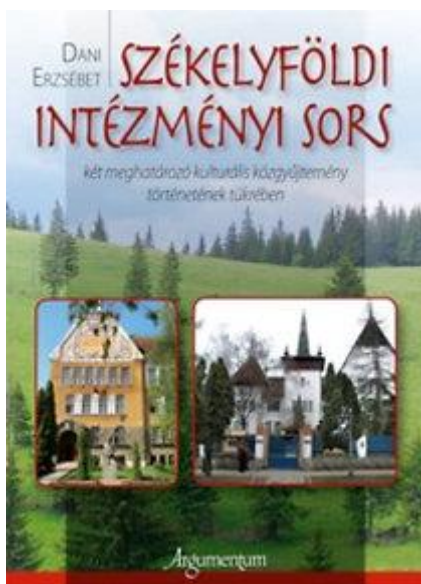
frázisokból építkező szónoklataiban. A tézispontokat exponáló fejezet összképét kínálja a teljes kötetnek, melynek tétje és jelentősége abban ragadható meg, hogy nem egyszerűen történeti adatok egymásra halmozásával teremti meg Csokonai debreceni kultuszának narratíváját, hanem reflektál annak széles értelemben vett kontextusára is. Míg a kultusz alakulástörténetét befolyásoló legfontosabb tényezőkre összpontosít, betekintést nyújt a háttérben működő, több esetben csupán közvetett módon felbukkanó jelen-

ségekre is, megjelenítve azok irodalmi, kulturális és társadalmi vonatkozásait. Ebből a szempontból Lakner Lajos kötete, amellyel, hogy a magyar irodalom első kultikus alakjának kultusztörténetét kínálja olvasóinak, megteremti azt a környezetet is, amely révén nem csupán megismerhetővé, de megérthetővé is válik Csokonai debreceni megítélésének folyamata.

Béres Norbert

Dani Erzsébet: Székelyföldi intézményi sors – két meghatározó kulturális közgyűjtemény történetének tükrében

Argumentum Kiadó 2015, 340 oldal. Támogatta a Nemzeti Kulturális Alap és az Universitas Alapítvány (Debrecen)

Nem véletlenül választotta könyve mottójául Gróf Klebelsberg Kunó egykori vallás- és közoktatásügyi miniszter fenti gondolatát Dani Erzsébet, a Debreceni Egyetem Könyvtár-informatikai Tanszékének adjunktusa, hiszen székelyföldi származású lévén, maga is megtapasztalta a kisebbségi létben a nemzeti önazonosság, a nemzeti kultúra megőrzésének fontosságát, súlyát, melynek eddig megjelent tanulmányaiban, munkáiban hangot is adott. Mostani könyvében két székelyföldi kulturális közgyűjtemény, nevezetesen a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum könyvtárának és levéltári anyagának hányattatott

sorsát bemutatva, valamint a Székelyudvarhelyi Református Kollégium intézményi keretein belül működő Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtárára fókuszálva enged bepillantást a kisebbségben lévő székelymagyarságnak a létért, a fennmaradásért, a megmaradásért folytatott küzdelmeibe.

A kötet két részre tagolódik, a nagyobb figyelmet a Székely Nemzeti Múzeumnak szenteli a szerző, ugyanis a Csereyné Zathureczky Emilia a tárgyi emlékek mellett 1188 könyvből és 1207 kéziratból álló magángyűjteményére alapozottan induló múzeum olyan méretűvé és jelentőségűvé nőtte ki magát, hogy Erdély egészének kulturális életére is hatással bírt és bír ma is. Dani Erzsébet a múzeum alapításától, 1875-től napjainkig több szempontot figyelembe véve követi az intézmény életét. Részletesen ír a gyűjtemény-elhelyezés, az 1912-ben befejezett, többször kibővített és ma is álló múzeum felépülése körüli vitákról, erőfeszítésekről. Az állami támogatások mértékéről és a jótékony civil adományok, hagyatékok nagyságáról, az adakozók neveiről, melyek között sok ismert történelmi családnévvel, személyiséggel találkozhatunk, de a magyar arisztokrácia, egyházi méltóságok mellett a mecénatúra kiegészült a kiegyezés után megerősödött polgársággal is, akik szintén hozzájárultak az évről évre történő jelentős állománygyarapodáshoz. Az 1875-től induló alapleltár három kötetéből követhet-

tő nyomon az évenkénti növekedés, valamint az 1902-től rendszeresen megjelenő Múzeumi és Könyvtári Értesítő beszámolóiból, összefoglalóiból, a Múzeumok Országos Főfelügyelőségének küldött jelentésekből, melyek egy részét a szerző mondanivalója alátámasztásául olvasói elé tárja. Ezek tanúsága szerint a múzeum törzsanyagát az 1915-ös év végén 130 923 tétel alkotja, melyből a könyvtári és leltári állomány 83 660 darab. A közel másfél évszázadot több korszakra bontva – a kezdetektől az első világháborúig, a háború és a trianoni békeszerződés következményei, az impériumváltás, a két háború közötti „románvilág”, a II. bécsi döntést követő újabb ötéves magyar korszak, a világháború utáni ismételt román fennhatóság és kommunista diktatúra, majd a rendszerváltástól napjainkig terjedő időszakok – vizsgálja. Különbséget tesz abból a szempontból is, hogy egy-egy nagyformátumú vezető személyisége, koncepciója, ambíciója milyen hatást gyakorolt az intézmény fejlődésére. Így beszél pl. Vasady Nagy Gyula (1875-1881), Nagy Géza (1881—1889), László Ferenc (1901-1925), Csutak Vilmos (1908-1936), Herepei János (1937-1944), Szabédi László (1945-1949), Székely Zoltán (1949-1989) neveivel fémjelzett korszakokról, melyeknek külön-külön fejezeteket szentel, és ezek egyben a kötet első részének tagoltságát is adják. A szerző szerint: „*A Székely Nemzeti*

Múzeum története kihívásokkal tűzdelt, fordulatokkal teli, mondhatni kalandos. Összességében megállapítható, hogy a múzeum története, fejlődése az éppen aktuális társadalmi, politikai, gazdasági helyzetén túl mindig annak függvénye volt, ki állt az élén” (238). A fentebb említett számok jól mutatják az 1914-ig töretlen – bár torzsalkodásoktól, érdekellentétektől, az akkori bürokrácia útvesztőitől nem mentes – fejlődést, melynek eredményeként Kós Károly tervei alapján megszületett a múzeum új épülete, és az állomány több mint 60 ezerre gyarapodott. Dani Erzsébet összegezve a korszakot a következőt megállapítást teszi: „Magyar időben, magyar gyökerekkel, szívós székely elhatározással a XIX. század 70-es éveiben, a kiegészés után nem volt lehetetlen életre hívni egy új intézményt. A nagyobb gond a fenntartó közönség megnyerése volt...” (239).

Ezt a nagy ívű fejlődést törte derékba az 1916-os román betörés, ami Sepsiszentgyörgyöt és a Székelyföld egy részét hadszíntérré változtatta. A gyűjteményt részben Kolozsvárra, részben a budapesti Nemzeti Múzeumba menekítették, a múzeum épületébe román katonákat szállásoltak el, akik hatalmas rongálást végeztek, de az el nem szállított anyagot valószínűleg nem tartották értékesnek, mert nem bántották. A hadikórházként is használt épületet 1920-ban adták vissza, a gyűjtemények 1922-ben kerültek újra az intézménybe. A Trianon utáni impéri-

umváltás sok bizonytalanságot okozott, de az akkori igazgató, Csutak Vilmos „munkássága alatt érte el a Székely Nemzeti Múzeum azt a rangot és elismertségi szintet, mely méltóvá tette, hogy a magyar kulturális intézményrendszer oszlopos tagjává nője ki magát” (76). A második bécsi döntés utáni újabb impériumváltással a múzeum 1940. szeptember 18-án minden probléma nélkül bekerült a magyar állam területén lévő intézmények közé. Az ígéretes jövő azonban nem tarthatott sokáig, a front közeledtével újra csomagolni kellett, a vonatkozó miniszteri rendelet értelmében ugyanis a gyűjtemény anyagát a Tolna megyei Lengyel községbeli Apponyi-kastélyba kellett menekíteni. Az idő rövidege miatt a gyűjtemény egy részét már nem sikerült bedobozolni, ezért Sepsiszentgyörgyön maradt, másik része a hadi helyzet miatt Kolozsváron rekedt, a vasúton útnak indított részt pedig a zalaegerszegi vasútállomáson 1945. március 27-28-án bombatámadás érte, és szinte teljes egészében megsemmisült. A párizsi békeszerződés értelmében Erdély, így a Székely Nemzeti Múzeum is ismét román kézre került, és 1948-ban a többi kulturális intézménnyel egyetemben államosították. Néhány évig még a tudományos kutatást szolgálhatták, de a hetvenes évektől a belügyminisztérium felügyelete alatt a múzeumban tárolt anyag hozzáférhetlenné vált, egészen a rendszerváltásig. A Székely Nemzeti Múzeum

jelenleg regionális rangú, fenntartója Kovászna megye, kiadványainak száma meghaladja a hetvenezret.

A másik, kisebb terjedelemben tárgyalt intézmény a Székelyudvarhelyi Református Kollégium, melyhez: „*A székelyföldi kálvinisták számára a történetíró, gróf Bethlen János (kancellár) 1670-ben tett 5000 forintos adománya nyitotta meg az utat, hogy az udvarhelyi alsófokú (triviális) iskolájukat kollégiummá fejleszthessék*”(182).

Ugyancsak ő vetette meg az iskolai könyvtár alapját is az ajándékba adott 28 könyvvel, melyet I. Apafi Mihály fejedelem további 18-cal egészített ki. Példájukat sokan követték, így az 1895. július 1-jén kelt feljegyzés szerint a könyvtár 16 314 katalogizált és szakonként csoportosított kötettel rendelkezett. Az 1682-es kollégiumi törvény már hét pontban szabályozza a könyvtár használatát, illetve a könyvtáros feladatait. A történelem viharai a Székely Nemzeti Múzeumhoz hasonló pályán sodorják kollégiumot és vele együtt a könyvtárat, a református egyház azonban, amely megszabta azt a „sziklaszilárd” alapot, melyet átlépni nem lehetett, tekintélyével némiképp védelmet nyújtott a legnehezebb időkben is. Itt is meghatározóak voltak a kiváló vezetők pl. Rozgonyi Pap János, vagy Gönczi Lajos, aki 40 éven át volt rektora a kollégiumnak. 1948 augusztusában államosították Romániában az egyházi iskolákat, így a református kollégiumot is, a könyv-

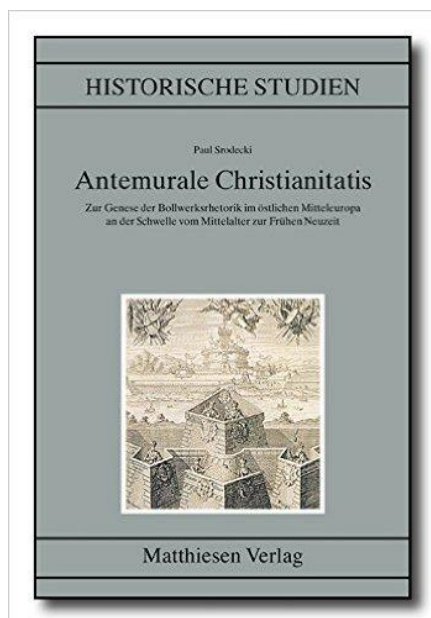
tár a székelyudvarhelyi városi könyvtárhoz került tudományos részlegként, valójában 20 évig zárva volt az olvasók előtt, kölcsönzés, szerzeményezés nem történt egészen 1990-ig. Dani Erzsébet szerint „*ez a hibernáltság jelentette a gyűjtemény számára a túlélést a szocializmus éveiben.*” Jelenleg a volt református kollégium, ma Benedek Elek Tanítóképző 1913-ban épült impozáns épületében működik, mintegy 33 000 kötetével közepes nagyságrendű könyvtárnak számít. A Székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár története nem bővelkedik oly mértékű fordulatokban, mint a fent bemutatott múzeumé, de mégis figyelmet érdemel, hiszen „*megőrizte és ápolta magyar gyökereit, a történelem viharaiiban is hű maradt eredeti céljaihoz, és nagy társához hasonlóan a rendszerváltás után visszatért a magyar és felekezeti keretekhez.*”

Ezeket az általam csak dióhéjban összefoglalt hányattatott sorsokat kíséri végig Dani Erzsébet történelmi hűséggel, szinte mérnöki precizitással. A kötet utolsó lapjain a két közgyűjtemény épülete látható korabeli fotókon, illetve napjainkban, a múzeumalapító, Csereyné Zathureczky Emilia valamint azok a kiváló személyiségek, akik a vezetésükre bízott intézményeket a történelmi sorsfordulókban, a kisebbségi létben is megtartották magyarnak és megmentették az utókornak.

Szegedi Magdolna

**Paul Srodecki: Antemurale Christianitatis.
Zur Genese der Bollwerksrhetorik im östlichen Mitteleuropa
an der Schwelle vom Mittelalter zur Frühen Neuzeit**

Antemurale Christianitas. A védőbástya-retorika kialakulásához Kelet-Közép-Európában a középkor és a koraújkor küszöbén.
Matthiesen Verlag, Husum, 2015. 532. oldal.

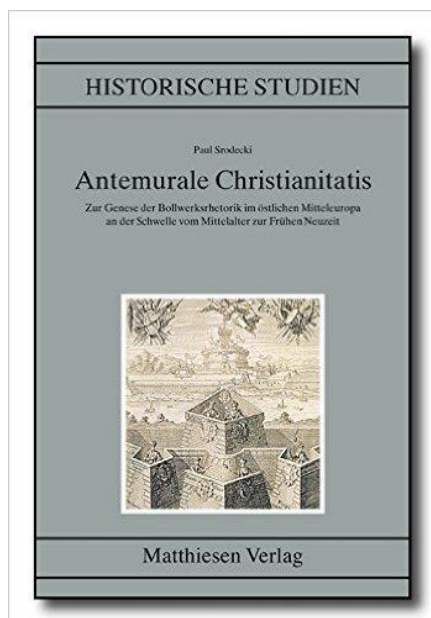

Paul Srodecki a gießeni Justus-Liebig-Universität és a marburgi Herder Institut munkatársa a német medievisztika fiatalabb korosztályának jeles képviselője. Bemutatni kívánt monográfiája a 2013-ban a Gießeni Egyetemen megvédett doktori disszertációjának átdolgozott változata. A szerző fő célja a magyar történelem számára is kiemelkedő jelentőségű művében annak

bemutatása, hogy a *kereszténység védőbástyája*-motívum mikor és hogyan jelent meg a nyugati kereszténységben, illetve hogyan formálódott, változott egészen a 17. századig. Alapvető tézise szerint ugyanis a magyar és lengyel *védőbástya*-retorikára a keresztes eszmék is nagy hatással voltak, és így annak kezdetei az eddig feltételezettnél korábban keresendők. Ennek okán a *védőbástya* toposzának nyomait egészen az antikvitástól kezdve vizsgálta, bár kutatása középpontjában a 15–17. század áll. Területileg a középpontba állított magyar és lengyel vonatkozásokhoz kapcsolódva az államok feletti szinteket (Apostoli Szentszék, szerzetes- és lovagrendek, felsőbb klérus, publicisztika) is bevonva vizsgálja a fogalmak alakulását. Srodecki fontosnak tartotta ugyanis, hogy a *védőbástya* fogalmkörének az alakulását, és a hozzá kapcsolódó diskurzust is bemutassa. Hiszen így a különböző területek, elsősorban Magyarország és Lengyelország azonos és eltérő tulajdonságai, valamint az egységesülés és az elkülö-

**Paul Srodecki: Antemurale Christianitatis.
Zur Genese der Bollwerksrhetorik im östlichen Mitteleuropa
an der Schwelle vom Mittelalter zur Frühen Neuzeit**

Antemurale Christianitas. A védőbástya-retorika kialakulásához Kelet-Közép-Európában a középkor és a koraújkor küszöbén.
Matthiesen Verlag, Husum, 2015. 532. oldal.

Paul Srodecki a gießeni Justus-Liebig-Universität és a marburgi Herder Institut munkatársa a német medievisztika fiatalabb korosztályának jeles képviselője. Bemutatni kívánt monográfiája a 2013-ban a Gießeni Egyetemen megvédett doktori disszertációjának átdolgozott változata. A szerző fő célja a magyar történelem számára is kiemelkedő jelentőségű művében annak

bemutatása, hogy a *kereszténység védőbástyája*-motívum mikor és hogyan jelent meg a nyugati kereszténységben, illetve hogyan formálódott, változott egészen a 17. századig. Alapvető tézise szerint ugyanis a magyar és lengyel *védőbástya*-retorikára a keresztes eszmék is nagy hatással voltak, és így annak kezdetei az eddig feltételezettnél korábban keresendők. Ennek okán a *védőbástya* toposzának nyomait egészen az antikvitástól kezdve vizsgálta, bár kutatása középpontjában a 15–17. század áll. Területileg a középpontba állított magyar és lengyel vonatkozásokhoz kapcsolódva az államok feletti szinteket (Apostoli Szentszék, szerzetes- és lovagrendek, felsőbb klérus, publicisztika) is bevonva vizsgálja a fogalmak alakulását. Srodecki fontosnak tartotta ugyanis, hogy a *védőbástya* fogalomkörének az alakulását, és a hozzá kapcsolódó diskurzust is bemutassa. Hiszen így a különböző területek, elsősorban Magyarország és Lengyelország azonos és eltérő tulajdonságai, valamint az egységesülés és az elkülö-

nülés irányába mutató folyamatok, vagyis a kulturális transzfer, az egymásra hatás elemei is láthatóvá válhatnak.

A kötet a szerző céljainak ismertetése és egy historiográfiai áttekintés után a második fejezetben a középpontban álló fogalmak (pl. *Antemurale*, *propugnaculum*, *murus*, *scutum*) és a hozzájuk kapcsolódó ideológiai alapok történetét vizsgálja az ókortól kezdve, különös figyelmet fordítva a keresztes hadjáratok hatására. Srodecki hangsúlyozza például az együvé tartozás, a „mi érzés” kialakulásában a különböző külső támadások által játszott szerepet. Az európai népek identitásának létrejöttében ugyanis kulcsfontosságú volt először a normannok, magyarok, arabok, majd később a tatárok, mongolok, poroszok, oszmánok, litvánok, vlachok és moszkvaiak stb. elleni védekezés. Srodecki fontos eredménye, hogy ezt a folyamatot nem kizárólag a kora-középkortól kezdve mutatja be, hanem már az ószövetségi előképekre is figyelmet fordít.

Kelet és Nyugat elméleti és gyakorlati szembeállításában a vizsgált időszakban a keresztes hadjáratok játszottak katalizátor szerepet, de a nyugati kereszténység, mint közösség (*orbis Christianus*) kialakulása alapvető jelentőségű volt ebből a szempontból is. A csoport-specifikus *védőbástya* (ekkor még főleg *védelmező* és *pajzs* formában) elképzelések megjelenését Srodecki munkája harmadik fejezetének ele-

jén a Német Lovagrend európai terjeszkedéséhez köti. A szerző kiemeli a barcasági epizód jelentőségét is (A királyság védelmezésére a kunok ellen – *Ad munimen regni contra Cumanos*), de a fő hangsúlyt a baltikumi jelenlétre (Az egyház és a hit pajzsa – *Scutum ecclesie et fidei*) helyezi. A *hit védelmezője* szerepkör ebben az időszakban a teuton rend mellett Lengyelországban, a Piastok uralmi területén is megjelent, ahogyan a szerző később részletesen ismerteti, éppen a lovagrend ellenében is. Jelentős tényező volt ebből a szempontból a mongol támadás, majd Lokietek Ulászló idejétől kezdve a lengyel keleti irányú expanziós politika. Nagy Kázmér szintén felhasználta a *hit védelmezésének* jelszavát és a *kereszténység végvidékének* a képzetét is. Srodecki szerint ez volt az az időszak, amikor Lengyelországban megszilárdult a *kereszténység védelmezője* énkép. Ez persze később néhol finomításra szorult, különösen a litván szövetség fényében.

Szerzőnk ezután a magyarországi helyzetre összpontosít. Nagy felkészültségről téve tanúbizonyságot mutatja be a magyarság énképének alakulását (a *kereszténység előőrse*) a kereszténység felvételétől és Szent István apostoli királyságától kezdve. Ismerteti többek között a *hit védelmezése* érvnek IV. Béla-kori megjelenését, az erősödő oszmán fenyegetésnek Nagy Lajos *athleta Christi*-ként, Krisztus bajnokaként való ábrázolására gyakorolt hatását,

valamint a kettős végvárrendszer Zsigmond kori kialakulásának a *védőbástya*-motívum megjelenésében játszott szerepét. Srodecki kötetének negyedik fejezetében a Német Lovagrend és a Lengyel Királyság ellentétének a *védőbástya*-képzetettel szembeállítására vonatkozó elképzelésekre gyakorolt hatását elemzi. A két fél retorikájának alakulását, a *hit védelmezése* érvrendszernek ebben játszott szerepét, illetve az egymás elleni vádak motívumait a konfliktus kialakulásától kezdve egészen Brandenburgi (Hohenzollern) Albert hűbéri esküjéig vizsgálja.

A munka ötödik fejezetében a szerző áttér a humanista retorika elemzésére. A 15. századi humanisták, köztük *Aeneas Sylvius Piccolomini*, ún. török-beszédekkel ugyanis nagy szerepet játszottak a védőbástya diskurzus széles körű elterjesztésében, valamint Európa *ostromlott erőd*ként való ábrázolásának kialakulásában. A későbbi II. Pius pápa 1436-ban a Baseli Zsinaton tartotta meg első jelentős beszédét, majd, ahogyan Srodecki bemutatja, Konstantinápoly eleste játszott katalizátor szerepet a retorika további terjedésében. Szerzőnk elemzi a török-beszédek és a keresztes prédikációk kapcsolatát, valamint ezzel összefüggésben a 15. századi keresztes hadjáratok hatását. Olyan fontos minták jelentek meg ugyanis ekkor a diskurzusban, mint a dominóhatás, a saját kultúra alkonyának félelme, valamint a hit és haza szabadságának védelme.

Srodecki a következő, a hatodik fejezetben ismét a magyarországi viszonyokra tér át. Hunyadi János *Krisztus bajnok*aként történő ábrázolásától kezdve, a nándorfehérvári siker hatásán keresztül elsősorban a Mátyás-kori *védőbástya*-kép alakulását elemzi. Szerzőnk arra a megállapításra jut, hogy Hunyadi Mátyás – IV. Bélához hasonlóan – leginkább előny szerzési szándékkal használta fel a *védőbástya*-retorikát, például csehországi igényeit is ezzel igyekezett alátámasztani. A király és udvara ugyanis nagy figyelmet fordított az uralom legitimálására, amelyhez a *védőbástya*-toposzt is előszeretettel használták fel. Ennek tárgyi megnyilvánulásai (medálok, pénzek stb.) mellett kiemelkedő jelentősége volt Srodecki szerint a magyarországi udvari történetírásnak is. A munka az *antemurale Christianitatis* fogalom szempontjából elemzi Mátyás és III. Frigyes, valamint a magyar király és a pápák viszonyának az alakulását, továbbá azt is vizsgálja, hogy Mátyás valóban komolyan tervezett-e egy törökellenes hadjáratot, vagy ez is pusztán retorikai fogás volt.

A kötet hetedik fejezetében ismét Lengyelország kerül a középpontba, Srodecki az *antemurale* fogalom és a „Jagelló Európa” kapcsolatára összpontosít, kezdve III. Ulászló szerepével, majd a hozzá kapcsolódó későbbi mártírpropaganda elemzésével. Ez utóbbi ugyanis a Jagellók után is fontos része maradt a *védőbástya*-

motívumnak. A szerző ezek után a Krími Kánságnak, a Moldvai Fejedelemségnek, valamint a fekete-tengeri oszmán expanzióknak a lengyel helyzetre, a pápai-lengyel kapcsolatok alakulásának pedig a *védőbástya*-motívum felhasználására gyakorolt hatását vizsgálja. Érdekes kitekintés a toposz Kelet-Közép-Európán kívüli, itáliai megjelenésének a bemutatása, amit a tervezett 1513–1514-es török ellenes hadjárat, majd a mohácsi csata, vagyis az egyik *védőbástya* eleste, de legalábbis az átalakulása, és az ezáltal teremtett helyzet bemutatása követ. Srodecki vizsgálata kiterjed a lengyel reakció mellett Szapolyai retorikájára, illetve a magyar *védőbástya*-toposz felhasználására a Habsburgok, valamint a horvátok által. A szerző végezetül ismét lengyel területre tér vissza, és az újabb keleti ellenfél, Moszkva megjelenésének az *antemurale*-motívumra, és a tágabban értelemben vett propagandára gyakorolt hatását elemzi.

A kötet nyolcadik fejezetében Srodecki a *védőbástya*-toposz 16–17. századi alakulását vizsgálja, ezúttal is Magyar- és Lengyelországot helyezve a középpontba. A könyvnyomtatás elterjedése ugyanis új médiumot adott a *kereszténység védelmét* elötérbe állító retorika számára is. Ehhez kapcsolódóan szerző mindkét területen a nemesi koncepciók, valamint különböző allegóriák, elképzelések (*Polonia, Sarmatia, fertilitas Pannoniae, querela Hungariae*) elterjedését és

alakulását emeli ki. Hasonlóképpen fontos az új ellenségek (svédek, brandenburgiak) megjelenése, vagy Sobieski János tevékenysége, melyek elemzése során végig kimutatható a *hit védelmének* a motívuma. Végezetül a jezsuiták szerepét ismerteti, amely további kapcsolódási pont a két állam vizsgálatában. Az utolsó, kilencedik fejezetben a *védőbástya*-motívum további elterjedését veszi górcső alá, a német területek mellett így a horvát, albán, velencei, földközi-tengeri, moldvai és havasalföldi, valamint – kissé talán ironikus módon – a moszkvai képzeteket mutatja be.

Srodecki összegzésében kutatása központi elemének tartja a pápaság szerepét mindkét terület fejlődésében, melyeket a 13. századtól kezdve vizsgált, és ami kérdésfeltevése szempontjából a feladatképzésben (*az egyház védelmezése*) ragadható meg leginkább. Ez utóbbi, *az egyház védelme*, a 14. századtól azután Magyar- és Lengyelországban is önértelmezéssé vált, míg a *pajzs* motívuma, nem függetlenül a haditechnika fejlődésétől, tovább alakulva *előőr*sé, majd *védőbástyává*, *fallá* vált. A szerző munkájának nagy erénye, hogy olyan forrásbázis alapján igyekezett megválaszolni kérdésfeltevését, amelyet eddig jobbra figyelmen kívül hagytak. Ezek alapján Magyarország már a Hunyadiak illetve a Jagellók alatt kulcsszerepet játszott a *védőbástya* motívumának létrejöttében és elterjedésében. Ez azért is lehet különö-

sen jelentős, mivel a motívumot így Srodecki kutatásai alapján, az eddig uralkodó nézettel ellentétben többé, nem a 16. század termékének kell tartanunk. A motívum széles körű, hálózatszerű felhasználása, amely a pápaság mellett Itáliát, a német területeket, valamint Lengyelországot, Litvániát és Magyarországot érintette, így szintén egy évszázaddal korábbi az eddig feltételeztnél, első csúcspontja ugyanis az 1500 körüli időre helyezhető.

Paul Srodecki munkája összességében különösen figyelemre méltó. Egy, korábban nagyrészt evidenciaként kezelt témát dolgozott fel új szempontok szerint, valamint új források felhasználásával, de ragaszkodva a német középkorkutatásra oly jellemző mélyreható analí-

zishez. Munkája alapos tájékozottságról tesz tanúbizonyságot, amely a felhasznált források igen széles körén kívül – ahogyan azt a különösen terjedelmes irodalomjegyzék is mutatja – a nyugati, elsősorban német, valamint a lengyel mellett a magyar szakirodalom ismeretét is jelenti. Monográfiája tehát a késő-középkor és a koraujkor magyar kutatói számára is releváns információkkal szolgálhat az elemzett folyamatok és az egyes részkérdések szempontjából is. Méltán remélhetjük tehát, hogy Srodecki munkája inspirációul szolgálhat a további kutatások számára is.

Barabás Gábor

Andrássy István

**Debrecen újjáépítése – 2.
Egy építész visszaemlékezése városi főmérnöki tevékenységére**

Bevezetés

(ezt a fejezetet lásd a Debrecen múltjából rovatban)

Gyermek- és ifjúkor, egyetemi évek

Az 1906. évben születtem Diósgyőr-Vasgyár telepen, egy kis egyszerű piros téglás, kertes házban, szüleim negyedik gyermekeként. Édesapám Andrássy Pál a Bakony szépséges vidékén fekvő Bakonytamásiból származik. Ősei ide a XVII. század elején jöttek a Felvidékről, s gazdálkodóként éltek dunántúli új otthonukban. Apám, aki igen jó képességű gyermek volt, az elemi iskola elvégzése után Győrött folytathatta gimnáziumi tanulmányait. Édesapja eladósodása, majd korai halála után azonban tanulmányait abba kellett hagynia és mesterséget tanulnia. Kitanulta a nem könnyű kádármesterséget. Sajnos gyenge fizikuma miatt abba kellett hagynia e munkát és a forgalmi vizsgák letétele után állást kellett vállalnia a Magyar Államvasutaknál, mégpedig Pesten, a Józsefvárosi teherpályaudvaron. Apám gyakran beszélt nekünk pesti életéről és munkájáról, a csekély keresetről, amelyből a lakáson kívül (igénytelen albérleti szoba volt) csak kenyérre, olcsóbb gyümölcsfélére, sonkanyesedékre, no meg gyenge kifőzdékre jutott. Pestről Diósgyőr-Vasgyárba került vissza, forgalmista irodasegéd-tiszt beosztásba, itt dolgozott nyugdíjazásáig. Édesapámat, akit mindig a munkásság problémáit értő, velük érző embernek tartottak, beválasztották a direktóriumba, majd a forradalom leverése után, több más, becsületes munkástisztviselő és mérnök társával együtt internálták. Pedig ezek az emberek tették a legtöbbet annak az érdekében, hogy egy ilyen exponált és veszélyes ipartelepen, amilyen Diósgyőr-Vasgyár volt, nem folyt vér, nem történtek atrocitások. Apám különben is ismert volt a békéltető, csendesítő magatartásáról. Ha valahol veszélyessé kezdett válni a helyzet, a direktórium őt küldte békebírónak.

Igen emberségesen bántak az internáltakkal. Nagy Pál altábornagy, Miskolc városparancsnoka például behívatta apámat és társait, s amikor karácsony ünne-

pének két napjára hazaengedte őket, e szavakat mondta: „Tudom, hogy maguk becsületes magyar emberek, családosa és családjuk sokat sír és szenved Önök miatt, most este menjenek haza, a szentestét és az ünnep két napját töltsék családjuk körében, s az ünnepeket követő hétköznapi hajnalon, még sötétben térjenek vissza”. Még ma is emlékezetemben él az a karácsonyeste, amikor halkán megszólalt a kapucsengő, s a megriadt család nagy-nagy meglepetésére és örömére édesapánk lépett be otthonunkba, s mi zokogva borultunk keblére. Ennél nagyobb karácsonyi ajándékot nem is kaphattunk volna az égi és földi hatalmaktól...

Az 1919-ben történt események és megpróbáltatások nem múltak el nyomtalanul családjunk életében. Édesanyám hat gyermeket hozott a világra, de az akkori és későbbi nehéz anyagi körülményeink között hármát el kellett temetnünk: egy nővérem és egy kishúgom tüdővészben, egy húgom agyhártyagyulladásban halt meg. Hogy a megmaradt három gyermek számára egészségesebb lakáskörülményeket és jobb táplálkozást biztosítsam, édesapám egy újdíósgyőri szántóföldön parcellázott telket vett meg, s hozzákezdett egy családi ház építéséhez. Lovat és targoncát vásárolt, s elkezdte az építési anyagot (repszett salakot, vörös salakot, Besszemer-homokot, téglát, meszet) a helyszínre szállítani és olyan szép háromszobás, melléképületes házat épített fel, fűrészelt gerendákból készült tetőszerkezettel, görömbölyi kettős hornyú cserépfedéssel masszív kivitelben, hogy egy építész-hallgató is tanulhatna belőle. Később, amikor déli falán egy ablakot kellett kibontani, a munkát végző kőműves azt mondta, hogy egy háború esetén, amikor a környező házakat elsöpörné a háború vihára, ez az épület minden bizonnyal megmaradna.

Ez a kedves családi ház valóban kiállta két világháború viharait. Életünk minden fontos eseményének tanúja volt (születés, esküvő, keresztelő, temetés). Akkor kellett megválnunk tőle, amikor szüleim halála után nővérem is itt hagyott bennünket 1984-ben. De megérhette azt, hogy a tévé is bemutatta az ősi hajlékot, amikor az újdíósgyőri lakosok a szanálási program ellen tiltakozva, bemutatták a lakótelepen épült családi házsorokat, a maguk masszív kivitelével, rendezett, gondozott környezetével. Úgy vélem, hogy édesapámnak, aki, mint említettem, elsőként építkezett az újdíósgyőri telepen, nagy szerepe volt a telep lassú, és folyamatos beépítésében, az utcákkal párhuzamos utcák és házsorok kialakításában.

Az első világháború kitöréséről kevés és homályos emlékeim maradtak. Emlékezem a harangok zúgására, amelyek tudtul adták, hogy háborúba léptünk. Elöttem vannak a felvirágzott menetszázadok, a menetoszlopokat kísérő síró asszonyok és gyermekek, a miskolci pályaudvaron bevagonírozásra váró fiatal, délceg katonák, akiket a mozdony elvitt valamilyen szörnyűséges ismeretlenbe.

Elemi iskolai tanulmányaimat az újdíósgyőri elemiben végeztem. Igen jó tanáraim voltak, de a negyedik osztály végén mégis eltanácsoltak az iskolából.

Ennek az volt az oka, hogy egyik hegedűóráim után utcai meggyfára felmászva, éretlen meggyet szedegettünk barátommal. Feljelentettek bennünket az igazgatónknál, aki drákói szigorral büntetett e „nagy” vétség miatt. Az ötödik általános iskolát nem végezhettem el, de az áldott emlékü Csiki Dani tanár úr megkönyörült rajtam, és segítségével bejutottam a miskolci Református Gimnáziumba, abba az osztályba, amelynek még életben lévő tagjai ez év júniusában ünnepeltek – igen megható keretek között – 65. érettségi találkozójukat.

Gimnáziumi pályafutásom igen sikeresen indult, az első osztályt kitűnően végeztem, a másodikban történelemből és természetrajzból a legjobbak közé tartoztam. (Ezt Budai József tanár úr állapította meg, aki Észak-Magyarország flórájának és faunájának kiváló ismerője és kutatója volt.) Harmadikban történt az első törés középiskolai pályámon, akkor kaptam az első elégségest földrajzból, anélkül, hogy egyszer is feleltem volna e kedvelt tárgyamból.

Lehet, hogy apám 19-es múltja borított rám árnyékot. Ezt ugyanis többször kellett tapasztalnom. Egyik osztálytársammal egyszer vitába keveredtem, és ő odavágta nekem „Már nem vagyunk 1919-ben”! Mire földre tepertem, és talán meg is fojtottam volna, ha osztálytársaim szét nem választanak... A tanári részrehajlások ellenére is sikeresen leérettségiztem, így akartam meghálálni szüleimnek, hogy a világháborús évek után bekövetkező nehéz megélhetési viszonyok ellenére is tanítottak, neveltettek apám kis fizetéséből. De én is igyekeztem kivenni részemet a család gondjaiból, munkájából. A vasgyár melletti salakhányó tövében a gyári munkások és alkalmazottak részére 200 négyszögöles telkeket osztottak szét, amelyekből mi is kaptunk, és főzelék meg zöldségfélék termelésével apasztottuk háztartási kiadásainkat. A termés hazahozatalakor sohasem szégyelltem foltos ruhában a négy vaskerekes kocsit húzva végigvonulni a Vasgyár utcáin. Anyám otthon baromfit, sertést, sőt tehenet is tartott. Jól emlékszem, kutyánk nem volt, de ha nyílt a kapu, hófehér pulykáink gurgulázva rohantak a belépő felé... Így kellett élni, mert az évekig tartó infláció következtében apám csak annyi fizetést kapott, amiből sőt vehetett. Ruháink csalánszövetből készültek, és anyám két pár rossz harisnyából gépelt össze egy jót.

A harisnya maradékokból és disznóbőrből mi, gyerekek mesterkedtünk össze rongylabdákat, kedvenc játékainkat. Szerettem kertészkedni, varrogatni, barkácsolni, segíteni anyámnak minden házimunkában. S ezt a készségemet mindmáig megőriztem. Ellestem Apámtól a kádármesterség fortélyait is. Ő ugyanis hivatala mellett délutánonként folytatta tanult mesterségét, hordókat, dézsákat, köpülőket gyártott. Én – ha időm engedte – és Édesapám is távol volt – hozzáálltam dézsák és köpülők készítéséhez, és amikor az értékesítéssel megbízott kereskedő kocsi-jával beállt udvarunkra, bevallottam apámnak, hogy az én készítményeim is az elviendő áruk között vannak, titokban készültek. Neki akartam örömet szerezni, és ez nagymértékben sikerült is. Akkor kaptam a munkám utáni első keresetemet, amelyből régi vágyam teljesítésekképpen egy szerény kivitelű, láncon függő

nikkel zsebórát vehettem.

Említettem, hogy minden házimunkából is kivettem részemet. Szüleim nagyon sokat adtak a lakás tisztaságára, szépítésére. Apám csak a meszelt falú helyiségeket szerette. A meszelést ő végezte, de néha megengedte, hogy a szobák meszelésében én is jeleskedhessem, és az ajtók és ablakok mázolását – egyik kedvelt ténykedésemet – is elvégezhessem. Akkor kerültem tehát közelebbi kapcsolatba későbbi mesterségem egyik fontos háttérparáival, a festő és mázólo szakmával.

A szülői házban eltöltött, tanulságokat, melegséget, védettséget nyújtó gyermek- és ifjú éveim hamar elteltek. 1924-ben érettségiztem és utána jött a nagy kérdés: hogyan tovább? Kisdiák koromban gazdatiszt akartam lenni, mert egyik távoli rokonunknak kisbirtoka volt a Hortobágy mellett. Édesapám lebeszélte erről a szándékomról, mert szerinte gyenge fizikummal nem bírnék megbirkózni a pálya nehézségeivel, mint ahogy az orvosival sem. A háborús sebesültek, a véres kötényű és köpenyű orvosok és ápolók látványa mindig a borzalommal vegyes szájalom érzését keltette lelkemben. A szenvedések, sebek, vér látására sem voltam akkor még felvértezve. (Annál közelebbi ismeretséget köthettem a vérrel, sebekkel, a halállal a második világháború idején – a bombakráterek feltárásakor. De erről majd később...).

Végül is a Műegyetem építészmérnöki szakát választottam. Jó műszaki érzésem volt, a kezűgyességemet is gyakorolhattam az otthoni munkákkal. Emellett – mint mondták – jól is rajzoltam. Egyetemi felvételemet nem előzte meg semmiféle összeköttetés-keresés, sem pedig valamiféle előzetes felvételi vizsga. Első jelentkezésünk úgy történt, hogy beléptünk a Rektor dolgozószobájába, letettük asztalára – mégpedig lefordítva – érettségi bizonyítványunkat, megtörtént a rektori kézfogás, és ezzel megpecsételtetett építészhallgatói felvételünk. (Nem volna ez ma is simább, egyszerűbb, igazságosabb? A továbbiakat eldöntené a hallgatók szorgalma, munkája, tehetsége, kreativitása, hivatásszeretete...)

Mi, kb. százan nyertünk felvételt az első évfolyamra, de már az első félévben elkezdődött a lemorzsolódás, s körülbelül évfolyamunk fele nem tudott megbirkózni az ábrázoló geometriával. Ez a tárgy volt nálunk a nagy „katalizátor”, és mindazok, akik a második év végéig nem tudták letenni a vizsgát, évet vesztek. A harmadik éven ugyanis az illető nem vehette fel azokat a tárgyakat, amelyek felvétele az első szigorlathoz volt kötve, csak a többieket. Így azután sok hallgatónál erősen kitolódott a diploma megszerzésének ideje, 8–10 évre. Akik az első félévben hagyták el karunkat, azok még átmehtek más – hasonló képzést nyújtó – karra, vagy főiskolára, sőt beszámították neki a sikeresen letett kollokviumok eredményeit is. Nekem is meg kellett küzdenem egyetemi pályám nehézségeivel, az elmaradt vizsgák és szigorlatok idejében való abszolválásának óriási erőfeszítéseivel, de sikerült évvesztés nélkül beiratkozni a harmadik évre, majd elnyernem az építész diplomát – száz kezdő pályatársam közül har-

mincnegyedikként. A diploma átadása ugyanolyan szerény keretek között zajlott le, mint beiktatásunk. A harmadik szigorlat után a szigorlatozók csendesen vára-koztak a dékáni hivatal előtt. Rövid idő letelte után a dékán behívatta mérnökje-löltjeit. Mellette álltak a vizsgáztató professzorok. Majd a dékán kezébe vett egy névsort, és olvasta a neveket. Ezek viselőinek az első sorban kellett egymás mel-lett elhelyezkedniük, illetve felállniuk. Majd a második sorban állók nevét olvas-ta fel. Az első sorban állókat „mérnöknek fogadom”-mal iktatta be a mérnöktár-sadalom nagy közösségébe, a második sorban állókat pedig pótszigorlatuk tár-gyaira, a letétel idejére figyelmeztette.

A „mérnöknek fogadom” birtokában János bácsinál, a hivatalsegédnél aztán átvehettük a szépen kiállított diplománkat. Minthogy családom anyagi lehetősé-gei nem engedték meg, hogy a nagy eseményre testületileg felvonuljanak Pestre (egyébként is ez akkoriban nem is volt szokásban), így egyedül mentem ki az egyetem udvarára. Magasra feldobtam kalapomat az ég felé, s amely irányba fújta a szél, arra indultam el, hogy diplomámat – szólóban – megünnepeljem. A szélirányt követve egy Budafoki úti kiskocsmába jutottam el. Leültem egy tarka terítés kisasztalhoz, borsos tokányt rendeltem, de egy falat sem ment le a torko-mon, rosszul lettem. Az orvos megállapította, hogy nagyfokú gyomoridegessé-gem, négyujnyi gyomorsüllyedésem van – a sok tanulás, munka, izgalom ered-ményeképpen. Súlyom végzésem idején mindössze 47 kg volt, jóval kevesebb, mint a korosztályomhoz tartozóké lenni szokott. De ez az – aránylag rövid ideig tartó – lerobbanás sem homályosította el azokat a szép emlékeket, amelyek egye-temi éveimet és munkámat színesítették.

Egyetemi éveim alatt édesapám 80 pengőt küldött havonta. Ebből nemcsak az albérleti szobát fizettem ki fűtéssel, világítással, hanem még tankönyveimet és rajzeszközeimet is. S minthogy nagyon szerettem színházba járni, így egy a Nemzeti Színházba szóló olcsó bérletet is kiszorítottam járandóságomból. Soha-sem felejttem el Ódry Árpád, Bajor Gizi, Uray Tivadar, Rózsahegyi Kálmán, Márkus Emília csodálatos alakításait a jobbnál jobb klasszikus és modern drá-mákban, vígjátékokban. (Meg kell jegyeznom, hogy az akkori Nemzeti Színház Európa egyik legjobb akusztikájú színháza volt. Példaként hozhatnám fel Va-szary Piroska nagy jelenetét Nyilas Misi szerepében, amikor is a tanári kar előtt elmondott, sokszor susogásba fúló szavait még a kakasülő leghátsó soraiban is tisztán halhatták az ott ülők. Még most is vérzik a szívem, ha a Nemzeti Színház helye előtt elhaladok, és szent meggyőződésemmel, úgy is, mint mérnöknek, hogy ezt a nagy nemzeti értékünket meg lehetett volna menteni, mint ahogy a Deák téri evangélikus templomot is meg tudták menteni, jóllehet a metró építése utób-bit talán sokkal jobban megrongálta, mint a Nemzeti Színházat...)

A színház mellett a zene is nagyon érdekelt. Gyermekkoromban tanultam he-gedülni, szívesen jártam hangversenyekre is. És otthon is gyakoroltam, ját-szottam magyar nótákat, opera- és operett-részleteket. Lakásadónóm, egy opera-

énekesnő is megdicsérte játékomat, és sajnálta, hogy nem képeztem magam tovább a zenében. Szüleim takarékos élete és áldozatvállalása, lemondása nélkül nem lett volna olyan szép és színes pesti életem. De szép és élményekben gazdag volt azoké a gimnáziumi társaimé is, akik nehezebb körülmények között tanultak az ország fővárosának különböző egyetemein. Azokra a szegény munkásemberek gyerekeire gondolok, akik nem kaphattak otthonról segítséget, és mégis tanultak, mert szorgalmasak és tehetségesek voltak és tanulni akartak, kiharcolták maguknak ennek lehetőségét. Albérlet helyett az olcsó Horthy-kollégiumban, vagy munkásszállásokon laktak, fekvőhelyük egy szalmazsák, reggelijük rántott leves volt, szobájuk fűtetlenségét azzal kompenzálták, hogy napjaik legnagyobb részét az egyetem fűtött tan- és rajztermeiben töltötték-el. S nemcsak saját rajzaik elkészítéséhez volt erejük és idejük, hanem tehetősebb és tanulmányokkal nehezebben birkózó hallgató-társaikéhoz is, sőt diplomaterv készítésére is vállalkoztak. Az e munkák ellenértékeképpen kapott összegekből telt azután a menzajegyekre, könyvek és rajzeszközök megvételére, szerény szórakozásra, kikapcsolódásra. Igen kiváló orvosok, mérnökök, tanárok, lelkészek váltak belőlük.

Rendületlenül hiszem és vallom, hogy mind a múltban, mind pedig a jelenben mindenki tanulhat, továbbképezheti magát, függetlenül anyagi, vagy más körülményeitől... Erre a jelenből is felemlíthetnék egy példát. Édesanyámék házába került albérlőnek egy nagyon rendes fiatalember, Nagy János. Édesapja korán elhunyt, édesanyja öt gyermekének tanítása, nevelése céljából egy ezer négyzetméteres, sívó homokos telket vett meg, felépített egy egyszerű kis házat, a homokos területen zöldséget termesztett, gyümölcsfát telepített (természetesen a gyerekekkel egyetemben), így biztosította középiskolai tanulmányaikat. A mi albérlőnk is segített anyjának a termények értékesítésében, a piacozásban. Amikor Újdiósgyőrbe került, a nagy kohónál vállalt igen nehéz fizikai munkát, nappal dolgozott, éjszaka meg tanult. Esti tagozaton elvégezte a miskolci Nehézipari Műegyetemet és igen tehetséges kohómérnök lett. Most már saját otthonát is felépítette, szép és okos gyermekeik a munkaszeretletben követik szüleik példáját. Nővérének is sikerült az orvosi diplomát megszerezni, és valamennyi testvér révbe ért... Ezeket a példákat azért kellett megemlítenem, hogy a most felnövekvő ifjúság láthassa, milyen körülmények között juthatott el egy tehetséges fiatal az áhított diplomához, és azután az álláshoz...

Ami debreceni tevékenységemet megelőzte

Tanulmányi éveim viszonylagos gondtalansága után következtek az álláskeresés nehéz időszakai. Ez a korszak két évig tartott. Először a pesti tervező irodákat jártam végig, tervező mérnök szerettem volna lenni. Hiszen egyik professzorom, Kotsis Iván is megállapította, hogy jó ízlésem és tehetségem van a tervezéshez és a későbbi pályám során tervpályázatokon is többször részt vettem. De annak idején az országban csak a Kis Rablók és Pandúrok nevű tervező közösség nyer-

hetett Pesten tervpályázatot...

Próbálkoztam a Székesfevárosi Tanácsnál is elhelyezkedni. Végig jártam valamennyi városatya hivatalát, sőt miniszteri pártfogómat is felkerestem, de eredmény nélkül. Unokabátyám is kilincselte gépészmérnök diplomájával Pesten, végül kikötött az ÁDOB-nál (Állástalan Diplomások Országos Bizottsága). Ez biztosított számára 80 pengő havi díjat, de amikor arra kérte a Bizottságot, hogy munkát is adjanak neki a dotáció mellett, legalább a villanyvezetékek szigetelésének ellenőrzésével, a hibák számbavételével bízzák meg őt, a válasz az volt: „Maga csak nyugodtan maradjon otthon, mi úgylis küldjük a pénzt!”.

Édesapám, hogy az állástalanság, munkanélküliség nagyon nyomasztó, lélekölő állapotát némileg enyhítse, minden este kártyázott velem és unokabátyámmal. Tarokkoztunk... Talán Édesapám és azoknak a nehéz éveknél az emlékére lett ez a játék, kedvelt kártyajátékom, kikapcsolódásom egyik fontos tényezője...

A reménytelen álláskeresés két éve után felkerestem Árva Pál igen jó nevű építész, hogy adjon munkát építkezéseimnél. Kőműves állást is szívesen elvállaltam volna. Ő végignézett rajtam (igen elegánsan öltöztem fel a bemutatkozáshoz: keménykalap, Zrínyi-kabát, sétapálca) és elnevette magát. Azt kérdezte: „Kolléga úr, meggondolta ezt?” „Igen”, volt a válaszom.

Fagyos kora tavaszi nap volt, amikor e beszélgetés lezajlott közöttünk, s amelynek eredményeképpen a Húsvét utáni első munkanap reggelén jelentkeztem a sárospataki angol internátus építésének munkavezetőjénél. Most már kellő felszereléssel, munkaruhával és bakancssal utaztam építésvezetőmmel együtt Sárospatakra. Szállásom egy szerszámos kamra volt, falain hatalmas résekkel, amelyeken át vígan fújta be a fagyos kora tavaszi szél. Reggelre a kamra egyetlen komfortját képező lavórban a víz is megfagyott...

Első napi feladatomban nádmennyezet vakolása volt. Ezt a kőművesekkel együtt kellett elvégeznem, mégpedig ugyanolyan tempóban, és a régi „szakik” szakértelmével, hiszen nem volt szabad elárulnom, hogy mérnök vagyok, mert az akkori nagy munkanélküliségben egy kőműves szakmunkás kenyérért vettem el. A szakszervezet eljárást indított volna a rajtam segíteni akaró munkaadóm ellen. Még ma sem tudom, hogyan, de pontosan elvégeztem a reám bízott feladatot. Igaz, hogy a munka bevégezése után annyi habarcs volt rajtam is, mint a mennyezet egy részén, s szemem, szám és minden részem tele volt malterrel. Ruhástól, bakancsostól feküdtem le a szalmazsákos priccsemre, s a szférák zenéjének ható fagyos szél zúgása mellett a nagy fáradtságtól elcsigázva mélyen elaludtam. Másnap a lavórban lévő jég miatt a mosakodásra nem kerülhettem sor, de frissen ébredtem, és munkahelyemre sietve, vártam az újabb eligazítást. Most egy hat méter széles tanterem poroszsüveg mennyezetének vasgerendák közötti (cca. 24 m²) részét kellett bevakolnom. A téglalboltozat legvastagabb ívmagassága cca. 6 cm volt. Azt hittem ebbe a munkába beletörök a bicskám. De csodák-csodájára másnapra az általam felvert vakolat nem kívánczolt le a földre, azaz a leendő

burkolat alatti feltöltésre...

Harmadnap egy nagyobb helyiség oldalfalának vakolása már gyerekjáték volt számomra, a két malteros lány alig győzte hordani az újabb és újabb malteradagokat, és most már több került belőle a falra, mint a ruhámra és a földre. Egy öreg kőműves volt a társam, igen jóindulatú, de kissé szófukar ember, akivel nagyon szívesen dolgoztam együtt. Egészen a hét utolsó napjáig, amikor is a külső állványzaton megjelent egy műszaki bizottság, főnököm vezetésével. Közöttük volt a nagy Schulek fia, a tervező, az Oktatásügyi Minisztérium iskolaépítési osztályának képviselői, és úgy láttam meg voltak elégedve helyállással, munkámmal.

Meg kell jegyeznem, hogy a kőműves munkába való beletanulás azért nem okozott nehézséget számomra, mert a családi házunknál előforduló vakolási, járdaépítési, csatornázási, tetőjavítási munkákat már gimnazista koromban én végeztem...

A sárospataki inas idők után főnököm új munkahelyet jelölt ki számomra, Hercegkútra kellett mennem, most már munkavezetői minőségben, de szükség esetén kőműves kanállal a kezemben is dolgoznom kellett. Egy római katolikus iskola hozzáépítési munkáit (toldaléképítést) kellett elvégeznünk. A munka nem volt könnyű, ugyanakkor olyan gyenge áron vállalta a főnököm, hogy könnyen ráfizetéses lehetett volna. De igyekeztem minden erőmmel, szaktudásommal elkerülni a veszteséget, sőt a vállalkozás igen szép nyereséggel zárult (10.000 pengő). Szerettem Hercegkutat, ezt a Sárospataktól négy kilométerre fekvő, a Kárpátok déli nyúlványai között elnyúló, erdővel körülvett kis katlanszerű községet, francia-német keveréknyelvű lakosságával. Nagyon megkedveltem munkáltatómat, a falu római katolikus plébánosát, Strisovszky-t is, férfias karakterével és rengeteg világháborús élményével, amelyekről közös étkezéseinken sokat mesélt. A kezdeti bizalmatlanság hamar eloszlott és a teljes ökumené jegyében éldegéltünk... Sokszor kirándultunk a környék szép vidékeire (Regéci vár, Radvány környéke stb.) Ő ismerte legjobban a remek rizikegomba lelőhelyeit, ahonnan kilószámra szedhettük a friss, zsenge, s a felvidéken különösen kedvelt és ismert gombafejeket.

A hercegkúti iskola toldaléképítésével egy időben bonyolítottuk le a római katolikus templom renoválási munkálatait is. Ennek ellenőrzése szintén az én feladatomban volt. A munkák befejezése után Árva Pál még megbízott a sárospataki Angol Internátus végelszámolásának elkészítésével – a szükséges rajzokkal, számításokkal együtt.

Az Árva Pálnál eltöltött gyakorlati évek elegendőek voltak arra, hogy az építőmesteri képesítést megszerezsem. Ezt ugyanis az építészmérnökökön kívül csak hároméves, építőmestereknél eltöltött idő és külön vizsga alapján nyerheték el a technikusok.

Mielőtt iparomat kiváltottam volna, megpróbáltam elhelyezkedni a Diósgyőri

Vasgyár építési osztályán, de az akkori gyárigazgató kijelentette, hogy kommunista fiát nem lehet felvenni. Tehát Édesapám 19-es forradalmi direktórium tagja még mindig kísértett. (Meg kell jegyezni, hogy egész életén át hívő protestáns volt, presbiter és egyházigazgató és az evangélikus templomból temették el)... Még megpróbáltam a pesti elhelyezkedést is egy kollégám segítségét kérve, de ő azt a kijelentést tette: „Ha eldobom a kalapom Pesten, az építész talál el” ...

Reménytelen próbálkozásaim után nem maradt számomra más hátra, mint kiváltani iparendélyemet, s anyagi eszközök nélkül elkezdni vállalkozói munkámat. Édesapám rengeteget segített nekem azzal, hogy az építkezéshez szükséges munkaeszközök (malteros ládák, saroglyák, kis és nagy bakok, létrák, lapátok, ásók stb.) egy részét saját kezűleg – otthon – elkészítette. A hiányzó munkaeszközökkel később gyarapítottam felszerelésemet, amikor már kellő anyagi hátterem volt a vállalkozói pályához... Első munkám a vasgyári református egyház gyülekezeti otthona volt. Ennek építésében még Árva Pálra támaszkodhattam, mint társra és egyben patrónusra.

A munka befejezése után, teljesen önállóan dolgoztam kb. tíz éven keresztül. Kezdetben főképpen családi lakóházakat építettem a vasgyári munkásoknak, két szobás melléképületes kényelmes házakat. Építetőim a telkek megvásárlása után az akkori OKH-tól vagy a miskolci fakereskedőktől kaptak 3–4 ezer pengő pénzbeli és anyaghitelt, s kb. 4–6 ezer pengőért sikerült felépíteniük házukat. S ha én az ilyen munkán 5–6%-ot (200–500 pengőt) megkerestem, akkor nagyon meg voltam elégedve... Így lettem én a „kispénzű” emberek építész Diósgyőrött és környékén. De az idők folyamán nagyobb megbízatásokat is kaptam (diósgyőri általános iskola, két üdülő Bükk-szentkeresztben, strandépítés Diósgyőrött és Lillafüreden, templomrenoválások, orvosi rendelő építése, bankok építése és tatarozása). Talán a legszebb és legmaradandóbb emléket hagyó építési munkám volt a Sándy Gyula professzorom által tervezett észak-magyarországi reneszánsz stílusú vasgyári evangélikus templom. Ezt igen nehéz körülmények között építettem fel. Az egyház ugyanis a templomépítésre gyűjtött pénzt egy külföldi bankban helyezte el – mégpedig dollárban. A bank megbukott és a dollárbetét odaveszett... Hogy egyházam súlyos helyzetén könnyítsek, egy segédmunkássommal a téli hónapokban hozzáálltam a vasbeton-szereléshez. Ketten lehajlítottuk a templom vasbeton kupolájának és félkörű tartó pilléreihez tartozó gömbvasakat, és azokat az elkészült zsaluzásba be is szereltük... A templom a Vasgyár vezetőségének jelentős támogatásával, az evangélikus gyülekezet gyűjtése segítségével mégis felépült, jelölve annak, hogy társadalmi összefogással, áldozatkészséggel minden nehézség legyőzhető....

A templomépítés szép időszaka után a 30-as évek végén – a közelgő világháború elővetülő árnyékában – részt kaptam a vasgyár háborús építkezéseiből is. Az első világháború alatt befejezetlenül maradt hatalmas csarnoképületek burko-

lási, körülfalazási, valamint a szociális létesítmények építési munkálatait kellett befejeznem Egy alkalommal, amikor a sajtoló műhely sajtolójának 8 méter mélységű, igen komplikált alapozási munkáit végeztük, amikor is személyes jelenlétemre és irányításomra állandóan szükség volt, egy mérnök kollégám ismét figyelmeztetett Apám „kommunista” múltjára. A munkahelyre kilátogatva, nehezményezte, hogy akkor, amikor öfömméltósága Horthy Miklós a gyár területére érkezik, akkor egy Andrassy István, egy kommunista fia, a gyár területén tartózkodjék... A bántásokat megbocsátottam, de elfelejteni nem tudtam...

Vállalkozói korszakom utolsó éveiben két 64 lakásos, háromemeletes lakóházat építettem a vasgyári munkások számára. Volt egy ún. „társam”, akivel együtt adtuk be pályázatunkat, de munkája abból állt, hogy minden keresetemből a saját százalékát levonja, miközben az építés menete, nehézségei nemigen érdekelték...

Valaki megkérdézhethetné, hogy az ilyen nagy munkákhoz milyen műszaki apparátus, irodai személyzet állt rendelkezésemre. Elmondhatom, hogy a „*tres faciunt collegium*”, ugyanis hárman voltak (Édesapám, a Sárospatakon megismert kitűnő munkaszervező, Potenga János és feleségem, Dr. Kövesi Magda). A bérház-építkezés igen nagy, feszített munkát kívánt mindnyájunktól. A munkavezetőm és én állandóan kivonultunk az építkezésre (sokszor a betonkeverésben is segédkeztünk, hiszen keverőgépünk akkoriban nem volt). Apám az anyagbeszerzéssel, feleségem az irodai adminisztrációval volt elfoglalva. Nem volt könnyű egy cca. másfél millió pengős, ötoldalas költségvetési kiírás alapján készülő, de számos résztervre és számításra nem támaszkodó tervdokumentáció alapján dolgozni. Nehéz volt munkásaim dolga is, bár lelkiismeretes munkájukat igyekeztem órabéremeléssel kompenzálni. (Ezért árrombolás vádjával illettek). Úgy éreztem, szerettek és becsültek, mert én is becsültem őket. Egyik munkavezetőm azzal fejezte ki ragaszkodását, hogy Újdiósgyőrből való elköltözésünk után virágokat vitt szüleim sírjára. Vele történt meg az az eset, hogy amikor egyszer ittasan találtam munkahelyén, megemlítettem neki, hogy keresetéből már régen felépíthetne egy kis házat, csak ne igyék annyit. Ő megfogadta tanácsomat, és egy takaros házat épített a régi omladozó viskója helyett... Nővérem temetésén találkoztam vele és a régi szeretettel öleltük át egymást...

Már az előbbieken említettem, hogy vállalkozói pályám felétől kezdve (1935–1942-ig) milyen nagy segítségemre volt Édesapám mellett feleségem is. A vele való immár 52 éves kapcsolatról szeretnék most megemlékezni.

1934 nyarán, minthogy akkoriban még alig volt jelentősebb munkám, irodám pamlagán pihentem. Hirtelen eszembe jutott, hogy nálunk nyaraló unokanővéremet ki kellene vinni Görömböly-Tapolcára, ahová hetenként kétszer fapadokkal felszerelt teherautó vitte ki a gyógyfürdőre vágó vasgyári asszonyokat. A „gyógykirándulások” szervezője és vezetője az akkori Szállítási Osztály főnökének felesége volt, későbbi sógorom, Dr. Kövesi Pál vaskohómérnök anyósa.

Náluk tartózkodott akkoriban az egy éves finnországi tanulmányútjáról hazaérkezett, soproni illetőségű Dr. Kövesi Magda. Telefonon felhívtam a kirándulás szervezőjét s érdeklődtem, mikor megy a legközelebbi autó Tapolcára. Válasza az volt, hogy még aznap délelőtt. Alarmíroztam unokanővéremet, s rohantunk a megadott gyülekezőhely felé, de amit akkor még nem tudtam, szép szabad légényéletem utolsó stációja felé is. A tapolcai végállomásra érve, a gépkocsivezető melletti ülésről leugrott egy csinos barna leányzó. Csoportvezetőnk bemutatott egymásnak, s megkért arra, hogy a vendég kislányt kísérem el a strandra (ő ugyanis nem óhajt a gyógyfürdőbe menni, hanem inkább a szép strandra úszni). Én vendégemet a vasgyári asszonyokra bízam, s elmentem a strandra Magdával. Mindketten jó úszók voltunk. Úszás közben vígan beszélgettünk, és észre se vettük, hogy már ezer métert is leúsztunk. Ő a finnországi élményekről mesélt nekem, az ottani tájról, életről és emberekről... S valamilyen egészen különös légkört varázsolt körém, valamilyen sajátos – addig nem ismert – szellemiség és gondolkodásmód áradt belőle, amelyek nagy hatással voltak rám. Ő is látszólag jól érezte magát társaságomban, olyannyira, hogy amikor a vasgyári autó indulására figyelmeztettek bennünket, kijelentettük, hogy szívesebben tennénk meg az utat Görömbölyről a Vasgyárba a szép erdővel szegélyezett gyalogúton. Az út nem tartott hosszú ideig és nem is volt fárasztó, s még egy lovagi szolgálatot is tehettem Magdinak. Könnyű nyári cipőjének elszakadt az egyik pántja s én a saját cipőfüzőmmel rögzítettem meg, s ő ebbeli ténykedésemet nagy elismeréssel szemlélte.

Még egy momentum volt, ami megragadott egyéniségében. Egyszerű volt és minden nagyképűség távol állt tőle. Amikor görömbölyi túránkról kissé megkésve hazatértünk, már várt a jó rántott csirkés ebéd, amelyre Magdi rokonai magyaros vendégszeretettel engem is ott tartottak. Ő látva a küszködésemet a csirkecomb késsel-villával való evése közben, szépen kézbe vette a csirkecombokat, nyugodtan rágni kezdte, és engem is erre biztatott... Ilyen apró és nekem tetsző mozzanatokból állítottam össze az ő – az eddigi leányismerőseimtől eltérő – és nekem nagyon tetsző jellemvonásait. Akkor már közeledtem a 30. életév felé, tudtam, hogy évről évre nehezebb lesz az igazi társ megtalálása. Szüleim sem bánták volna, hogy megnősüljek. Már előbb hozzákezdtem a szüleim telkén egy családi ház építéséhez. Kedves kétszobás, verandás, fürdőszobás kis fészek volt... Éppen akkoriban készült el teljesen. Így egy sétánk alkalmával meg is mutathattam Magdinak. Ő nagy érdeklődéssel szemlélte a takaros házat sárga-barna nemesvakolattal behúzza (azt mondta: olyan, mint egy vanília és csokoládé fagylaltból készült mesepalota). Amikor legközelebb megnézte a kis házat, akkor arra a kérdésemre, hogy „Volna-e kedve berendezni a házamat?”, igennel felelt. Rövidesen azután sor került egy hosszú 2,5 km-es lillafüredi, percesi kirándulás után a leánykérésre. (Előzőleg már bemutatam Magdit szüleimnek, testvéreimnek is). Magdi szülei beleegyezését várta, mielőtt a végleges „igen”-t

kimondja. Ez rövidesen meg is érkezett. Apósomnak csak két kikötése volt. Igyekeztek fix fizetéses mérnöki állást szerezni, Magdi pedig a bölcsészdoktori diplomája mellé szerezze meg a magyar-német szakos tanárit is, végezze el a gyakorló évét Pesten és utána meg lehet tartani az esküvőt. 1935 augusztusában házasodtunk össze. Apósom kívánságának csak a feleségem tudott eleget tenni, megszerezte a tanári diplomát is, bár abban az időben még a két diploma és három külföldi ösztöndíj, amelyekben egyetemi tanulmányai idején részesült sem volt elegendő ahhoz, hogy akár tudományos, akár tanári pályán elhelyezkedhessék.

Én azonban nem válhattam valóra óhaját. Legalábbis nem a 30-as évek közepén. „Fix” fizetésem nem volt. Így életvitelünk mindig annak a függvénye volt, hogy volt-e munkám vagy sem? Ez különösen házasságunk elején okozott nehézséget, de legalább megszoktuk, hogy nem az anyagi bőségben keressük a boldogságunkat, hanem a harmonikus családi életünkben, és akkor még csak két gyermekünkben (Lászlóban és Évában; később, már 1944-ben társult hozzájuk Pál is). Akkor sem változtattuk meg gondolkodásunkat és életvitelünket, amikor már jelentős munkákat bonyolítottam le... Ezekkel együtt természetesen élet-színvonalunk is emelkedett, és egy szép kertes lakóház megvételére is sort keríthettünk. De ennek sajnos nem sokáig örülhettünk. A közlgő világháború fellegei már ott tornyosultak szép hajlékunk felett. Engem több ízben behívtak katonai szolgálatra és hónapokon át voltam távol családomtól, megkezdett munkáimtól. Ilyenkor bizony otthon maradt segítőtársaimnak (munkavezetőmnek, édesapámnak és feleségemnek) kellett fedélzetre állniuk, és a munka terheivel megbirkózniuk. És ez nem volt könnyű feladat számukra.

Debrecen (1942–1944)

(ezt a fejezetet lásd a Debrecen múltjából rovatban)

Sopron (1944–1945)

Utunk Sopron felé nagyon viszontagságos és fárasztó volt. A többszöri átszállás, a hosszú útszakaszok nagyon megviselték a gyerekeket. Volt egy megrendítő élményünk, amelynek emléke gyakran visszajár. Rákos pályaudvar előtt leszállítottak bennünket a vonatról, mert a rádió légiriadót jelzett. A sínek mellett egy kukoricásban hasalva vártuk, hogy a mélyrepülésben közeledő vadászgépek mikor fognak felfedezni bennünket és mikor zúdítanak golyózáport a rejtőzködőkre. Feleségem, 8 hónapos terhesként, hősieen viselte a kényelmetlen rejtőzködő pozitúrát. Ellenben négy éves Éva lányunk nem akart fekvő helyzetben maradni, hanem szüntelenül felugrott mellőlünk és szép kis piros kabátjában – kitűnő célpontként – szaladgált jobbra-balra, miközben a légvédelmi ütegek repeszeinek kísérteties zúgása töltötte be a levegőt. Szerencsére mindkét gyermekünkkel, sőt a kis „jövénnyel” együtt szerencsésen megérkeztünk Sopron-

ba, a vélt menedékhelyre. De sajnos nem lett az...

A soproni szülői házban való elhelyezkedés után jelentkeztem a soproni Városi Tanács Építési és Közlekedési Osztályán. Nagy meglepéssel fogadtak. Nekem már ugyanis volt némi gyakorlatom a műszaki mentés és romeltakarítás vonalán, amelyről szóló beszámolómat élénk érdeklődéssel hallgatták a soproni kartársak.

Ők, valamint a város lakossága meg voltak győződve, hogy a szép, műemlékekben gazdag várost nem érheti bombatámadás. Azt is beszélték, hogy azért nem bombázzák Sopront, mert utolsó tartózkodási helyet adott IV. Károly királynak és családjának, mielőtt országunkat elhagyták. Voltak még más hiedelmek, de a valóság másként alakult. Egy szép napsugaras őszi délelőtt a Kiss János utcai társasház lakói (ebben laktunk mi is) délelőtti sétájukat, bevásárlásikat intézték. A rádió ugyan berepülést jelzett, de nem nagyon vették komolyan még akkoriban. Csak a szirénák vijjogó hangjára és az én felszólításomra siettek azután az óvóhelyre. Én még felszaladtam lakásunkba és anyósommal együtt megragadtam kisfiam kocsijának egyik végét, ő a másikat, és a bombák távoli sivatásának hangjára rohanva mentünk le az óvóhelyre, ahová már a közelben becsapódó bombák okozta légnyomás taszított bennünket. Ettől a naptól kezdve ez az óvóhely lett második tartózkodási helyünk. Rendszerint de. 10-től du. 4-ig kellett benttartózkodnunk, erre az időszakra estek a csaknem naponként ismétlődő légiriadók. Az egyik borús őszi délutánon ismét megszólaltak a szirénák, s mi az óvóhelyről távoli dübörgést hallottunk, s a háromemeletes társasház óvóhelyének padozata úgy hullámozott alattunk, mintha egy hullámozó tengeren hanykolódó hajó fenekén lettünk volna. Az történt ugyanis, hogy a radarral felszerelt bombázó gépek – a felhők fölött repülve – célt tévesztettek, és a kijelölt objektum (soproni pályaudvar) helyett bombaterheiket a Lövérek körüli területre dobták le. Ez a terület ugyanis párhuzamosan feküdt az állomásépületekkel. Szőnyegbombázás volt, amely nemcsak az épületeket, hanem a környező szép kis fenyves erdőt is letarolta.

A legszomorúbb, és máig is vissza-visszajáró emlékeim közé tartozik, amikor az egyik villalakás romjai között halva megtaláltuk egyik nagyon kedves soproni mérnök kollégámat (Szegőt) családjával együtt. Ő munkavégzés után mindig sietett ki a városból a „védett”-nek tartott Lövérekbe, s a sors kegyetlensége folytán kis tusculanuma lett családi sírboltja.

Ettől az időtől kezdve igen kemény és nehéz munkákat kellett elvégezni az ügyosztályon. A soproni városháza emeletének abban a szobájában dolgoztam, amely mellett Beregffy nyilas honvédelmi miniszter dolgozószobája, illetve főhadiszállása volt. Szálasi a szomszédos Brennbergbányán tartózkodott, azaz helyesebben lapult. Ez az idő volt a „döntő csapás” mérésének ideje a szövetségesek részéről. A légiriadók naponként ismétlődtek. 150–200 liberátor 30–40-es kötelékben repült át Sopron felett Wiener Neustadt (Bécsújhely) felé. A Sopron-

tól 70 km-re fekvő szép osztrák várost többször olyan szőnyegbombázások érték, hogy Sopronban is rengett és morajlott a föld. A pokol zenéje volt ez, a mi óvóhelyi életünk állandó kísérője... A riadók pillanatában szomszédom a honvédelmi miniszter – szárnysegédeivel együtt – hatalmas kétméteres térképhengereket cipelve rohantak le a rájuk várakozó autókhoz. Irány a határ, vagy a brennbergbányai aknatárók – Szálasi főhadiszállása!! Nekünk, városi műszaki tisztviselőknek nem volt szabad helyünket elhagyni, legfeljebb a Városháza óvóhelyére mehettünk le.

A város lakossága, sőt tisztviselői a Sopronon belüli határban napokon át ásták a futóárkokat, tankcsapdákat. A szovjet hadsereg taktikája azonban nem ezt az elgondolást követte. Kőszeg felől behatoltak Ausztriába, s nyugat felől jöttek be minden harc és ellenállás nélkül Sopronba.

Családommal együtt a rengeteg bombázás s a küszöbön álló harci cselekmények miatt az egyetemre költöztünk be, mégpedig apósom jó barátjának, Dr. Wendl Miklós geológus professzornak pinceraktárába, ahol a tanszék könyveinek és műszereinek egy része volt elraktározva. Itt éltük át az ostromot egy cca. 6 m²-es kis helyiségben. Az ablakokat könyvekkel raktuk ki, hogy golyó- és szilánkbiztosak legyenek. Sohasem fogjuk elfelejteni 1945 húsvét reggelét, amikor a robbanások és lövöldözések kezdtek távolodni Sopron körzetéből, és mi néhány könyvet kihúztunk az ablakmélyedésből, így kémlelhettünk ki. Az egyetem szép kertjében, szikrázó napsütésben egy fiatal, pirosposzsgás szovjet tiszt alakja tűnt fel, aki nyugodtan sétált az úton. Ő annak az alakulatnak volt tagja, akik bevonultak Sopronba.

Az ostrom után apósomék visszaköltöztek lakásukba, ahonnan apósom naponta járt be az egyetemre előadásait megtartani. A soproni nehéz napok után lassan-lassan elérkezett a visszatérés ideje a szülői otthonból Debrecenbe. De a kérdés az volt, hogyan? A forgalom teljesen lebénult. Csak olyan tehervonatok indultak az ország belsejébe, amelyek az internáló- és haláltáborokból kiszabadult foglyokat szállították haza. Egy komáromi fiatal – családjával Sopronba menekülő – jegyző segítségével sikerült egy marhavagon felét az ő családja és az én családom részére lefoglalni. Nem volt más felszerelésünk a hosszú útra, mint két zsák, teletömve a szükséges ruhaneművel és a legfontosabb eszközökkel, valamint két afrikával tömött matrac, ahová gyermekeinket lefektethettük, a legkisebb kis kocsijában pihent naphosszat.

Ahogy utazótársammal a nyitott vagonajtó előtt állottunk, hirtelen elénk toppant egy géppisztolyos orosz katona, és „davaj, davaj” kiáltással utasított bennünket – géppisztolyát nekünk szegezve – egy tehervagon kirakodására. A vagonból fehérnemű-göngyölegeket kellett egy teherautóra átpakolni. Miután munkánkat becsületesen elvégeztük, kiadta a további utasítást, hogy szálljunk fel a megrakott autóra és kísérjük a szállítmányt rendeltetési helyére. Eszembe jutott, hogy vonatunk bármelyik pillanatban elindulhat, s ha elmegy, ki tudja, mi-

kor kerülünk össze ismét családjainkkal. Ekkor gyors elhatározással futni kezdtem és társamat is futásra serkentettem. Hallottuk a géppisztoly csörrenését, de a lövés hangját nem. Úgy látszott, hogy egy jóérezésű orosz katona volt, és látta nehéz helyzetünket, s azt is, hogy mihelyt a vagonunkhoz visszatértünk és felugrottunk rá, máris elindult a szerelvény a két megmenekült apával és családjukkal. Lassacsckán világosodott meg bennünk az a tudat, hogy az utolsó hónapok rengeteg megpróbáltatása, a borzasztóan nehéz utazás ellenére, otthonunk felé indulhattunk el. Azt mondtam, az utazás borzasztó volt. Élelmiszert alig vittünk. Kisfiunk már csak egy üres anyamellen nyámmogott, teán és száraz keksz teába való mártogatásán éledegt. Ha hosszabb ideig állt a szerelvényünk egy-egy állomás előtt, akkor megkíséreltem tejet, vaját, kenyeret szerezni a falusiaktól ruhadarabjainkat cserébe felkínálva. A pelenka és gyermekholmi mosása víz hiányában úgy történt, hogy egy spárgát húztunk ki a vagon falai között, s napon szárítottuk a gyermekruhákat. A soproni szerelvényről Celldömölk állomásán át kellett szállnunk egy másik vonatra, amelyik nemzetközi vonat volt. A szerelvény annyira zsúfolt volt, hogy reménytelené vált továbbutazásunk. Egy nyitott tehervagon lépcsőjén ülő orosz katona mutatta, hogy a plattkocsin van hely. Volt is az Úristen szabad ege alatt, fedélül a csillagos égbolt szolgált. Felszálltunk, s egy sarokban levackoltunk. Elindulásunk előtt két jóképű fiatal orosz katona felpattant a kocsi oldalára, s meglátva négyéves kisleányunkat, a legnagyobb tiltakozásunk ellenére magukkal vitték, de nemsokára nagy zacskó gyümölcscsel a kezében visszarakták a kocsira. Izgalmunkban, s orosz tudás híján nem tudtuk figyelmességüket megköszönni.

Az izgalommal, kalandokkal teljes utazás következő állomása Veszprém volt. Veszprém előtt megállították a vonatunkat, s minden férfiembernek számító egyént felszólítottak, hogy szálljon le a vonatról, és egy másik tehervonatról három darab aknával tele ládát vigyen át egy kb. 150 méter távolságra levő depóba. Nekem az ajtó előtt kellett állnom, és onnan rakták vállamra a közel 70 kg-os ládákat, s onnan kellett azokat átcipelnem a kijelölt helyre. Az egyik láda fedele fel is nyílt, s az aknák szétgurultak a földön. Szerencsére nem robbantak fel, mert akkor nem jegyezhettem volna le ezt az újabb „élményemet”! A munka elvégzése után tovább indulhattunk Székesfehérvár felé. Székesfehérvár romokban hevert. Két idősebb gyermekem kezét megfogva indultam be a városba, mert vonatunk továbbindulását csak estére jelezték. Nagyon jó volt, hogy gyermekeim társaságában indultam a város megtekintésére, mert az egyedül ballagó férfiakat rendszerint munkára fogták be, s ezek jövője bizonytalanná vált... Székesfehérvár igen szomorú, sivár képet mutatott, meglátszott rajta, hogy a benne és környékén dúló hatalmas csaták alaposan tönkretették, hogy többször érték légitámadások, és „gazdái” is állandóan cserélődtek. Este végre elindulhattunk Budapest felé. Útközben a szovjet alakulatok gyakran megállították vonatunkat, és férfi munkaerőt kerestek „kicsinyke robot”-ra. Miután eddigi utam során már

bőven volt ebben részem, most megpróbáltam – családom segítségével – ettől megmenekülni. A nyitott plattkocsi padozatára fektettek le, reám dobálták az összes ruhaneműt, amit csak hoztunk magunkkal Sopronból, és ezek tetejére a matracokat helyezte feleségem. Ezeken ült a két nagyobbik gyerek. Benéztek ugyan vagonunkba, de jól el voltam rejtve, s így továbbmentek.

Ilyen viszontagságos út után érkeztünk meg Budapestre, ahol kedves fogadtatásban és elszállásolásban részesültünk feleségem rokonainál, sógorom szüleinél, Komlói Gusztáv MÁV főintézőnél. Mindent el akartak követni, hogy a vitaminhiányban szenvedő rokonaik egészségesebb táplálkozását biztosítsák, csak nekik is nagyon sovány volt az ételmiszerkészletük. Az első ebéden, amely köleskásából és lósóskából készült parajfőzelékből állt, sikerült végre úgy jóllaknom, hogy utána hosszú ideig kínozott az alapos gyomor- és bélhurut... Még jó, hogy családom többi része nem akarta az ismeretlen étet megízlelni!

Pesten mindennap kimentem az állomásra, és érdeklődtem, mikor indul Debrecenbe egy akármilyen kocsiból álló szerelvény. Végre jelezték, hogy május elsején indul egy vonat. A vonatok akkor túlszűfoltak voltak, a vagonok teteje is tele volt utassal, sőt az ütközők közötti terület is. Nekünk a hat hónapos kisgyermekkel, és a két nagyobbal – az emberek jóakarata folytán – sikerült egy marhavagonba feljutnunk, s elindultunk Debrecen felé. Utunk Pestről Debrecenig kb. 3 napig tartott. Most már 14 napja utaztunk Soprontól Debrecenig. Szolnokon ismét volt egy kis „munkatoborzás” de Isteni szerencséjével ismét megúsztam a „lekapcsolást”.

Hazatérés, letelepedés

A délelőtti órákban érkeztünk haza. A látvány szörnyűbb volt, mint amit elképzeltem. Az állomásépület még égett, de füstfelhőben úszott az egész város. Debrecen túlszárnyalta az eddigi látott városképeket (Veszprém, Székesfehérvár, Pest). Az állomáson nem volt egy hordár, egy szállító targonca, amellyel holmijainkat hazaszállítottuk volna. Valahonnan sikerült egy primitív szállítóeszközt megszerezni, arra tettük fel a még megmaradt poggyászatunkat, és a kis gyermekkocsit tolva, a járgányt hol húzva, hol tolva elindultunk a Nyomtató utca felé. Utunkat mindenfelé rom és rom kísérette. Az utcákon alig lehetett embereket látni, hiszen Debrecen lakossága 30 ezerre apadt. Közlekedési eszközzel nem találkoztunk. Mindenki gyalogolt, legalábbis a közemberek... Lakásunkban négy családot találtunk, már otthonosan berendezkedtek bútoraink, ruhaneműink, konyhaeszközeink szétosztása után. Nagyon elcsodálkoztak, amikor éppen, ha nem is pazar egészségben, megjelentünk. Lehet, hogy arra gondoltak, hogy nyugatra menekültünk, lehet, hogy arra, hogy már nem térünk vissza. De azután, amikor csodálkozásukból felocsúdtak, közakarattal nekünk is szorítottak helyet a saját házukban. Különösen az egyik beköltözött, Puskás Béla villamoskalauz és családja igyekezett nekünk segíteni. Felajánlotta, hogyha az udvarunkon álló

ötszobás lakásból, amely üresen állt, az egyik szobát felszabadítjuk, ő hajlandó abba átköltözni, és nekünk az elfoglalt lakrészt átadni. (Ezzel az emberrel és családjával később is, amikor már saját lakásukba költöztek, igen jó viszony alakult ki). Szerencsére az ötszobás lakás kulcsa a bérlők távozása után az ugyancsak a házukban lakó özv. Árvay Sándorné birtokában volt. Ő készségesen hozzájárult az egyik szoba kiürítéséhez, a bútoroknak a másik helyiségben való elhelyezéséhez, sőt maga is részt vett a kiürítésben. A Puskás család így elfoglalhatta a szobát, mi meg végre a saját lakásunk egyik szobájában hajthattuk álomra a fejünket.

Mint régi tanácsi dolgozó azonban úgy éreztem, hogy az akkori cseppfolyós közigazgatási állapotban is szabálytalan volt ténykedésem, ezért másnap felmentem a lakáshivatalba, s bejelentve önhatalmú ténykedésemet, kieszközöltem annak legalizálását. Így kaptam meg régi lakásom egy szobájának használati jogát... Most már lakótársaim is elismerték birtokon belüliségemet, és becsületes magyar emberhez híven lassan-lassan visszaszármaztatták a birtokba vett bútorokat, szőnyeget, lakás- és konyhafelszerelést, sőt féltett zongoránk és írógépünk is valahogy visszakerült hozzánk. Voltak ugyan veszteségeink, főleg ruháinkban, ágyneműnkben, sőt nővérem féltett gonddal ránk bízott kelengyéjében, amelyeket igen „megbízható” alkalmazottainkra bízunk. Lehet, hogy ők sem bíztak hazatérésünkben, és a náluk elhelyezett dolgokat értékesítették. De ezek a veszteségek eltörpültek amellet, hogy sikerült egészségesen hazatérnünk, az újabb honfoglalás körül sem voltak problémák, és hozzákezdhattünk új életünk kialakításához.

Lakótársaim is apránként elköltöztek kiutalt új lakásukba (nálunk már nehezen fértek meg az asszonyok a közös konyhában), így egy év leforgása alatt visszakaptuk régi háromszobás lakásunkat. Meg kell azonban említenem, hogy a hazakerülés örömebe vegyült némi ürmös is. Az átélt izgalmak, az utazási fáradalmak, a hiányos táplálkozás utóhatásai most jelentkeztek gyermekeink egészségi állapotában. Röviddel hazatérésünk után nagyobbik fiunk magas lázzal, hatalmas kiütésekkel ágyba került. Meg voltunk győződve arról, hogy a Sopronból induló tehervagon egyik utasa fertőzte meg Fleck-tífusz baktériummal. De kezelőorvosa megnyugtató bennünket, arról, hogy egy – még Sopronban kapott, de visszafajtott – kanyarófertőzés robbanásszerű kitöréséről van szó nála. Szerencsére pár héten belül túlelt a sok izgalmat hozó betegségen. A kisebbik fiunknál angolkór jelentkezett, még 16 hónapos korában sem tudott magától megállni. Bizonyára a soproni állandó óvóhelyen való tartózkodás, a sok éhezés, vitaminszegény táplálkozás eredményezte nála ezeket a tüneteket. Szerencsére a naponta elfogyasztott kukoricakása, és egy önfeláldozó falusi asszonytól naponként behozott friss tehéntej lassan-lassan rendbe hozta a gyereket, aki később valamennyi gyermekünk közül a legszívósabb, legstrapabíróbb lett. (Bizonyára hegedűművészi hivatása is hozzásegítette ehhez.)

Debreceni aktív évek (1945-1968)

Ménes János VB elnök külön fejezetet érdemel visszaemlékezéseimben. Becsületes, nagy olvasottsággal rendelkező, művelt és humanista beállítottságú embert ismertem meg benne. Ott állt a romok tetején munkatársaival együtt, lapáttal és csákánnyal a kezében, hogy a romok minél előbb eltűnjenek szülővárosa utcáiról. De ott állt a tanács élén akkor is, amikor a rengeteg bajt és jajt orvosolni kellett, és a legnehezebb kérdésekben, kérésekben dönteni. Sohasem volt részrehajló, igazságos ítéletei alapján születtek meg azok a határozatok, amelyek hosszú időn át rengeteg fejtörést okoztak a városatyáknak. Meggyőződéses párttag, régi pártmunkás volt, de a munkatársak megítélésében sohasem játszott szerepet az, hogy az illető rendelkezik e „piros könyvvel” vagy sem. Előfordult, hogy valamilyen jó szakembert szerettem volna az ügyosztályra felvenni, akinek a múltban voltak némi kis tévelygései. Erre ő azt felelte: „Ha szükséged van rá, vegyék fel, amíg én főnök vagyok, nyugodtan dolgozhat, ha becsületes, jó munkát végez!” A törvényhatósági üléseken élvezet volt hallgatni remek stílusú, szép, világos beszámolóit, valamint a feltett kérdésekre adott szakszerű és találó válaszait. Zavartalan volt a vele való együttműködés. Semmilyen elgondolásom megvalósításában nem kötötte meg a kezemet. Sokszor hallottam tőle: „Maga a szakember Andrásy elvtárs, csinálja úgy a munkáját, ahogy jónak látja, a fontos az, hogy a város és a közösség hasznára legyen”. Nem volt befolyásolható ember, bár sokan akarták a műszaki ügyosztály ellen hangolni (amely a „rázós” ügyekkel foglalkozott). De mi ennek hátrányait sohasem éreztük.

Munkatársainak személyes problémáiban is segített, így az enyéimben is, nem is egyszer. Csak néhány példát említenék erre is. Az 50-es évek közepén egy öttagú debreceni delegációval engem küldtek ki lengyel testvérvárosunkba Lublinba. Ez volt a második világháború utáni első és máig is felejthetetlen külföldi utam. Telve emlékekkel és élményekkel tértem haza. Másnap reggel felhívott telefonon, hogy azonnal menjek át hozzá, mert feleségemet le akarja tartóztatni a rendőrség. Feleségem elmondta, hogy távollétemben egy finn képviselőből álló delegáció volt Debrecenben. Azt is, hogy a rektori fogadásra őt is meghívták, és hogy régi finn professzorának, Kannisto-nak jó ismerőse is köztük volt, és azzal néhány szót váltott. Az is elhangzott, hogy a VAOSZ-ban tartott ebédre őt már nem hívták meg, így – városnézés kapcsán – az Orvosi Egyetemről kijöve elbúcsúzott a delegációtól. De ő magántermészetű dolgokról egyikkel sem beszélt, a politikai kérdéseket meg ugyan minek is érintették volna. Nem politikus ő, hanem nyelvész, akinek tolmácsolási készségére volt szüksége a Rektornak és az egyetemi tanácsnak. Máskor is tolmácsolt már finn vendégek látogatásakor. Ugyanezt mondta el feleségem délután Ménes János otthonában is. Kiderült később, hogy az ebédnél ülő finnek nehezményezték, hogy feleségemet, aki évtizedek óta foglalkozott a finn nyelv tanításával, nem üdvözölhették

ismét a fehér asztalnál. Ezt a nehezményezést „valakik” a feleségem szájába adták, és rendőri ügyet akartak belőle csinálni. Sajnos tudjuk, hogy ki volt a becsstelen feljelentő. Ménes János engem és őt meghallgatva az „ügyet” adta, a letartóztatási parancsot visszavonták. Egy másik alkalommal is érezhetjük humanitárius segítségét, amikor koholt vádak alapján a recski „haláltáborba” internált sógorom, dr. Kövesi Pál vaskohómérnök szabadlábba helyezésének ügyében hozzá fordultunk, és az négyéves szenvedés után Ménes János közbenjárására ismét szabad ember lehetett...

De Ménes Jánost nemcsak beosztottjainak problémái foglalkoztatták, hanem ugyanúgy szívén viselte az egész város ügyes-bajos dolgait. Már korán reggel autójával bejárta a város területét, és hivatalába beérve hívatott engem kollégáimmal együtt, kezében tartva egy hosszú listát és felsorolta, hol látott a város útjain szemetet, törmeléket, utépítési anyag hulladékot, környezetszennyezés nyomait, mindent, ami a város rendjét, szépségét károsítja. Felszólított bennünket, hogy ezeket azonnal el kell tüntetnünk, fel kell számolnunk... Amikor Rákosi látogatását várta a város, a kormány tagjaival együtt, kiadta nekem az utasítást, hogy a Kossuth téri középületeken található belövési nyomokat, így az Alföldi Takarékpénztár (ma OTP) kőburkolatain levőket is, 24 óra alatt javíttassam ki. Az utasításnak úgy tudtam eleget tenni, hogy a tűzoltóságtól kértem egy tűzoltólétrát, és egy, a kőműves munkához kissé értő tűzoltó kiküldését, aki vállalkozik arra, hogy a hibákat kijavítja. Hogy gyorsabban menjen a munka, az anyagot magam kevertem ki, és adtam kézhez a vállalkozó szellemű „mesternek”, aki a homlokzaton éktelenkedő sebhelyeket a megadott határidőre ki is javította.

De hasonló határozottsággal intézkedett a Petőfi tér romtalanításakor is. Egy szemleutunk alkalmával kijelentette, hogy egy héten belül „nem akar romokat látni a Petőfi téren”. Ez pedig nem volt könnyű feladat. Hiszen a téren még sok romos épület éktelenkedett, köztük egy külföldi állampolgár tulajdonát képező egyemeletes épület is. Szerencsére a ház gondnoka, egy később fiatalon elhunyt ügyvéd, mellém állt, és segített az épület lebontásának végrehajtásában. A kapott utasítást sikerült idejében, egy hét leforgása alatt teljesítenünk... Ménes János elnöksége idején az ő tempója alapján jelentősen épült és szépült a város.

Igen jó kapcsolatot tartott fenn a város egyetemeivel. Jó barátja volt Juhász Géza is, aki a VB üléseken, mint tanácsstag állandóan mellette ült, és tanácsait is szívesen fogadta. Meg-megjelent az Egyetem rendezvényein, néha tanácsüléseken is, pártolta az ifjúságot, segített mindenkinek, ahol csak tudott, mert értékelte az értelmiség fontos szerepét a szocializmus építésében. Igen szerette a gyermekeket is. Óvodák és iskolák építésén és tatarozásán kívül foglalkozott egy állatkert felépítésének a tervével. Először a parkerdőben óhajtotta azt elhelyezni (ha jól emlékszem özikéket is szerzett be a jövőbeli állatkert számára). Majd miután sikerült megállapodnunk az állatkert mostani helyében, megkezdődött az épületek tervezése, környékének kialakítása és az építés. Magam egy kör alakú, süly-

lyesztett férőhelyet terveztem vaddisznók elhelyezésére. Elkészülte után – lehet, hogy tévedésből – nagy formátumú barna medvéket helyeztek el benne. Ezek persze felállva könnyen kikapaszkodhattak volna az általuk hőn óhajtott szabad életbe... Természetesen ezért bírálat ért Ménes János részéről. Csak miután a tervet bemutattam neki, látta, hogy világosan fel volt tüntetve rajta az építmény neve és rendeltetése: „vaddisznó-karám”.

Egy alkalommal, amikor ismét ilyen azonnal végrehajtandó feladattal bízott meg, nem a legnagyobb lelkesedéssel reagáltam kérésére. Megjegyezte: „Andrássy elvtárs, maga azelőtt bármit mondtam, mindig úgy ugrott, mint egy rúgó”. Én erre azt válaszoltam, „Ménes elvtárs, Maga, mint a vasszakmához, gépekhez értő ember, jól tudhatja, hogy ha a rúgót nagyon erősen igénybe veszik, lassan kilágyul, meglazul”. Ezt a megjegyzésemet szó nélkül tudomásul vette. Megértő ember volt, és nagyon igazságos. Igen gyakran hagyta magát meggyőzni a másik fél igazságáról. Történt egyszer, hogy azt jelentették nekem, hogy a Debreceni Ruhagyár raktáépületét egy zsákutcában óhajtják felépíteni, sőt már fel is építették. Azonnal kiadtam a bontási határozatot. A vállalatigazgató népes küldöttség kíséretében jelent meg Ménes Jánosnál, lobogtatva az általam kiküldött határozatot. Rövidesen szólt a telefonon, s az elnök utasított a határozat visszavonására. Ezt én megtagadtam, mert határozatom törvényes volt, s kijelentettem, hogy az újabb határozatot megszővegezem ugyan, de aláírni nem fogom, írja alá az elnök, ha így látja jónak. Nem tudom, mi lett aztán a raktár sorsa. Előfordult máskor is, hogy kitartottam a véleményem mellett vele szemben is. Mondta is: „Andrássy elvtárs, maga egy konok ember”. Válaszom az volt: „Nem hiszem, hogy Ménes elvtárs a törvény betartását konokságnak minősítheti”. Tudta azt, hogy kiszegzardapárti tag vagyok, azt is, hogy hívő, templomba járó lutheránus, ezek abszolút nem módosították véleményét reám nézve, sőt, javaslatára megkaptam a „Szocialista Munkáért Érdemérem” kitüntetést, amit a kiszegzardapártiak nagyon ritkán kaptak meg.

Nem zárhatnám le méltóképpen a vele kapcsolatos emlékképeimet, mint azoknak a gondolatoknak a megisméltésével, amelyeket Ménes János 1974. október 18-án, Debrecen város díszpolgárrá avatásakor a köszönő beszédében szavakba öntött. Megköszönte a Tanács feléje irányuló bizalmát, majd szubjektív érzéseit tolmácsolta a közgyűlés tagjai előtt. Rátért Debrecennel való kapcsolatára. Elmondta, hogy 70 éves koráig 50 évet élt át Debrecenben, ebből az 50 évből 12 évet a közigazgatásban dolgozott. Nyilván hibákat is elkövetett, bár amit tett, abban a jóakarát és segítő szándék vezérelte, de nincsen olyan ember, aki nem tévedhet ... Nehéz szívvel távozott Debrecenből 16 évvel ezelőtt, de sem érzelmileg, sem gyakorlatilag nem lazult meg kapcsolata szülővárosával. Élhet bárhol, örökké debreceni marad. Debrecenbe hazajön, a fővárosba csak visszautazik. Nincs már benne tüske, nem emleget sérelmeket... Ahhoz a régi tisztántúli mondáshoz tartja magát, mely szerint „Az igaz hívő a pap kedvéért jár a temp-

lomba”. Aztán hozzátette: „Nem mindegy, hogy ki van a szószéken, került oda néha méltatlan is!” Ő maga a városban eltöltött fél évszázadra mindig büszkén tekint vissza, és jól esik tudnia, hogy a hazán belül van egy szűkebb Pátriája, ahová mindig úgy térhet meg, mint a gyermek Édesanyjához! Biztosította a város vezetőségét, hogy ő és társai a közösség szolgálatát továbbra is szívügyüknek tekintik, majd sok sikert kívánt a város vezetőinek nagy és felelősségteljes munkájukhoz, a lakosságnak pedig sok örömet és boldogságot...

A Debrecen Városi KÖJÁL főmérnökeként

E tevékenységem korántsem volt olyan sokrétű és szerteágazó, mint korábbi munkaköröm. Városi főmérnöki beosztásomban az egyik órában lakásügyekkel, sertésöl és WC problémákkal kellett foglalkoznom, a másikon a legkomplikáltabb építési és városrendezési ügyekben összeült értekezleteken kellett megjelenem és szavamat hallatnom. De azért voltak érintkezési pontok is a két működési területem között. El kellett bírálnom a nagyobb építkezések, üzemi, és kultúrintézmények terveit, ezek helykijelölésében véleményt nyilvánítani közegészségügyi szempontból. Gyakran kellett felutaznom Pestre tanfolyamokra, mert nyugati mintára egészségügyi mérnököket akartak belőlünk képezni. Feladatköröm annyira megtetszett nekem, hogy két év múlva – minthogy úgy éreztem, hogy egy napi 8 órás munkaviszony ellátására is képes leszek – reaktiváltattam magam, s hét éven át a KÖJÁL főmérnökeként dolgoztam. Szerencsére a városnál eltöltött szolgálatomat is beszámította a KÖJÁL, és így az amúgy csekély nyugdíjalapom megemelkedett. Nagyon élvezetesnek találtam munkámat, mert megismerhettem közelebbről az orvosi munkát is, és megállapíthattam, hogy az orvosok és mérnökök azért értik meg olyan jól egymást, mert igen komoly tényező munkájukban az emberközpontság és a felelősség kérdése. Dóczy Emil köré csoportosuló munkatársaim mind megértéssel és szeretettel vettek körül és mindenben segítségemre voltak. Nagy elismeréssel szólhatok az orvosok és az egészségügyi személyzet munkájáról. Bizony, az ő tevékenységük nélkül de sok ételmérgezés, munkahelyi ártalom, fertőzött víz vagy élelmiszer veszélyeztetné életünket! A KÖJÁL-nál eltöltött szép és egészségemre is jótékony hatással bíró évekre, ottani vezetőimre és munkatársaimra mindig hálával fogok visszaemlékezni...

Nyugdíjazásom után

1968-ban végleg nyugdíjba vonultam. Egészségi állapotom és családi körülményeim azt diktálták, hogy mérsékeljem munkatempómat. Nyugdíjba vonulásom után is felkerestek ajánlatokkal a debreceni vállalatok. Például a Diószegi úton épülő hatalmas raktárépület megbízottja jelentkezett, hogy vállaljam el az építésellenőri teendőket a raktárak építésénél, hasonlóan a székgyári munkák vezetését

is. De ahogy ezeket a felkéréseket aktív koromban is ritkán teljesítettem, mert összeegyeztethetetlennek tartottam beosztásommal, úgy nyugdíjas koromban sem, amikor erre már mód lett volna. Mindenesetre jól esett bizalmuk. Annál is inkább, mert a Városi Tanácstól nem érkezett ilyen megkeresés. Bár Szilágyi Gábor VB elnök – mint hallottam – több tanácsulésen felhívta az Osztály figyelmét, hogy Andrásy István főmérnök szakmai tudását vegyék figyelembe, és szaktanácsait kérjék ki, erre a felszólításra teljes hallgatás volt a válasz. Én meg az az ember vagyok, aki szívesen segít, de csak akkor, ha megkérik erre. Ha a KÖJÁL-nál szükség volt rám, mint nyugdíjasra, szívesen vállaltam a feladatot.

Két hónapig dolgoztam a Pesten és vidéken szervezett építési títusterveket árusító és tanácsadó irodában (ÉTI), de ez a terület nem felelt meg az én vállalkozói és közszolgálati múltamnak. Szívesebben foglalkoztam kis balatonkenesei nyaralónk építési munkáival. Volt egy kis megtakarított pénzünk, abból fel tudtuk húzni egy kőművessel és egy segédmunkással a felmenő falakat. De a többi munkát már saját erőből (fizetésünkől félretett forintokból) és a család segítségével kb. öt év alatt végeztük el. Az ablakokat, ajtókat a debreceni Nyomtató utcai ház pincéjében állítottuk össze egy ismerős segítségével és tavasszal szállítottuk le Kenesére, és ott folytattuk a szobafestési és mázolás munkákat. Nem lett belőle kacsalábon forgó kastély, bár bizonyára többen úgy vélték, hogy egy városi főmérnök annyit keres, amennyit akar, és „úgy folyik zsebébe a pénz, mint a vízcsapból a víz” – ez feleségem egyik kollégájának bölcs mondása volt. Én hálapénzt sem a múltban, sem a város szolgálatában nem fogadtam el, pedig én is kaptam üzenetet, hogy ennek vagy annak szerezzek egy megfelelő telket és akkor jutalmam 3000 Ft lesz... Előfordult, hogy bankókat igyekeztek a kezembe nyomni. De amikor elővettem a jegyzőkönyvet, hogy a szándékot megörökítem, az illető kivette kezét a kezemből és elrohant. Jöttek iparosok, még egy orvos is disznótoros kóstolóval az inséges időkben, hogy szabálytalan építési engedély kiadására vegyenek rá, de kiutasítottam őket a házamból. Nem tudtam volna nyugodtan aludni, sem feletteseim szemébe nézni, ha bármilyen szabálytalan dolgot vállalok. Visszatérve Kenesére, családom sokszor megjegyezte a kis nyaraló szerény, igénytelen kivitelezési módját (hiszen a Balaton partja tele volt rangos nyaralókkal). De én csak annyit tehettem, amennyit egy barkácsoláshoz értő mérnökember csinálhat, s főképpen annyit, amennyihez megvan az anyagi háttere... Amikor a „családi konzorcium” nekikezdett az építkezésnek, nagybik fiam azt mondta: „Édesapám, nagy fába vágta a fejszedet, az egyik barátom egy ilyen balatoni nyaraló építésével a tönk szélére jutott!” Én azt feleltem neki: „Igaz, hogy tönkremehet egy építető, egy vállalat, egy üzem, sőt egy ország is, ha túlzott igényeinek kielégítésére a versengés, flancolás, nyugati életforma majmolásának útvesztőibe bonyolódik, és erején felül költekezik. Annak bizonyára el kell adósodnia és tönkre kell mennie.” Ez a szemlélet vezetett egész életemben, és tartott vissza az anyagi javak hajszolásától. Kenese a maga szerény

voltában is kedves nekem és családomnak. A pár hónap, amit évente ott tölthetünk, idegileg, egészségileg rendbe hoz bennünket. Lehet, hogy életünk viszonylagos hosszúságához is hozzájárul, pedig ezek az évek nem múltak el fölöttünk nyomtalanul...

Az elkövetkező éveket javarészt feleségem betegsége határozta meg. Sikeres talpra állítása után, amiben a gyermekeink is sokat segítettek, 76 évesen már én magam is kisebb-nagyobb bajokkal kezdtem küszködni. Ez az időszak már nem volt alkalmas, hogy az újabb típusú építészeti technikákba, technológiákba bele tanuljak. Természetesen nagyon érdekelt minden, ami városunk építészetében megfigyelhető volt (jó és rossz egyaránt). Hiszen nagyon szerettem a szakmát, és szakterületem képviselőit is, akik a mindenkori adottságoknak megfelelően rajzolják, tervezik meg városunk jelen és jövő városképét. Nem szeretem, ha sokszor igazságtalan kritika illeti őket. Megfelelő adottságok, pénzügyi háttér nélkül csodákat nem művelhetnek... Nekem még mindig jólesik elhaladni egy készülő épület mellett, érezni a mész, cement, habarcs illatát, s sokszor eszembe jut aktív korom sok fáradsággal párosult izgalma, amit átéltem az alapok kiásatásától a külső állványok lehullásának fázisáig. Nem felejttem el azt az örömet sem, amely elfogott, amikor az átadásra kész épületbe beléphettem és a friss festék és mész szaga egy egészséges otthon vagy középület megvalósulásáról adott jelzést...

Sokat jártam a városban és a külterületein akkor is, amikor már nem volt beleszólásom az építkezés és városfejlesztés ügyeibe és úgy érzem, hogy talán néhány megfigyelésemet közre adhatom, hátha tanulsággul szolgálnak majd a város vezetése és építészei számára...

Egy nyugdíjas főmérnök észrevételei, javaslatai

Kisebrendűségi érzésünk Debrecen új létesítményeivel vagy rekonstrukcióival kapcsolatban nem lehet. Építészetünk olyan, amilyent a jelenlegi, de háborút veszített nemzet gazdasági viszonyai megengedhetnek. Építészeink e nehéz viszonyok közepette is igyekeznek – tehetségükhöz mérten – a legszebbet és legjobbat alkotni, s ezt mindenkinek el kell ismerni, aki állandó kritikáival nehezíti a szakma munkáját, gondolok itt a tömegkommunikáció (sajtó, rádió, TV) sokszor elmarasztaló nyilatkozataira. Sajnos a szakma képviselői dicséretben vajmi ritkán részesülnek. Nem irigylem a többi művészeti ágat (irodalom, képzőművészet, színház, zene) sem, de úgy érzem, hogy az építőművészettel szemben kevesebb tolerancia mutatkozik, mint a felsoroltakkal szemben. Pedig néha több élvezhetetlen mű kerül ki azok alkotói kezéből is. De azokra mindig van magyarázat. Az építész hibáira nincs feloldás, pedig de sok nehézséggel kell megküzdnie, míg műve tető alá kerül. És ha hiba csúszott a számításba (pl. talajviszonyok, anyagminőség, szerkezeti problémák), akkor ezekre még Ráday is utalni fog az „Unokáink is látni fogják” c. igen tanulságos sorozatban.

Amit én is hibául rovik fel a városrendezőknek és építészeknek az a nagy túlszűfolttság, az építkezésre kijelölt telkek felaprózása, a zöldövezetek csökkentése a fővárosban, a nagyobb városokban és a Balaton partján. Lehet, hogy ebben szerepe volt telekspekulációknak, a kapcsolatoknak is. De olyan városképek alakultak ki pl. a budai hegyekben (Rózsadomb, Svábhegy), ami nemcsak egy szakértő szemében, hanem a közvélemény megítélésében is elszomorító. A debreceni Akadémia utca beépítése sem mondható kifogástalannak. A balatoni építkezési tilalom a legutolsó órában jelentkezett, mert mi láttuk, hogy egy községi előljáró hogyan parcelláztatott fel egy szép, hatalmas területet 50 m² alapterületű telkekre – busás haszonra szert téve – és a kedves üdülőtelepet elcsúfítva és a házacskákat minden zöldövezettől és kényelemtől megfosztva. Nem szólva a kényelmetlenségről, ami az ilyen túl sűrű egymás mellett lakással jár. Bízom benne, hogy talán ezután kevesebbszer fognak előfordulni a városrendezési, városfejlesztési hibák és tervezőink nagyon fognak vigyázni a szép, egészséges, esztétikus városkép kialakítására...

Még rámutatnék egy másik hibára is, amit különösen családi házak, kerítések építésénél figyeltem meg. A házak és kerítések alapozásánál – a statikai számítások ellenére – túlságosan sok cementet használ a kivitelező. Pedig a Műegyetemen is azt tanultuk, hogy a legjobb és leggazdaságosabb alapozási mód a vert kő alapozás. Láttam már olyan családi házat gyönyörű kerítéssel, amelynek alapjába tonnaszám dobták be a cementet, meg is repedt a vakolat, süllyedt a kerítés. Talán ez a cement-mánia készítette népgazdaságunkat, hogy minél több cementgyárat építsen és minél több cementet importáljon, pedig kövünk van elég.

Ami a divatba jött paneles építkezési módot illeti, erre is volna néhány megszívlelendő megjegyzésem. Előre kell bocsátanom, hogy a mai lakáshiányt ismerve ezt is elfogadhatónak tartom, sőt annak idején én magam is kísérleteztem – egy idős mozdonyvezető segítségével – kisméretű panelek előállításával debreceni homokból. Ilyen módszerrel épült fel egy kis lakás és a nagyerdei Csónakázó tó jegén üzemelő korcsolyapálya melegedője. Házunk szanálása után mi is panellakásba kerültünk, szerencsére egy négyemeletes ház első emeletére.

Ami azonban a lakóépületek tetőszerkezetét illeti – ismerve a magyar időjárási viszonyokat – nem volt szerencsés a lapostetők alkalmazása. Valamikor a Műegyetemen azt tanultuk, hogy hazánkban csakis 45 fokos vagy ennél magasabb, nagyobb emelkedésű tetők alkalmazása javasolt. Harminc fokig készíthető panelfedős tetőszerkezet is, de akkor a pala alá lécezés helyett deszkázatot kell alkalmazni, rá bitumenes lemezborítást. De lapostető alkalmazása nem biztonságos. Egyelőre nincsen megfelelő szigetelőanyag és többszörös kátránylemezburkolás az, ami megvédi az épületet a beázástól. Kísérleteztem olyan lapostető szigeteléssel, ahol a szigetelő lemez gömbkavics hintés helyett vasalt felső simított betonvédő réteget kapott, de az is csak akkor jó, ha a kis lejtésű lapostető vasbeton eressel, cca. 30–40 cm-es kiugrással, s csatornával rendelkezik. A

pártafallal kialakított belső csapadékvíz levezetéssel rendelkező tetők egy víz-zsákot alkotnak, s télen esetleg korcsolyapályának használhatók, és külső vakolat leválást is lehet észlelni. Természetesen a panelházak pártafalainál ez nem fordul elő, viszont a legfelső emeletek beázása, a falak, mennyezetek penészesedése annál inkább nagy gondot okoz. Sürgősen könnyű tetős szerkezetekkel kellene ellátni ezeket az épületeket, s az így nyert beépíthető tetőtereket lakások céljaira kellene kialakítani a nehéz lakáskörülmények között élő, pályakezdő fiatalok részére.

A panel-épületek nagy előszeretettel alkalmazott nyílászáró szerkezetei, a Teschauer rendszerű ablakok sem szerencsés találmányok. Lehet, hogy a déli országokban, sőt még Angliában is beválnak, de a mi, energiában szegényebb országunkban – évszázados tapasztalat alapján – csakis a cca. 14 cm légréteggel kialakított, kettős tokú ablakok biztosítják a kellő szigetelést és akadályozzák meg a külső levegő tetszés szerinti beáramlását. Az igencsak reklámozott hőszigetelő szalagok beiktatása csak gátolja a tökéletes ablakzárást, s ha a vízpára következtében jegesednek ezek a zsinórok, akadályozzák a zárok fordítását is. Az említett ablakok tisztításakor igen gyakran szakembert kell alkalmazni, ha nem akad a családban egy mindentudó férj, apa, aki a két tokot összekötő csavarokat kicsavarja, tisztítás után pedig újfent visszacsavarja. De ha e művelet közben a függőleges ablak forgását biztosító tengely mentén a külső szárny kifordul, akkor sok esetben a tűzoltóság segítségét kell igénybe venni. A külső-belső befelé nyíló ablakoknál ilyen probléma nincsen, könnyen tisztíthatók.

A műanyag padló nem volna rossz, könnyen is tisztítható, csak az a baj, hogy a nehezebb bútorok lábai igen csúnya és kijavíthatatlan gödröket vájnak bele. Viszont szőnyegpadló borítást, vagy éppen parkettát nem engedhet meg magának mindenki. Nem megfelelőek a falak és padlók csatlakozásánál alkalmazott műanyag szegélyek, állandóan leválnak, ragasztásra szorulnak, hasonlóan a lépcsőházak lépcsőinek műanyag lécszegélye, nagyon könnyen megbotlik bennük az ember.

Bonyolultabb szerkezetűek a vizesblokk tartozékai is (vízcsapok, WC tartályok). A régi szerelvényeket sokkal egyszerűbben lehetett megjavítani, mint a maiakat. A fürdőszobák nincsenek padlóösszefolyóval ellátva, így sok az átázás. Pedig a födém alatt is lehetett volna a bekötést végrehajtani és a fürdőszoba mennyezetén elrabicolni.

Az egyszöves központi fűtéssel a tervezők bizony sokkal nagyobb kárt okoztak, mint hasznot. Mert igen nagy kalóriavesztést jelent az, ha a hőmérő higanyszála 24 fokra kúszik télidőben, és az ablakokat kell kinyitni a hőségben, nem lehet a vezeték csapjait elzárni, vagy legalábbis szabályozni. (Ennek csak a varjak örülnek, mert a kiáramló meleg élvezetére állandóan a magas házak felett repkednek...) De talán a legnagyobb melléfogás ezeknél az épületeknél az, hogy egyetlenegy lakóhelyiség sem rendelkezik olyan kéménnyel, ami egy kályha

beállítását lehetővé tenné. Mikor Debrecenben pár évvel ezelőtt több bordás távvezetési alkatrész meghibásodott, a lakások, amelyekben főleg kisgyermekes családok és idős emberek laktak, több napig fűtés nélkül maradtak. A lakók már azt emlegették, hogyha rövidesen nem orvosolják a bajt, az ablakokon keresztül vezetnek ki a kályhacsöveket...

Mindezen negatívumokra azért kellett rámutatnom, hogyha még sor kerülne a jövőben ilyen vagy ehhez hasonló lakótelepek építésére, a tervezők figyelembe vehessék segítő szándékból fakadó kritikáimat.

De hogy a pozitívumokról is említést tegyek, az épületek változatos formában csoportosulnak, homlokzatuk időtállóan tekinthető. A lakásokon belül a helyiségek elhelyezése jó és praktikus. Minden szobába az előtérből lehet bejutni, a két és fél szobás lakások konyhája – méreteinél fogva – egy komfortos lakókonyhának felel meg. Egy kamra azonban elkelne ezekben a lakásokban. Városrendezési szempontból is elfogadható megoldás volt a lakótelepek létrehozása Debrecenben. Aki a régi, ezek helyén korábban levő telepeket (Tócsókert, Újkert) ismerte, az tudja, mennyi összetakolt, rozoga vályogépület, sufni, istálló, sertésól éktelenkedett ezek helyén. Így csak dicsérni illik a tervezőirodák és a Városi Tanács Építési Osztályának dolgozóit, akik a városképet a mai követelményeknek, igényeknek és gazdasági helyzetnek megfelelően igyekeztek átformálni. Ugyanakkor tiszteletben tartották több helyen, így a Jerikó utca kialakításánál is, a Borsos-féle városrendezési terv vonalvezetését.

Hadd kezdjem a Nagyállomás épületével. Amikor 1945. május havában Sopronból visszaérkeztünk Debrecenbe, a Nagyállomás épületének romjai közül még mindig szállt az ég felé az a bűzös füst, amelyet a liberátorok támadásának következtében még hosszú ideig „élvezhetett” Debrecen lakossága. A romok eltakarítása és a legszükségesebb vágányok helyreállítása után a még valamiképpen használható romos helyiségekben megindult az élet. Az állomáson uralkodó állapotok leírására nem is vállalkozom. Az étterem és váró helyiségek a legminimálisabb egészségügyi követelményeknek sem feleltek meg. Így a KÖJÁL akkori főorvosával megállapodtunk, hogy egy tanácsi határozattal az épületet bezárjuk. A MÁV akkoriban sem az épület helyreállítására, sem pedig egy új épület építésére vonatkozóan nem intézkedett. De ennek is megvolt az oka. Az 1952-es városrendezési terv szerint a Nyíregyháza–Csepel fővonalat ki kellett volna helyezni a város keleti határterületére és a Csapókertet megkerülve, majd északra fordulva egy nagy félkört leírva – a mai Gördülőcsapágy gyár fölött – csatlakozott volna be a jelenlegi fővonalba. Ezáltal a Csapókert szervesen bekapcsolódott volna a város belterületébe. Igen ám, de ez Bécs és Moszkva között 2,5 km-rel (!) meghosszabbította volna a vontatási távolságot, ami a MÁV előzetes számításai szerint tetemes többletkiadást jelentett volna. Viszont ha a MÁV azzal számol, hogy az újabb felüljárók építése, a forgalomkorlátozás és az ipari létesítmények ellátásában mutatkozó akadályoztatás milyen károkat okoz, bizo-

nyára az olcsóbb és gördülékenyebb kihelyezési megoldást választották volna. Megindult a harc a város és a MÁV Igazgatóság Vasúttervező Irodája között. Az utóbbi azzal revolverezett bennünket, ha nem mondunk le a kihelyezésről, nem lesz új állomásépülete Debrecennek, marad a borzalmas állapotban lévő régi épület. A küzdelem évekig tartott, számtalan határozatot küldtünk a MÁV-nak, de hasztalanul. Egy alkalommal Pestre utaztam egy tervtárgyalásra. Miután volt egy kis időm a vonatom indulásáig, végig sétáltam a napsütötte Dunaparton, s elhaladtam a Vasúttervező Iroda épülete előtt. Ekkor eszembe ötlött, hogy a mi és a MÁV közötti vitánk során bizonyára magasabb szempontok érvényesülnek a MÁV merev állásfoglalása során. Gondoltam egyet, s felmentem kedves kollégámhoz, Lőrinczy főmérnökhöz, MÁV főtanácsoshoz, aki akkoriban a MÁV mérnöki karának egyik legnagyobb szaktekintélye volt. Elmondtam neki problémánkat. A szívélyes, négyszemközti tárgyalásunk eredménye az volt, hogy hazaérkezésem után tegyek javaslatot a városi tanács elnökének abban az értelemben, hogy mondjunk le a vasút kihelyezéséről, ha a MÁV garantálja a régi állomásépület újjáépítését, vagy egy teljesen új épület felépítését, természetesen a szükséges felüljárókkal együtt. Hazatérésem után pesti megbeszélésemről tájékoztattam a tanácselnököt, aki rövidesen összehívta a tanácsülést és a kollégám által tanácsolt és általam tolmácsolt javaslatot határozat formájában elküldte a MÁV Igazgatóságnak. Lemondunk a vasút kihelyezéséről, és új épületet kérünk. Ez volt a határozat tartalma. Pár héten belül egy cca. százfős szakértői bizottság ült össze négy miniszter jelenlétében, s elhatározták, hogy Debrecen új állomásépületet kap a régi mögött, s míg az elkészül, a régi, romos állomásépület szolgálja ki a forgalmat. Ez a megoldás igen szerencsésnek bizonyult, mert a lebontott épület helyén négy új sínpárt helyeztek el. A tervek rövidesen elkészültek, s jó félév elteltével két miniszter jelenlétében megtörtént az ünnepélyes alapköltés, s pár éven belül Debrecen egy stílusos állomásépülettel gazdagodott.

Jártunk mi kálváriát más középülettel, így a Csokonai Színházzal is. Színházunkat is erősen megrongálta a háború. Emellett bővítésre is szorult, hiszen díszletraktárai szűknek bizonyultak, és más helyiségei is korszerűtlenné váltak, nem szólva a külső vakolatról, amely nagyrészt leomlott. A város kiadott egy határozatot, hogy a színház gondoskodjék a hibák kijavításáról, különben kénytelen lesz azt bezárni. Hosszú huzavona után azután elkészültek a tervek és megkezdődött a rekonstrukció. A homlokzat kiképzése régi, debreceni szokás szerint – a bőséges iszappal telített régi temetők helyén kibányászott és Debrecen környékén bőven fellelhető – bányahomokkal történt. Nem volt helyes ez a megoldás. Már először is az volt a javaslatom, hogy csiszolt sárga műkövel készítsék el a homlokzatot, s a vízszintes szigetelést ne vakolják be, csupán egy vízszintes nutot képezzenek ki. Ehelyett a talajnedvesség megakadályozására elektroosztatikus szigetelést alkalmaztak, amit a napi sajtó is dicsőített annak idején. Az eredmény az lett, hogy az épületet pár év múlva ismét le kellett vakolni és a

homlokzatot a már említett módon, de szürkére átfesteni. Most talán még csúnyább lett, mert ismét táskásodott a vakolat. Következett a harmadik, jelentős anyagi megterheléssel járó külső-belső rekonstrukció. Az eredmény hasonló volt, mint az első két átalakítás esetében. Pár hónap leforgása alatt a lábazat felletti vakolat feltáskásodott. A belső rekonstrukció sem sikerült, mert a színház akusztikáját a sok beépített fémanyag annyira tönkretette (gondolok a páholyok alatti vasbetonfödémekre, amelyek a régi fafödémekeket helyettesítik), hogy színészeink szövegmondása igen gyakran alig hallható, vagy rosszul értelmezhető. És ezt nemcsak a restül hallók állapítják meg. Lehet, hogy úgy fognak járni ezzel az át nem gondolt födémcserevel, mint a pesti Városi Színház íves beton mennyezetével, amit az első előadás után sürgősen, parafával át kellett burkolni. Higygyék el, kedves olvasóim, hogy a régi színháztervező építészek nem azért csinálták fából a páholyt, mert az olcsóbb, hanem azért, mert több száz éves akusztikai tapasztalataik ezt diktálták.

Sok kritikát kapott az Aranybika Szálló toldaléképületének terve. Szerintem a tervező ezt igen szellemesen oldotta meg, mert az új épület bizonyos mértékben visszatükrözi a régi stílusát, s igyekszik egyes homlokzati elemeit a mai kornak megfelelően alkalmazni. Hibának tartom a régi előcsarnok meghagyását, vagy ha ez elkerülhetetlen volt, akkor gondoskodni kellett volna legalább arról, hogy a régi épület konyhai részének és éttermének jól ismert „kevert büze” ne fogadja a vendégeket, vagy a hangversenyszalon idején a Bartók-terem látogatóit. Hiszen erre megvolna a műszaki megoldás, amelyet az Agrártudományi Egyetemünkön is alkalmaztak, mégpedig az intézmény konyhája és étterme között, ahol egy túlnyomásos berendezést szereltek fel szagelszívóval. Egyébként az Aranybikával kapcsolatban más problémákra is felfigyeltem. Mikor a díszterem tűzoltók hibája miatt beázott és az erkélyeken, valamint a nagyterem padozatán folyt a víz, a feltöltés is átázott úgy, hogy a nagyterem alatti mozi helyiséget is ellepte a víz, akkor a szakvélemény a víz okozta túlterhelés miatt a födémekeket életveszélyesnek nyilvánította. Ennek magam is utána akartam nézni, így kúszva bemásztam a kettős mennyezet közé, és a hatalmas vasbeton gerendákat tüzetesen átvizsgáltam. Csak az egyiknél észleltem repedést, de az nem volt új keletű. Így a tanácsülés előtt olyan nyilatkozatot tettem, hogy a feltöltés kiszárítása, és természetesen a parkettaburkolat azonnali felszedése után a kellő biztonsági szabályok betartása mellett a nagyterem használható. Nem tudom miért húzódtott el több hónapon keresztül a parketta felszedése, így végül új padlózatot fektettek le. Sőt, mint hallottam és olvastam, födémcsere is „életveszélyes” volta miatt...

Nem volna teljes a beszámoló, ha nem említeném meg azon tervező kollégáimat, akik tervezéseivel, középületeivel talán a legmaradandóbb nyomot hagyták (és hagyják) a korabeli Debrecen arculatán. Mikolás Tibor épületei magukon viselik az ismert, ízlésesen kialakított és kiforrott stílusát. A homlokzaton mindenütt megjelennek a függőleges, fésűs vasbetonlemezekből kialakított díszítő-

elemek. Igen szerencsés megoldás, hogy jóformán minden épületénél ragaszkodik ehhez a kiképzési formához. Épületeinek tömeghatása, a városképbe való beilleszkedése igen jónak mondható. A belső terek tagolása mindig igazodik az épület funkciójához. Az más kérdés, hogy az épület használói hogyan gazdálkodnak a rendelkezésükre álló terekkel, helyiségekkel... Igen szerencsés volt Debrecen, amikor Mikolás Tibor áttelepült Pestről, mert alkotásai nagyban emelik a város építészeti képét. Tervezéseire nem sok negatív észrevételt mondhatok, de a sok pozitívum mellett ezeket elfogadja Mikolás Tibor barátom.

A klinikai *Elméleti tömböt* alaposabban nem ismerem. Annyit megállapíthatok róla, hogy jó tömegű, szép épület. Igaz, hogy teljesen elűt a Korb Flóris által tervezett világhírű klinika teleptől, amely talán Közép-Európa legszebb egészségügyi intézménye. De a mai igények kielégítésére nem is lehetett volna hasonló stílusban megtervezni az említett épületet. A *Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola* igen szép, stílusos művészeti architektúrájú épület, a jövő művész- és zenetanárok generációinak remek tanintézménye. Hangversenyterme minden sorból jól rálátású, akusztikája kitűnő. Egyetlen kis hibája van. A ruhatár szűk, nagyobb látogatottság esetén hosszú ideig kell várni a ruhák be- és kiadására. A *Kölcsey Művelődési Központ* épületével sokat nyert a város.¹ A környéken kialakult panelépületekhez nagyon kedvezően idomul, alkalmazkodik. Itt csak a rengeteg, minden oldalról felkapaszkodó lépcsősorokkal nem vagyok kibékülve. Az oldallépcsőkön nincsen karfa, téli síkos időben – különösen az idősebb évfjárat-hoz tartozók – fogódzók nélkül elcsúsznak. Ugyanez vonatkozik a bejárati ajtó előtti nyitott folyosón lefektetett csiszolt lapokra is. Ezeken csak csúszkálva lehet közlekedni. Számos viszontagság után egy huzatos bejárathoz érkezik az ember, s bár van szélfogója, de a rideg üvegfalakkal, ajtókkal kiképzett belépő nem egészen felel meg a rendeltetésének. A ruhatár mérete megfelelő, viszont a nézőtérén szükség lett volna egy középfolysóra, hiszen ha valaki elkésik egy előadástól, és a sor közepére szól a jegye, bizony kellemetlen egy sor embert felállítani.

Mikolás Tibor mellett igen jelentős helyet foglalt el a tervezőmérnökök sorában Kálmán Ernő is, aki a Hámán Kató [ma Füredi] utcai katolikus és a Bolyai utcai református templom tervezésével vívott ki magának rangos helyet. Igen jól sikerült a Centrum áruház mögötti lakóépület, valamint villái és társasházai is.

Igen értékes, szép tervei vannak Kertai László mérnöknek. A *Nagyerdei Fürdő*ről csak a legnagyobb elismeréssel szólhatok, hasonlóképpen az új *Üzletközpont*ról [Debrecen Plaza], amely a Kálvin tér egyik legszebb és legmodernebb, – de a környezetbe szintén jól belesimuló – épülete. A tervezőiroda kollektívája igen sikeresen dolgozik, és szép épületekkel (vagy hozzáépítésekkel) emelik a

---

¹ Az Andrásy István által ismertetett épületet azóta elbontották, s helyére új – ugyancsak Kölcsey nevét viselő – Művelődési Központ került, amelynek kialakításánál elkerülték a korábbi épület hibáit. [Szerkesztői megjegyzés.]

városkép színvonalát. Jól sikerült a Posta toldása, a *Crossbar-központ* homlokzati kialakítása és a *Nemzeti Bank* új épülete is. Az *SZTK* épületének teljes belső átalakítása azonban kissé elgondolkoztat. Szükséges volt-e egy háború után nagy költséggel megépített épületet megszületése után alig két évtizeddel csaknem teljesen átalakítani? Egyebekben viszont nekem nagyon tetszik a kis elevenséget hozó, kék nemes burkolatú toldaléképület a sok panelház szomszédságában. „*Varietas delectat*” – mondja a latin közmondás. Valóban, a sok egyforma stílusú és kivitelű ház monotonitását nagyon jó, ha megbontja egy újszerű kivitelezési forma. Szemet és lelket pihentetően... Ilyen jellegű épület a háromszög alaprajzú *Kohász Üdülő* a Pallagi úton, amely szellemes megoldásaival, ízléses kivitelével nagyon tetszik a beutaltaknak.

Nyugodt lélekkel mondhatom, hogy Debrecen két tervező irodájának dolgozói mindent elkövettek, hogy ha mód és lehetőség volt rá, a típustervektől eltérjenek és minél szebb és jobb alkotásokkal gazdagítsák Debrecen. Tervezőinknek nincsen okuk kisebbségi érzéssel birkózni, mert bátran felvehetik a versenyt az ország bármely vidéki vagy pesti építésével. A pest-centrikus szemlélet azonban az ő pályájukat sem teszi könnyebbé és munkájukat elismertebbé! A városi tanácsok közvetlenül a háború után nagyon nehéz helyzetben voltak. Mint már említettem, szinte a nulláról indult el a városfejlesztési program. Azután igen szűkös és kevés fantáziát megengedő tervek keretén belül kellett súlyos feladatokat megoldaniuk. És ebben nagy szerepet vállalt Ménes János. De az utókor nemcsak neki adózhat hálával, hanem utódjának, Ács István tanácselnöknek is, akinek a panelkorszak nehézségeivel kellett megküzdenie, hogy a lakáshiányt, ami még rendületlenül fennállt, némiképp enyhíthesse. Az ő idejében a város rengeteget fejlődött, köbméterekben talán többet, mint azelőtt bármikor. A lakosság számarányát tekintve pedig az ország harmadik legnagyobb városa lett. A pénzügyek elintézése és a hitelek megszerzése talán ma már nem olyan gond, mint az ötvenes és hatvanas években, így a városrendezést, városfejlesztést kissé másképpen, nagyobb szakértelemmel lehetett volna megoldani. Kevesebb szanalással, a jó épületek maghagyásával, illetve emeletráépítési megoldással, a foghíjas telkek beépítésével, tetőtér beépítéssel, akkor a lakótelepekre kiköltözötték életük alkonyán nem kényszerültek volna régi, megszokott otthonukat elhagyni...

Epilógus

Most már a tanulságok végére érve, össze szeretném foglalni mindazt, amit az utókor asztalára le szeretnék és le tudnék tenni. A minap hallottam olyan véleményt az életrajzokról, hogy nehéz és veszélyes azok írása. Nehéz azért, mert nem mindig üti meg az irodalmi mércét, s akkor egyből megtagadják tőle a nyomda nyilvánosságát. Veszélyes meg azért, mert óhatatlanul bekerül egy életrajzba valami, aminek politikai következményei lehetnek. Erre azt válaszolha-

tom, nem a mű stílusa, költői megformáltsága adja annak értékét, hanem az, mit tud adni az írója, amiből tanulhat, okulhat a család éppen úgy, mint a fiatal építész nemzedék. Arra pedig, hogy következményei lennének a leírtaknak, csak azt felelhetem, ma egy 83 éves ember, aki sok mindent átélt, bármiről írhat, ha jóakarát és segítő szándék vezeti sorait. És ez mindig jellemző volt rám...

Közigazgatási pályámon, mint Debrecen főmérnöke, szintén igyekeztem becsületesen helytállni. Fő feladatomban mindig a lakáshiány enyhítését, a lakás-termelés fokozását tekintetem. Társadalmi munkában megtervezett több száz lakóépületet sikerült tető alá hoznunk. Úgy hiszem a munkatársi kollektíva kiépítése és összekovácsolása szempontjából is tettem valamit. Sikerült elérnem, hogy az az aránylag kis létszámú közösség, amely ugyanakkor az egyik legfontosabb közigazgatási vonalat képviselte, becsületes munkájával tekintélyt és elismerést szerzett magának Debrecennek. Sokan megérthették ezek után, hogy az Építési és Közlekedési Ügyosztály alá tartozó sokféle műszaki tevékenység nemcsak papírmunkából, határozatok fogalmazásából áll, hanem maradandó, téglába, betonba, vasba, kőbe épített létesítmények megvalósításából is.

De nem fejezhetem be úgy visszaemlékezésemet, hogy ne beszéljek a legnagyobb elismerés hangján arról a fejlődésről, amely a felszabadulás óta az egész ország területén végbement és a leginkább romos és sérült várost, Debrecent szinte újjá varázsolta. Csak elismerés illeti a Tanács vezetőit és az egyes ügyosztályok dolgozóit, hogy ezt a csodát aránylag rövid idő alatt megvalósították. A legnehezebb időszak az 1945–1960-ig terjedő volt, amelyet „hőskornak” neveztem. Ekkor a semmiből kellett valamit létrehozni. De utána sem állt meg a fejlődés, az elkészített terveknek főbb vonalakban és irányelvekben való realizálása. Természetesen kritikusok akadtak szép számmal, akik a tervezők, alkotók, dolgozók munkáját kívülről és felülről bírálták. Lehet, hogy néha joggal, de többször ok nélkül. Hogyan lett volna képes ennek az országnak népe az említett újjáépítési csodát végrehajtani, ha nem dolgozott volna 8 óra helyett 12–16 órát, lehet, hogy többet is. Lehet, hogy a többletmunkával járó többletkeresettel túlméretezte régebbi életszínvonalát, s egy nyugati mércét tűzött maga elé, amit csak nagy hajtással tudott elérni, ha egyáltalán elérte. De sajnós a legtöbbjük kétszer annyi munkával sem érte el a kítűzött vágyat, mint ahogy országunk sem, még eladósodás árán sem. Azt hiszem nekünk nem szükséges mindenben a nyugati színvonalat elérni, hanem a magunk határain belül rendelkezésre álló anyagi és természeti adottságainkat figyelembe véve új országot felépíteni. Egy olyan társadalmat, amely ezen ország becsületesen dolgozó aktív dolgozójának vagy nyugdíjasának megfelelő megélhetést, társadalmi megbecsülést, békét és nyugalmat fog biztosítani!

Debrecen, 1988–1989

A szöveget gondozta: Andrásyné Kövesi Magda és Szekanecz Zoltán

CONTENTS

REFLECTIONS OF CONTEMPORARIES

<i>Imre László</i> : Interview with Calvinist Bishop dr. Károly Fekete	317
<i>Duffek Mihály</i> : Interview with pianist Tamás Vásáry	323

STUDIES

<i>Papp József</i> : Jewish Architecture in Debrecen. Supplements for Jews settling down in Debrecen.....	332
<i>Bazsa György</i> : Doctor Honoris Causa titles and foreign academic memberships of our professors	350

THE NEWS OF SCIENTIFIC LIFE

<i>Murányi Mihály</i> : Professor Csaba Tóth 75th anniversary conference	359
--	-----

FROM THE HISTORY OF DEBRECEN

<i>Andrássy István</i> : The rebuilding of Debrecen – 1. A chief architect of the 20th century Debrecen.....	364
---	-----

BOOK REVIEWS

Lakner Lajos: Trapped in the dust of the Arcadia case. The Csokonai cult in Debrecen (<i>Béres Norbert</i>).....	390
Dani Erzsébet: Institutional fate in the Land of Szeklers (<i>Szegedi Magdolna</i>).....	395
Paul Srodecki: Antemurale Christianitatis (<i>Barabás Gábor</i>)	399

APPENDIX

<i>Andrássy István</i> : The rebuilding of Debrecen – 2. An architect's retrospect on his life path	403
--	-----

DEBRECENI SZEMLE XXIII. ÉVFOLYAM – TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

<i>Czibere Ibolya – Rácz Andrea: A civilitás, az önkormányzatiság és a projektek hatásai a nonprofit szektor szociálpolitikai szerepvállalására .....</i>	3
<i>Takácsné Hájos Márta: A termesztési mód és a bioaktív anyagok vizsgálatának eredményei különböző gyökérzöldség fajoknál .....</i>	20
<i>Holb Imre: A DE Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Karának Kertészettudományi Intézete .....</i>	30
<i>Bíró Tamás: Az emberi bőr kannabinoid rendszere.....</i>	75
<i>Holb Imre: A gyümölcsösök környezetkímélő növényvédelmének helyzete, eredményei és kihívásai.....</i>	113
<i>Kátai János – Zsuposné Oláh Ágnes – Tállai Magdolna: Közetörlemények alkalmazása a fenntartható talajhasználat során .....</i>	121
<i>Szamos Mariann: Az utolsó nagy kolerajárvány Kolozsvárott (1873. június–szeptember).....</i>	125
<i>Hágen András: Kossuth Lajos és a Jupiter színváltozásai .....</i>	132
<i>T. Kiss Tamás: Az alakuló/változó ember szószólója – Durkó Mátyás életútja .....</i>	137
<i>Papp József: Debrecen zsidó építészete .....</i>	332

HATÁRON TÚLI TUDOMÁNYOS MŰHELYEK

<i>László Béla – Bárczi Zsófia – Komzsík Attila: A nyitrai magyar pedagógus-képzés ötvenöt éve (1960–2015).....</i>	161
---	-----

KATOLIKUS EMLÉKÉV DEBRECENBEN

<i>Orosz István: Ünnepelnek a katolikusok (Interjú Bosák Nándor megyéspüspökkel) .....</i>	223
<i>Papp Klára: „A katolikus egyház története, újjászületése a 18. századi Debrecenben (konferencia beszámoló) .....</i>	229
<i>Barta János: Katolikusok Debrecenben 1715–2015 Szerk. Takács József (könyvismertetés).....</i>	238
<i>Gesztelyi Tamás: Várad kincsei Debrecenben (kiállítás-ismertetés) .....</i>	243

EGYETEMÜNKRŐL

<i>Maticsák Sándor – Keresztes László: Száz éves a finn- és a finnugor oktatás a Debreceni Egyetemen .....</i>	34
<i>Virágos Zsolt Kálmán: Előzetes bemutatás egy egyetemtörténeti kötetéről .....</i>	46
<i>Sipka Sándor: Emlékezés a 100 éve született Kesztyűs Lórándra .....</i>	66
<i>Bazsa György: Tudományegyetemeink díszdoktorai.....</i>	145

<i>Séllei Nóra</i> : Professzornők a Debreceni Egyetemen.....	206
<i>Bazsa György</i> : Egyetemünk akadémikusai – számokban	250
<i>Virágos Márta</i> : Értékkörzés és szolgáltatás a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárában	278
<i>Bazsa György</i> : Debreceni egyetemi oktatók <i>doktor honoris causa</i> címei és külföldi akadémiai tagságai	350

KORTÁSAINK GONDOLATAI

<i>Imre László</i> : Beszélgetés dr. Fekete Károly református püspökkel	317
<i>Duffek Mihály</i> : Beszélgetés Vásáry Tamás zongoraművésszel	323

DEBRECEN MÚLTJÁBÓL

<i>Andrássy István</i> : Debrecen újjáépítése – 1. Egy 20. századi debreceni főépítész	364
---	-----

A TUDOMÁNYOS ÉLET HÍREIBŐL

<i>Gergely Pál</i> : Elnöki beszámoló az MTA Debreceni Területi Bizottságának 2014. évi munkájáról.....	79
<i>Hodossy-Takács Előd</i> : Főtitkári beszámoló az MTA Debreceni Területi Bizottság szakbizottságainak 2014. évi munkájáról.....	83
<i>Módis László – Kapusz Nándor – Király Zoltán</i> : A debreceni klinikai szoborpark. Példaképpül szolgáló debreceni orvos-professzorok megörökített emlékei	93
<i>Murányi Mihály</i> : Konferencia Tóth Csaba professzor 75. születésnapjára.....	359

KÖNYVSZEMLE

A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának története II. 2000–2014) Szerk. Papp Klára (<i>Szögi László</i>)	172
Varró Gabriella: Mesterek árnyékában. Sam Shepard drámái és a hagyomány (<i>Szegedi Magdolna</i>)	176
Frank Tibor: Szabadság és felelősség: az Egyesült Államok és a németországi náciellenesség a II. világháború után. (<i>Peterecz Zoltán</i>)	180
Száraz Orsolya: Catalogus librorum Bibliothecae Collegii Germanici et Hungarici Romae. (<i>Monok István</i>).....	184
T. Kiss Tamás – Tibori Tímea: Az önépítés útjai. Durkó Mátyás munkássága. (<i>Boros Sándor</i>)	188
Bajzath Sándor, Tóth Eszter Zsófia és Rácz József: Repülök a gyógyszerrel. A kábítószerelés története a szocialista Magyarországon. (<i>Cserhádi Csongor Lóránt</i>).....	190
Hit – tudomány – közélet. Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adattára 1848–1944. II. kötet. A Debreceni Tudományegyetem Református	

Hittudományi Kara (1914–1950) professzorainak életrajzi adattára és életútleírása. Szerkesztette Kovács István Gábor (<i>Győri L. János</i>)	194
Találkozások a DEOEC emeritus/nyugdíjas tanáraival. (Szerk. Módis László és Fazekas-Bálint Ágnes (<i>Lampé László</i>)).....	295
Valuch Tibor: A jelenkori magyar társadalom (<i>Baranyi Béla</i>).....	300
Nagy Sándor: A debreceni közüzemi vízszolgáltatás regionális szemléletű fejlesztése (<i>Tamás János</i>).....	305
Pabis Eszter (szerk): Svájc mint elbeszélés. A nemzeti és narratív identitás kérdései Max Frisch műveiben (<i>Trippó Sándor</i>)	308
Lakner Lajos: Az Árkádia-pör fogságában. A debreceni Csokonai kultusz (<i>Béres Norbert</i>).....	390
Dani Erzsébet: Székelyföldi intézményi sors (<i>Szegedi Magdolna</i>).....	394
Paul Srodecki: Antemurale Christianitatis (<i>Barabás Gábor</i>)	398

FÜGGELÉK

<i>Andrássy István</i> : Debrecen újjáépítése – 2. Egy építész visszaemlékezése életpályájára	403
--	-----